

વીણા

વાર્ષિક

ત્રી

સંસ્કૃત સંસ્કૃતિ સંસ્કૃતિ

૧૯૨૮

સંસ્કૃત સંસ્કૃતિ સંસ્કૃતિ

કલાત્મક ચિત્રો
અને સુંદર વિવિધ
લખાણથી ભરપૂર

વીણા

એક બાળ

જ ચિત્રો અને રૂપ પાત્રો

કર્તા

કિશનભાઈ રા. ૧-૭-૭૭

વી. પી. રા. ૧-૬-૭૭

આજેજ ખરીદ કરો

જ્યાં

નથી મિથ્યાડેખર

નથી પાંપલ

નથી કૃત્રિમતા

પણ

હંમેશાં આનંદ આપે

તેવી સામગ્રી છે.

લખો

મંત્રી

સાહિત્ય હોટેલ સમાજ

અમદાવાદ.

2
9629

શ્રી ક. ચુ. સભા-અનામત
બુદ્ધિવર્ધક પુસ્તકાલય

ક્રમાંક નં ૦

પુસ્તક નં ૦

૬૮૮૧

અમારા દરેક આહુકને માગવાથી મળશે.
નવા વર્ષના અમારાં સુદર ગીરગી
બ્લોટીંગ પેક અથવા કેલેન્ડર.

દરેક સ્વાદને સંતોષાતું નવું પુસ્તક

૪
દી
મ
ત

૪
રૂ.
૨-૪

પ્રસિદ્ધ રંગ

લેખક : ચિત્રવંશય ક. વેધ બી. એ. 'કીર્તી' ના લેખી.

હાથ કંકણને ચારસીની જરૂર શી ?

આમાં શિષ્ટ સાહિત્યના પાંચ સ્વરૂપો, ચિત્રાકર્ષક
ચાર કુંડી વાર્તાઓ, વિનમ્ર હસીવંતા અભીમાર
રહેલ (રમચિત્ર), એવી અદુરૂપી સામગ્રી જરી છે.
સુરોચિત કપડાતું પુઠું : પૃષ્ઠ સંખ્યા ૨૫૦

દરેક જાતનાં ગુજરાતી પુસ્તકો મારે અમને જાણો
અને પાત્રું કિલેખા આપો.

પ્રકાશક અને એજન્ટ :

અમાર. વનમાળીદાસની કંપની

જુ. કે. એ. હ. સ.

૩૬૭, કાશ્મીરો, મુંબઈ ૨

ગુજરાત સરકારી માહત્તિય કોમિટી પાસે માહિતીના
આદેશ મેળવનાર.

શ્રી ઇન્ડિયન બ્રાહ્મણી કોમ્પ્યુટરી એન્ડ મોટર ગેરેજ .

ગાડીઓ તથા મોટરો રીપેર કરવાનું વધુ વધુ
ગંજાવર કારખાનું

અમારા કારખાનામાં હવે
 નવની ગાડીઓ ઝિંકર આવે
 શી ન્યાનવી વાનથી બનાવી,
 આપનામાં આવે છે તથા
 મોટરોનું તમામ કીલ્ડામાં
 કીલ્ડું અને કાચનામાં મેચનેટ
 વગેરેનું રીપેરીંગ કામ થકીન
 આપની સહાય થાવે કરી
 આપનામાં આવે છે.

તમામ નવાની ગાડીઓ
 રેવાર કરી આપવાના કામ
 ખરે, તથા રીપેરીંગ કામ ખરે
 સબ, મહાસભ્યો, તથા સેન્ટ્રી-
 બાક્સના સંજ્ઞાનપે સહી-
 દિશા અધિકાર મેચનેટ છે.

હાલમાં મેચવાનું છે, એ સુવર ઈન્જિનિસ કિન્ડેસ— હંબર તથા સરેસન.
 એક વખત જણાવે તેમ ખાસ વિનંતી છે.

નીચેના સીરવાને મળે પા સમે

શ્રી ઇન્ડિયન બ્રાહ્મણી કોમ્પ્યુટરી એન્ડ મોટર ગેરેજ

અધીક : પરસાદામ અમિતરાવ

મેશન કોર્ટ પાસે : હાલ, અમદાવાદ

આપની લાઈબ્રેરીને શોખાવે તેવાં

ઉત્તમ પુસ્તકો.

બોર સુંદર ખાલ્લિયા (સચિત્ર) ૧	ભીરુભાઈ (નવી સુખાદેવી આગતિ) ૩૫
મહેલ કુશીરની બાઈ (દાસવચ) ૨	વધા અને વધુ બંધનિય ૩
સચિત્ર ૨	મહુમદાઈ સુંદર આગમન ૪
વજુઆ-(૫૫૦૬) સચિત્ર ૨	વેળામ ૧ થી ૫ દરેકના ૧૫૫
બેંચરને કલકારે પ્રેમ અને શૌર્ય ૧	‘દેવદત્તિ નારીદાપ’ ૫૫૫
૧૫૫૫ ભાગુર સચિત્ર નવકલપ ૧	મોરો દેવ (બીલિદાસિક) ૨
‘દાસીક કુશી કુવ’ (સિ બેંચરદુરમન) ૨	સાસરસિદ્ધી (સાસર) ૫૫૫
‘વજુ નાદી’ (દેસામોદેવ બી. એ.) ૧૧	સુસીવાના પચે ૧૧
‘પદકા ખાલ્લિયા (સાસર) પદકા) ૫૫૫	સુખાદેવી આપાની મહુમન ૫૫
પ્રસાદના દેવ (વિલકલપ વેલ) ૨૫	સમસીવંતું સંપાદન (સચિત્ર) ૩
મુનાર વિવેચી (સચિત્ર) ૧૧	ભીરુભાઈ (નવી નવસિકાસ) ૫૫
વિરામનદ (સચિત્ર) ૫૫	‘ભાગ નારીવતિ’ (સચિત્ર દેસા ૫૫૫)
વિરામનદ (સચિત્ર) ૫૫	મહેલ બી. એ. કુવ ૫૫
કેસારની પુત્રી (સચિત્ર) ૫૫	આપીના પચે ૧૧
વર્માન્દ વિવિધ વાર્તાઓ (સચિત્ર) ૨	આસર રમણી (સચિત્ર) ૩
પાપાણી (દિલેંદ્રસેવ) સચિત્ર ૧૧	નવપતિને શિખામણ ૨૫
આનંદ મહા (સચિત્ર) ૧૧	બેંચરનો કોલ (સચિત્ર) ૫૫
વોરની વાતો આ. ૧, ૨, ૩	સાસ મહેલ (સચિત્ર બેંચર) ૧૫
સચિત્ર રીલના ૨૫	કુમારિકા ખમ-કુમારિકાને પચે ૫૫
વજુ પદ (સચિત્ર) ૨૫	આગમન નિરમલનો વિવેચી ૧૫
વજુ પદ (સચિત્ર) ૨૫	નાર્તી સચિત્ર ૧૫

સી. જમનાદાસની કું. શુભેશ્વર

મિન્સેસ સ્ટ્રીટ મુખ્યાઈ ૨

*The Cheapest Dealers in High
Class Indoor & Outdoor games*

અમારે ત્યાં અપ-ટુ-ડેઇટ
સ્પોર્ટ્સમેન ટાઈઝ,
ક્રિકેટ, મહાસર્, મોબાઈલ,
સેન્ડ, ક્રિકેટ, ટેબલેટસ
તથા સ્કાઉટનો સામાન
કીમયત લાવે મળશે.

એક વખત ચોક્કસ

આપી ખાતરી

કરશે

૧૧

ધી અમદાવાદ સ્પોર્ટ્સ ડીપો

સીધા, અમદાવાદ

*Direct Importers of Sportsman
Wears Ask for Pricelist.*

વિષય	વિષયકાર	પાત્રું
દેવતાકાવ્ય	શ. કનુ દેસાઈ	પ્રથમ પૃષ્ઠ
સ્વ. રામપ્રસાદ નેપથ્ય		
લેખ	લુપ્તનાર	
પ્રાર્થના	સંપાદક શ. શ. રસીકલાલ પરીખ	૧
સાહસ્યોધ	મહાત્માજી	૩
કાગળી, ખંજરી	શ. નંદાનાથલાલ દલપતરામ કવિ	૪
અખસીડિઅરી સીસ્ટમ	કાકા કાલેશ્વર	૫
ચિન્તન સૌન્દર્ય	શ. મેદિનીપદ્મ	૬
બહે-બે બહે હું	શ. મધુકર	૮
"કીચેના લેખો"	એક પદ-	૧૪
પરલેખાના પાઠકીર્તના	શ. જોશીવા નેશી	૧૭
કૃષ્ણા	શ. નવનીતલાલ એમ. યોગેશી	૨૨
ખડક ઉપર	શ. દેવગજી પરમાર	૩૨
નવેશ્વરની કાચરીમાયી	શ. વિનોદકાન્ત	૩૩
રસ કાવ્યો	શ. રસદ્રાખવી	૩૮
ગંગામધુનાને-	શ. લલિત	૪૦
નિકાસવાદ વિશે ઘોડુંબેઠ	શ. પ્રાણજી નિશ્વનાથ પાઠક	૪૧
રંગ.ક.શુ.	શ. પ્રમીત	૫૨
રોઝીરાનને નિમંત્રણ	શ. રમણીકલાલ અમૃતલાલ દીકા	૫૭
વસ, પરલેખા ન	શ. વસુભાઈ	૫૮
બ્લેનને	શ. રમેશ્વરશિખ	૬૫
એક રસનાટિકા	શ. સુન્દરમ	૬૭
એક ચિટ્ઠી	સ્વ. કલાપી	૭૭
પરિભાષી ઘોડુંક	સ્વ. રામપ્રસાદ દરવાણ નેપથ્ય	૭૮
પ્રેમને ખાતર	શ. સનાતન વલ્લભસુંદર શુભ	૮૪
શુકલેણી	શ. નરવરલાલ ચીમનલાલ યોગેશી	૮૬
કર્ણ બહે અર્જુન	શ. કૃષ્ણમંદ એવાઈસર જાડ	૧૦૨

લોકવાર્તાઓનું વાર્તાવરણ	રા. મંજુલાલ રજુડાસભા	
	મનમુદાર	૧૦૭
સેત્ર	રા. ચીત્રવન મૌરીશંકર વ્યાસ	૧૨૨
સનેમને	રા. મંગલક દને	૧૨૪
હંચાં જમારાં હંચાં	રા. મસવંદ પેડા	૧૨૮
તેવરિયાનેથી		૧૪૭
યુગના સુગર્ભ	રા. ન્હાનાલાલ રણવરરામ કવિ	

નિર્દોષી અને જાણવાન સદીર તેજસ્વી પ્રખરુદા અને મધુર હંક
 તીવ્ર અને અમરદાર સુધિ સહિત પોતાને લેપ કોતું ઠોલુ ન હિંડે ?
 હિમાલયમાંથી મંગાવેલી અલુભાલ અપીપધિ

ગ્રાહી

આ નિરૂપ સેવનથી એ મળું ખાસ કરી શકાય છે.
 ગ્રાહીમાંથી જનવી નાચેલી વસ્તુઓ લેવાર મને છે.

ગ્રાહી તેલ ૧૦ લોલાન્ક --૧૫-- ગ્રાહી મેલુ નંદ ૪૦ ના ૧--૦--
 ગ્રાહી રામવ ૧૦ લોલાન્ક --૧૫-- ગ્રાહી પદ ૧૦ લોલાન્ક ૧--૦--
 ગ્રાહી પત્ત ૫ લોલાન્ક ૦--૮--

એલ. કે. મેઘાણી ૧૪. અમરતલા ટેલકેતા.

વીણા

પારિંક

અથમ ઝંકે

એક પવ્વ નકલ મારી જેી નથી
 મહેરબાની કરી મેઘમેંભાવના નહિ

સુદસુસ્થાન : 'પારિંક' સુદસુસ્થાન
 સુદક : સોનલાલ હિંમતલાલ મેલ
 પોર્મલ સેલ : અમરતલા

વીણા

:: વાર્ષિક ::

: અંક બીજો = ઈ. સ. ૧૯૧૮ :

“ ત્રીજી શ્રેણી ”

૨૬. ૨૬. ચીનુભાઈ નારાયણજી ખરીખ
૨૭. ૨૭. રતિલાલ ખલિલાલ દમણ
૨૮. ૨૮. મુકુન્દરાવ ચીખનલાલ પેઠ્યા
૨૯. ૨૯. નરસિંહલાલ ચીખનલાલ યોગેશ્વરી
૩૦. ૩૦. સનાતનજી જાન્નકીજી ગુચ (લેવી)

સાહિત્ય ઉત્તેજક સમાજ

: સમુદ્ર :

અમરાવાટ

સાચી શક્તિનો સંગ્રહ કેમ કરશે !

આંતરદાનો-સોડા અટકાવી .

પ્રાચનસંક્રિતને • જુખ ખીલવી
સમીનમાં સ્ત્રીન ખોરાક ખચાવી

ધાતુની નખખાઈ

જાનતંતુની નખખાઈ

સાધારણ નખખાઈ

અમે તે નખખાઈ ગટાડી

તંદુરસ્તી તાકતની જમાવટ કરનાર

જ્યાં ખોસમખાં વાપરવા લાયક

ઝંડુની

સુવર્ણમિશ્રિત

મકરધ્વજ ગુટી

પુર્ણચંદ્રાચ તથા સોતું તથા

ચંદ્રાચતું અનુપાન એકવી

ખોખેલી સેનેરી પડવાળી

સુંદર ગોળીઓ વાપરી

સાચી શક્તિનો સંગ્રહ કરો.

ઝંડુ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લીં

મુંબઈ નં. ૧૪

જમાવવાના એજન્ટ : જોશીલાલ પ્રપર્સ, ૧૧૪, રીપરિસ

કીમત:-તોલા એકના રૂપીઆ આઠ

૧૪૦૨ નિવેદ ખરે પડતજનનું અધિવિચર ખરે

સાચી શક્તિનો સંગ્રહ કેમ કરશો ?

આંતરદાનો સડો અટકાવી .

પ્રાચીનશક્તિને ' યુધ્ધ ' ખીલવી
સંગીનનાં સંગીન ખોરાક પચાવી

ધાતુની નખખાઈ

ગાનતંતુની નખખાઈ

સામારણ નખખાઈ

ગમે તે નખખાઈ મટાડી

તંદુરસ્તી લાકતની જમાવટ કરનાર

જ્યાં મોસમનાં વાપરવા લાયક

ઝંકુની

સુવર્ણમિશ્રિત

મકરધ્વજ ગુટી

પુર્ણચંદ્રિકા - તથા સોતું તથા
ચંદ્રિકાનું અનુપાન મેળવી
જનોવેલી સોનેરી પકવાળી

સુંદર ગોળીઓ વાપરી

સાચી શક્તિનો સંગ્રહ કરો.

ઝંકુ ફાર્માસ્યુટીકલ વર્કસ લીં

સુંબઈ નં. ૧૪

અમદાવાદના એજન્ટ : લોખીલાલજીવંશી, ૧૧૪, રીઅરિડ

કીમત:-તોલા એકના રૂપીઆ આઠ

જ્યાં નિવસ જાણે મારાનમું મલિનીય મલિ

હું બધરી છું, વસુઓની બેઠી કરનાર છું, ચિદાતી છું, શક્તિ-
બોધા પ્રથમ છું, તે મને દેવોએ બહુમાં શ્રેયીને, બહુમાં પ્રવેશ કરાવી
ને બહુધાનોમાં મૂકી.—૩—

હું જ સર્વ આ બોધું છું—દેવો અને માણસોને મને ઝેરું—,
હું જેને બહુ તેને તેને હાથ કહી છું—તેને કવિ, કાવિ, સુમેધાવી
કહી છું—૪—

હું ૨૬ માટે જાણદેવી દિસકને હજુવા માટે ધનુષ તાણું છું, હું
માણસને સમદ કહી છું, મેં જાણાપૂર્વીમાં પ્રવેશ કર્યો.—૫—

અન્વેદ ૧૦-૧૨૫ વાક્યસુખ

(૧૧-૧૨. સિદ્ધાન્ત પરીખની પૈદિઃ પાઠવલીમાંથી ચિમની જ સુખતાથી.)

સદ્બોધ

પરમ પૂજ્ય મહાત્માજી

- ૧ હિતમ વિદ્યા કઈ ? . . . આત્મજ્ઞાન
- ૨ શૌચનું બૂતણું શું ? . . . બ્રહ્મચર્ય
- ૩ પ્રાણની સંસ્કૃતિનું ક્ષેત્ર લક્ષણ કયું ? . . . સત્યનિષ્ઠા
- ૪ હૃદયની સાર્વકતા શેમાં ? . . . પોતાને આગખવામાં
- ૫ હૃદયનો ક્ષેત્ર આર્દ્ર કરવો ? . . . સત્યામહ
- ૬ ઓનું પ્રતિસાધોગ્ય લક્ષણ કયું ? . . . પવિત્રતા
- ૭ પુરુષનું પ્રતિસાધોગ્ય લક્ષણ કયું ? . . . પવિત્રતા
- ૮ આપનું પ્રિય પુસ્તક કયું ? . . . ગીતાજી
- ૯ આપને સૌથી પ્રિય શું ? . . . સત્ય
- ૧૦ સદી . . . મોહનદાસ

મુજસત મહાપિયારવાળા દેવદાસ નિવાસીએ 'અંજન' નામનું દેવા-
લિક દસ્તાવિજિત પત્ર ચલાવે છે તેને માટે હવેના પ્રમોદીતા મહાત્મા-
જીને સદ્બોધ ખાત મંગલેશે. 'શ્રીકૃષ્ણ'માં તે પ્રસિદ્ધ મત્તા લખી પૂરું દર્જ.

-ત્રી

કાળની ખંજરી

ન્યાનાલાલ દસપતરામ કવિ

કાળની ખંજરીના ઝલકાર
ઝીંઝળે, અવરણના રમતાર !

રજની આયમે, દિવસ ઉમે છે, રિસા ઉપાડે ખાર;
યુગ ઉતરે, નવયુગ ભેસે આ; જોના મંદાઉંચાર—
જોદવા વીરના ધનુટકાર
ઝીંઝળે, અવરણના રમતાર !

હાંતી વાગી, રાંધે પૂર્ણ દુંદુભિ દે છે વિધિભ્રમ;
અવની ઉરમાં, મગન મુદ્રામાં ગાળે યુગના ભોજ;
ભૂત અવિના એ અલકાર
ઝીંઝળે, અવરણના રમતાર !

હા નોતપાં, તોમણી નોતરી, નોતરિયા વમદેવ;
આમ્મખોડ ભોત્રે છે આજે કાગપુરુષ સ્વપ્નમેવ;
ઝીંઝળે, અવરણના રમતાર !

કાળની ખંજરીના ઝલકાર

કાળની ખંજરીના ઝલકાર
ઝીંઝળે, અવરણના રમતાર !

સબસીડિઅરી સિસ્ટમ

કાન કાલેસકર

“ તમે તસી નહિ લેતા,

તમારું કામ અમે કરીશું ”

એમ કહેનારાઓથી ચેતીએ. અમેએ એમ રીતે વેપારમાં અને
રાજ્યમાં આપણા હિપર મનાર થયા.

ધર્મીઓએ પણ એમ ભાવ ભગત્યો મહાત્મ; અને દુનિયાના
ભગવણીકારો પણ આજે એ જ વચન ઉચ્ચારે છે

यत्परधनं दुःखम्

ત્રિપુર, દિવાંગી

(અંબલી ગીત)

૧

ચિન-રજનીના કુડે દેખા,
કનક કિરણની પીછી બેળાઃ
સુ-ધ્વાની સુ-દરતા બેળા,
છવન ચીતરતો,

૨

નવ આશાનો ચીતળ વાસુ-
ઉજ્જ્વાલું કરી દે અમ આસુઃ
પ્રભુમ્બતાથી ઉર ઉજ્જ્વાલું
હૃદયન બળ દેજો,

ચન્દ્ર ઉમે આકાશે ત્યારે-
ઉદયિ આ ઉજાળા મારેઃ
અન્તર આ ઉદ્યામે ત્યારે
નભમાં વિજસાજો.

૩

હિ-હિની મકરંદ વહુટેઃ
સુર્યરાજની ટકરે ૧૨
પન્દુતણી અંગુલિઓ હરેઃ
પર-પરમાં આજો.

પવિત્રતાને મહેલ સુલાબી-
પથરાની કુમકુમની નાદીઃ
ચિત્રભરી ચાલર નિલાવી
સુદમ જો જાળો.

૪

હજીની વેલડીએ ચડતો-
અદમા મારો રમતો ભમતોઃ
દશે રિસાએ સોખી વળતોઃ
રથન તું દેજો.

૫

સમસમની ચેલી કરતોઃ
અણુ અણુમાં દીવો જની જગતોઃ
ખડાડે બોલ્યો ના જડતોઃ
સુદમ જો સજો.

સાગરની ગંભીરતા માપી-
પૃથ્વીની પથુ સીમા માપી-
બોમ-ભાવતા મુંઢી વ્યાપી-
સુદમ જો સજો.

કાંડરની ક્રોધવળા કરતોઃ
દુષ્ટ કૃમિમાં રસ રેલવતોઃ
અવકાસો સૌરભભરી રમતોઃ
સુદમ જો સજો.

નેત્ર લજ્જા પરિમિત અજવાળાં
જોળાંની છુલ પવલાં પડતાંઃ
રિન્ધ રિન્ધ કોઈ દસી દસવતાંઃ
સુદમ જો સજો.

સુદામાં હમ્બોલ મચાવી,
બીતિમાં નિભાવતા ચાવી,
મેદ મહીં બીતિ કેવાવી.
સુદમ જો સજો.

અંગેષી જોવાય નહિ હું
હજોષી જણાય નહિ હું
મેઢેષી જોવાય નહિ હું
સહમ બધે રાજે.

માયું માયું લોભ મલે નહિ
ત્વગી જોઈ લોભ જડે નહિ
નિદામાં સ્વપ્નાં આવે આઠઃ
સહમ બધે રાજે.

અનન્ત જાનન્દે જગજગતે,
વિરાટ ચણ જણતામાં વસતો;
ચૌદ જુવનના પ્રાણ નમ્યવતો
સહમ બધે રાજે.

૧

વારકમણુ ટુજ તેજસ અધિ-
ભાવે તણી ટુજ કવની આધે
પરમ પામનો મારમ દાધે
ધીમે દોરવજે.

હર હર હમે રહી ગાજે
મુતિ ત્હારી હરમ મિલાજે
દાધે દાધ મિલાવી આજે
રોઢે દોરવજે.

પાપરમાં ચેતન પ્રગટે ત્યાં,
કંટકમાં કુપાળ ખીસે ત્યાં,
પલ્લમાં અમૃત વિસજે ત્યાં,
આખે દોરવજે.

અમે-એ અને હું

મધુકર

છન્દનીની ઉણપો પુરવા જ કલ્પના અને સ્વપ્નાં આવે છે એવું વાચનાર ! તમને નથી લાગતું ? કેટલાક કલ્પનાછની ને સ્વપ્નાછની હોય છે. છન્દનીમાં નથી લેની જ તેઓ સુંદર કલ્પના કરી શકે છે. મ્હારો મિત્ર વલ્લુપરબ્ધે પ્રેમનાં સર્વાંશ સુંદર કાવ્યો રચે છે. કલ્પનાની ચિદ્વાસ જ મ્હાર નથી ?

In some close corner of my brain:
There I embrace and kiss her:

આજ હું નિદ્રામાં સ્વપ્નદિગ્દેશો દિશકતો હતો ત્યાં પરોઢિયે પવનદેવનાં પગરણુ ઘસાં લેની મેં મ્હને ખબર ન પડી. એને મ્હેં જોઈ, એમે જરા બોલ્યાં તદ્દારથી જ મ્હને એવું કામણુ લાગ્યું હતું. મ્હારી આંખ આગળ જ એ હમેશાં તરવરતી. શરે સ્વપ્ને પણ આવીને મ્હને હસેલુચિથી રમાડતી. સ્વવાર પડે ને

અમીને જોઈ તો સ્વાપ્ન ઘસે નહિ !

એમ હું સૂતો હતો ને પવનની ચીંટી દસકે ન ભમ્યો. મોઝસિયા ને ડેસમો દહુડીઃ દૂર દૂર વનમાં જાણે દિવ્ય સંગીત શરૂ થયું ને

આંખોથી જોવાનું નહિ તું
કાંઈથી સુજાનું નહિ તું
જોડેથી જોવાનું નહિ તું
સુખ મધે રાજે.

માનું માનું લોકમ મળે નહિ:
ભગી જોઈ લોકમ જડે નહિ:
નિદ્રામાં સ્વપ્નાં આવે આદ:
સુખ મધે રાજે.

અનન્ત આનન્દે હમકરો,
વિસદ થઈ લક્ષુતામાં વસતો;
ચૈત્ર સુવનના પ્રાણ નચરતો:
સુખ મધે રાજે.

૧

તારકમણ તુજ તેજસ આપે-
ભરવે તણી તુજ કથની બાપે:
પરમ ધામનો મારમ દાપે:
ધીમે દોરવજે.

હર હર હમિ રહી જાજે:
મુતિ લાસી દાવ મિસાજે:
દાપે દાવ મિસાજી આજે:
ધીમે દોરવજે.

પાવરમાં ચેતન પ્રગટે ત્યાં,
કંઠકમાં સુલાખ ખાસે ત્યાં,
ચતુર્માં અમૃત વિસાસે ત્યાં,
જામને દોરવજે.

અમે-એ અને હું

મધુકર

હાન્ડગીની ઉશ્વરો પૂરવા જ કલ્પના અને સ્વામાં આવે છે એવું
વાચનાર ! હામને નથી લાગતું ? કેટલાક કલ્પનાઓ ને સ્વપ્નઓ
હોય છે. હાન્ડગીમાં નથી લેની જ તેઓ સુંદર કલ્પના કરી શકે
છે. મહારો મિત્ર વચ્ચેપરણે પ્રેમનાં સર્વોચ્ચ સુંદર કાવ્યો રચે છે.
કલ્પનાની મિઠાશ જ આર નથી ?

In some close corner of my brain:
There I embrace and kiss her:

આજ હું નિદ્રામાં સ્વપ્નદોષે દિવ્યકોટી હતો ત્યાં પોતાણે
પવનદેવતાં પગરથ્થુ ધવાં લેની એ મને ખબર ન પડી. એને મેં જોય,
એને જગા બોલ્યાં ત્યારથી જ મને એનું કામથ્થુ લાગ્યું હતું. મહારી
અર્ધમ આગળ જ એ હાથમાં તરવરતી. શરે સ્વપ્ને પણ આવીને મને
કર્મચુકિથી રમાડતી. સુવાર પડે ને

જમીને બેઠે તો મુઠ્ઠુ દીસે નહિ !

એમ હું કહ્યો હતો ને પવનની મીઠી દલકે ન જાણ્યો. મોગસિયા
ને કોણેય ટકુડીઃ દૂર દૂર વનમાં જાયે દિવ્ય સંગીત શરૂ થયું ને

હું જાણ્યો. પણ જાજ તો હું હાથે તે ખેંચાં જ ખાંરી ઉપર રૂઝમાં
વેળામાં. ખાંરી ખાંરીમાંથી ફેલતીનું કિલકિલાટ હાલપ વરસતું. હું જાન-
તાંને ખાંરીએ ગયો ત્યાં ફેલવે નહોતું. કમળા હીલી ગઈ.

હું ખાંરીએ ઉભો ને આસપાસ ફરિંગે જોવા માંડ્યો. ક્યાં હીલી
ગઈ ? હું કાપનાની પાછળ ઉભો ને સાફે મેં વિશ્વ ફરી વળ્યો. ક્યાંક
મેઘની કાંચપ ખાંરી; ફીલી જેવડા ઘણ પાછા પણ ઉભેલ. જાનતે વાલ્યો.
ક્યાંક ન જાડી. પાછો ખાંરીએ જાણ્યો ત્યાં ખાંરી જ પાડીમાં ફર
ફર જેવાં દરેક વેળાં. અને ખાંરી મુજબ ઉપર હસતું જતું.

કમળા ને સ્વપ્નમાં જાગર તો શુદ્ધાં જ ને ? સાચી તોંએ જ.

* * * *

પ્રાદરશને હેલું પૂજન કરિને હું ખાંરી રસમર્તિનાં દરિને જતો.

ફેલકિવાર હતો સિવસે અંધારે ગાસજો. અને જાગર ન પડતી કે.
ખાંરી ફેલી ખાંરી જ પાડીમાં છે. .

કાળગીમાં ઉશ્વર સામે છે ત્યારેજ કાપનાઓ આવે છે.

ખાંરા જાગમાં જ જાજ વસન્ત પ્રદુશી હતી. ખાંરાં જાનરમાં
મેં એમજ હતું. એનો મપામવાટ અને જાનવજોએ જાજ મૂસાવતો હતો.

વાંચનાર ! તમારું કાંઈ કિંવજન છે ને ? જિમને તમે મળ્યા
છો ? એ મળ્યા ત્યારે તમારા હાલના ઘણ હતા એ જ જાજ ખાંરા
હતા. એ શી રીતે સજુ ? ફેલકિવાર સમાવ્યા છે ?

એમજણ ! છે જાગી જે વાત એક પ્રેમતણી.

એ વાતો કાંઈ સખી સજુ છે ? એ તો

અનુભવી જણે રે.

જને હું જાણ્યો જાજ ખાંરી રસમર્તિનું પૂજન કરવાનું હતું.

ખાંરીમાં એક જાનનાનું રજુ હતું ત્યાં તે ઉભી હતી : જણે
જોખાજી વેલકી ! એ કુખરિકાનું વરોચાન તો ખાંરાકિવે એક જ
જોખામાં ગાયુ છે : .

અનાઘાતે પુણ્ય ફિલલયમત્કૂળ કરચદૈ
રનાયિસં રતને મધુ નયમનાસ્થાદિતરસમ્
અસંદે પુણ્યાનાં પલમિય વ તદુપમનયમ્

[ઘડુંબા]

એ અનપ રૂપાગી ખરિત કુમારિકા અમુકમાં પૂસ સરખાવી
પ્તાં ઉભી હતી. ગોરાંચી નહિં ત્હોં ગોરખરી એ સુન્દર કુમારી
ઉભી હતી.

પણીવાર મધુ મેરા પૂસમાં સુમન્ય ઘોરી દોમ છે. આ
કુમારિકા તો મેરાસમી જેવી હતી; પરિમલને તો મલ્લે કુચરો !

એ જ ખદારી રેલી.

આગી ત્હોં અંચઅંચને સમજાઈ દાકરી નીકેરી એમણી
ત્હેજે પ્હેરી હતી. ત્હેની યોનેરી ડોર અમણા મામ ઉપરથી સસ્તી
સસ્તી દેવા ઉપર રોળાલી હતી. અમણી કદિએથી નસલોપ રોઝા મેલ
અલિપના રેકમાં ઘેર ખરતી ઉપર રોળાતો હતો; મલ્લે કીમારની વી-
ધિઓની સોલેથી કહા ! એળીખાંથી નીવરતી મલ્લે અન્તરની ખરિત
રસધારા ! ઉસેરો એમણીના છેડા વારંવાર ઉઘિત સજ સમને એ કુંક
સંતાપતી. યું સંતાપતી તે કૈતુક હતું. ડોઝ કહે ત્હાં મનોઅરેષ
ખમાર્ગ છે, ડોઝ કહે ત્હાં પ્રેમનું મન્દિર છે, અને એમ અનેક કાવના
ઘલી, મ્હે તો પાળતી મુણ્ણું કે ત્હાં મેળ છે.

સાવધાનમાં કહે એક સુખજીખરણ પસું રગતું ' હતું ને રેને
સરી મળું હતું. ઉપરને ગુખો ગુખનારક સમી કીરાની મેલ યુંક અગા
અગા ઘલી દતી; મલ્લે વીજળીનો કુચરો ! ત્હેની અપજ કીકી થાં
મેલવિદોપ કણ્ણૂસ અને મૂલનાં કતાં. મેલકાવળની અસાસકાવળી
ત્હેરીયાં પાણી અનોઘામાં સખાલી હતી.

અમરનાં સિદાસન કહા તો રખતાં હત્યાં.

એમ કે નવીન દેવમંદિરનાં દેવને જમરાવવા તેવારી થાવ તેમ
તેને દેવમંદિર-એ દેવમંદિરને ખડે ખડે વસન્તદેવ અને મહાદેવની
ગિજનેહીના સ્વામી ખડે સામથી તેવાર કરી હતી. અંગેઅંગે દેવિકા
દહમ્બી ને વસન્તને નેહાવતી. રોમરોમ પ્રેમપરિવસ મોકલો ને
મનને નેહાવતો.

જમનાં નહાનાં નયુરની મુખ્યરી મમકતી : જાણે અન્તરની
સિતારીના તાર કણ્ઠજળા ! અરીઃ ને અનુપમ.

નવમધુ સરીખરી ત્હેની નિહાસ તો મોક-મોક મુખમથી ઉતરી
હતી. એ મુખમધાટ દેવા હું પાસે મણે.

* * * *

સોડીઈ વાળને નીચે જાને એ હતો હતી હું પાસે મણે. એટલે
જમર સરસાં એ નવલીર મ્હારી ઉપર ફેંક્યાં : જાણે સરખની સેર ફરી.
એ કદાચ ફેંકી નવનને વાળી લીધાં, મુખની તો જાણે મુલાખની કળી
ખનાની રીધી !

એ કદાચખાં ને એ મુલાખીખાં મ્હે ત્હેના અન્તરને મનમનાટ
વાળો.

નેત્રું લોવાય નહિ અંજના વારાની સ્થામે,
બોમું બોલાય નહિ ઉરના આરામ સ્થામે;

ફેં નેત્ર, ફેં બોલો;

ઉરે એમ થાય છે,

ને દસી ખાસ છે :

ખેલાં પ્રાણ સર્ખા પ્રિયજનને જોવાં ફેં થાય છે,

(લલિત)

મુલાખની સૌરભ દેવા જમર જાવ તેમ હું વાળો. પણ ત્હાં
તો એક જમરો વાળો ને ત્હેને જમરાવા ખાંધો; એ ત્હેને ઉપ-
વા મંદી જાંબીયં જામી પડ્યું. એટલે હું દસ્યો. એ એ કિલકિલાટ
દસી પડી : મુખનું મુલાખ ખાંધું. મ્હે ત્હેનું જમરા લીધું.

મ્હારો એક મિત્ર સંસ્કૃતનો ખાં છે. તોણે મ્હને કહેલું :

અધરમધુ યજૂર્નાં ધામ્યધન્તઃ વિવર્ણિત ।

મ્હને મધુ કે જ્ઞાનથી કે સામ્યતાથી ન-થે.

* * * *

પ્રજ્ઞા જીવનનો જુમારી છે. એ જીવનમાં જુમાર ન રમ્યા કરે છે. સંસારના અટપટા ચેતરંજ ઉપર ઢાલના ઢાલ બેલી જાય છે. હારે છે-ને જીતે છે. પણ અધારે લેખાં ચાકે છે ત્હારે સુન્દરી તોને અમી પાછાને સ્વસ્થ જનાવે છે. સુન્દરી જીવનનું અપ્રત છે, મિહાસ છે, સૌન્દર્ય છે, સંગીત છે. એ મધુ એની પાસેથી મ્હેં જાણ્યું. એ મ્હારાં ઝેર ઉતારે છે, મ્હને સૌન્દર્યનું રસન કરાવે છે, મ્હને મીઠાસ પીરસે છે, મ્હારી કકેરતા દાલે છે, મ્હારું જીવન એના પરિભ્રમથી ન પવિત્ર ને ઉજાણું જનાથી કે છે.

તે કિવસે મ્હેં પ્રજ્ઞામધુ પીધું અને

સુખાનાં સત્ત્વેનું ખપુર મધુ કેવે નવ ગમે ?

કાન્ત

એ પ્રજ્ઞામધુ જન્મતું જીવન છે, મેલન છે, સર્વસ્વ છે. એ કેવે ન ગમે ? પ્રેમનાં અથ પી પીને તો મસ્ત પ્રેમીધાઓ જગતમાં જાનન-દમાં રાગે છે. એ સુખાનાં સત્ત્વે સારનેશું સાતિરત મમ પીને ગાંધિધાઓ ગાતી કે :

. મધ પીને મસ્તાની રહે.

મ્હને મેં જાણે એ અમીનાં સત્ત્વર્મ્ય પ્રજ્ઞામધુ ખાનું ને કે તે કિવસથી મસ્ત બનીને જાનન-દમાં મ્હારું છું. એ પ્રજ્ઞામધુના આસ્વાદ કરેવ બઈ છું. એનો સંતોષ થયો નથી—થયો નથી—થયો મેં નહિ.

અધારે ને હવે તો મ્હને

સુખાનાં સત્ત્વેનું ખપુર મધુ એ એક ન ગમે.

સીઓના લેખો

ચોક પત્ર

પ્રિય લાઈ,

“ વીણા ” માટે તમારું આમંત્રણ મળ્યું.

x

x

x

x

અને તમને સખો છે કે તમારી પાસે એક પણ સીઓ લેખ નથી તો મોઝલી આપો. પણ પ્રથમ તો હું જ્યાં સખું છું જ એ તમને સારી રીતે જણો છે. અને ખીતું એ કે તમને સીઓના લેખો વિશે

* એક પ્રસિદ્ધિમાં નહિં આવેલાં વિદ્વાન બેનને “ વીણા ” માટે આમંત્રણ આપેલું ‘ લેખ નથી લખતી ’ એમ તકીડ કરીને લેખ ન મોકલ્યો. પણ લેખના વિષયના પરનાં જ લેખ બેનું ધર્મ છે તેથી અંતર કે એવો ભાવ બાદ કરી તે અત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

-ત્રાંત્રી

જાતશે. ખરો મોઢ શા માટે છે એ મને નથી મહત્ત્વનું. અત્યારે
 યુગસત્તામાં એક અજવાદ સિવાય કશું સ્તે ચિન્તનશીલ ને ઉદ્વેગ પ્રકારનું
 સખાણું લખી શકે છે ? અજવાદ તે શાં તારાને મોઢાનો. જીવન
 મથાળાં તો લખારા જેવા લખે કે દેખ મોઢાનો ને મહારા જેવી કેઈ
 દેખ તે વખત દેખ ન દેખ તો પણ એકલ એ અગ્રિય
 મોપડીઓ વાંચી દેખ લેના ન વિચારે. મુકામે મોઢાથી આપે એ
 વિચારે. આપણા સમાજને અત્યુગ છે કે નહિ તે નહિ નોવાનું.
 લખારા જેવા વર્ગે અગ્રિય દેખ મારે પહેલો હાપે મને તો મણીવાર
 લાગે છે કે ચમત્ત નિદ્રાએ નિદ્રાન મણીનું દેખ તો કેઈ પણ ખીએ.
 મથેલી સ્ત્રી માટે એ અલંકાર સુસમ છે. અને જાનનાં સ્ત્રી-સખાળાં
 કહે તો લખને મણીનું ને કહું કે કાનામાં કેટલું છે. મથેલી, મણીનું-

x

x

x

x

કોટલા માટે એમ માનશે નહિ કે હું પણ આ એ. મણીનું તેથી
 સખાળાં પણ થઈ મણી એવો સ્ત્રીના મેળો માટે દેખે લખારો મોઢ
 જ્યાં થો. કેઈ સ્ત્રીના સખાળાં લખારો “ પીણા ” સખાળાં થઈ જશે
 એમ ન માનશે.

પણ એક ચેતવણી આપું છું. સ્ત્રીઓ જેને ન લખી શકે એમ
 કેઈ માનવું દેખ તો મહારો સખત વિશેષ છે. મારે મહારો ઉપરના
 કહેવા ઉપરથી લખે એમ ન માનશે.

x

x

x

x

મને તો એમ લાગે છે કે જમાઈ એ હોજ નથી. મહારા જેવી
 જ્યેષ્ઠી તરફથી આ વાક્ય વાંચી લખને આશ્ચર્ય થવા વિના નહિ રહે.
 પણ મને તો ખોખડું એમ લાગે છે. જુરખનાં સ્ત્રી સમાજ ઉપરથી
 કેટલીક સ્ત્રીઓ એમ માનવા મનાવવા અને મથેલી દેખ કે આપણા
 સમાજમાં પણ ધુસળી સાથે ફરીકાઈ થઈ નેપ્રજી. પણ એ નથી
 આપણા સમાજને પૂરેપૂરો જોશ વિના ન કહે છે. જમિમનો સમાજ
 અને પૂર્વનો સમાજ એ જન્મે લગ્ન સિત્ત હોય છે. એકમાં થાય
 તેજ ખીજમાં થવું નેપ્રજી એ માનવી ન આજકલી છે. મહે પણ

જામિનના સ્ત્રી સમીક્ષા વિશે ચોક્કસ મુલકો વાંચ્યાં છે. પણ ત્યાં પણ જાહેરાત ઓછી. એવી છે જે એમ દલ્લાથી અને છે કે સ્ત્રી પોતાનું જ કાર્ય કરે તો તેને જીવન કામ માટે જવાબદાર પણ ન રહે. "મુશ્કેલી-સુનરી" માં ન્દાનાલાલનો સન્દેશ હમણાં જ આવ્યો છે. તેમાં એ જ માન્યતા જોઈને અને જાન-નંદ મધો, અને ખરેખર, સ્ત્રી જો પરણે તો પછી ધરતું કામ એ તેને માટે જોઈએ તેમ જોઈ છે. ન પરણે તો પછી બધે ખોટા ખાંચા કરવી હોય તે, કરે. તેમાં ચે હોયે. લખવાથી ઓછીની હકતિ માથે કે લેખનામાં સિદ્ધાંત પ્રચાર થાય એમ પણ કહી નથી માનતી. જાહેરાતના સેષ લખવાથી સંપૂર્ણ પ્રચાર ન પામે. પ્રત્યક્ષ સિદ્ધાંત એ જ સ્ત્રીના વિચારને પ્રવૃત્તિ છે. સ્ત્રી હવામાં રહે તે જ પ્રજા ન થાયે. તેને તો કામને ને પાસે પ્રત્યક્ષ પ્રવૃત્તિ જ કરવાની છે. અને તે માટે ઓછીના મંડિયા કાર્ય કરે છે તેમ વધારે કહું જોઈએ.

[illegible]

અને જુલિય ! લેખ લખવામાં હું તો ખૂબી રસ જ લઉં
 એમ માને છે. આ વચ જરાક કોપે લખામે ત્યાં તો ખૂબી આવીને
 છે જ જુલિય માં. ખૂબી વારણી એમની ખાતરી ખાતરી! અને પુસ્તકો
 પુસ્તકો. X X X X X

“પરસેવાના પાટીટમાં”

એલિયા બેરો

‘સત્યમેવ જયતે’ અને ‘સત્યાગ્રહસિ પરોધર્મ’ કે ‘સત્યંજ્ઞં ધીમહી’ કલ્યાદિ કલ્યાદિ પુરાણાં સુતો કે જ્ઞાનો પડીકાં વાળીને ધર્મ-સ્થાપકમાંજ રહેવા ઇચ્છતી ! આને ઠેઠાં સત્યવાદી દર્શિયજનો સાથે પહેરવા જાય તો કપી તાગ્યમણિ કે કપો રોડિલકુમાર મરનાર વેચીને સાથે લીરમ કરવા નીકળશે ? નીકળે, અને માણેકચોકમાં બેઠાં છોકરાં મુઠાં વેચાણ, તોપણ ક્યોં વસિદ કે ક્યો નારદ આકાશમાંથી ઉડીને બહારે કાપ તેમ છે ? હસ્તીસન અબ્બાર દહાર સૈકા અવસનાં કહેવાતા સત જીમની રહેણી કહેણી પ્રમાણે આ વીસમી સદીમાં જર્નિન રાખવા જાય તો—જુએ રહે અને જુએ મરે—ખીન્નું શું !

કોઈકમાએ નામ પાણું વિક્રમણી. વિક્રમણી એટલે વિક્રમસિદ્ધ; સી. આઈ. ડી. ના ટિરોમણી રાખ વીર વિક્રમને જન્મ દેવારે એવો વાસિદ્ધ. વિક્રમણી એટલે મદમદ છેલ મમે તેની નાનીથી ઘોળ-સમજો કે તમારું સુવર્ણ કોણર મટન-દોષ્ય મણું, અને વિક્રમણીની નજર પડી તો, ચપ દેતે એવ.

દાચ ચાલણીમાં ચળચાઁ આપણો વિક્રમણી એ જાંડો નદી ચવાનું મુખ્ય અને મદતનું કારણ અને તો એમં ઘાને છે કે, આજણા સોળેને ખીસા-પાટીટજાનીએ ઘાંખીને મદાર નીકળવાની ખૂટી ટેવ પડી અપેલ

છે. હજી અજમાવણ દાખલ થવામાં મળવામાં જરા કાંઈ રાખે, અને પછી જોઈ જો કે પાકીટને પાંચ આવે છે કે નહીં ! કહેવાય છે કે બહુ ન મેસે ઠંકરો અને હાલ ન મેસે આકરો, તેમ આપણા વિક્રમણને પણ કોઈને દલાલ અને અજાણે દલાલ હતી.

વિક્રમણને સોળે સારાંવા દતા. જેવો સીજ સેરવવામાં હાય દળવો, તેવા જ હજી પંજરમાં પણ હાય પુવરણ. છુલુ વગર જેમ તરકારી છુલ્લી, તેમ વીરપુર-સરદારશઢ કે વડવાનના મેજા વિક્રમણી બિનાના, મેજાના એકના હો એકના બાર લેવા એતો એને મન અચ્છાનાં બેસ દતા.

એક રાજ વિક્રમણને શ્રી વડવાનપુરના મેજામાં હાથમારી, રાખેલા પાંચસોકની મોટાનો ઉતારો કરી, દસે મુખી અમદાવાદ એકસ-પ્રેસ પકડી. અમદાવાદ રોકન બહાર ઉપાહાર મુદમાં પેટપૂજન કરી. પાનખીડુ મુખમાં ભોજવી, પાંચ દૂધ તરકને રસતો લીધે.

મોઢા આગળ ડેહ મુલ્યાની જેવો આપેલા જતો હતો, તેના ખીસ્તામાંથી પાકીટ ફેંડળ સરી પડ્યું. મોરોકો અમનું મોટું પાકીટ વિક્રમણની દૃષ્ટિએ અડધું; પછી ! બહુ વાજની દૃષ્ટિએ ખડે પછી છવત્ત મળે કે ! વિક્રમણી એવો ક્યાં વાંચ દતો કે મોઢે આવેલો ડાળીએ પાછે વાળે ! વિક્રમણીએ-બજા સુદિશિર હોવાનો કહે હાકે હાવો ક્યો હતો કે, પેલિસ મોટીએ નઈ- જો. સારેખ ! સત્તા ઉપરથી આ પાકીટ જડ્યું છે “હાલી પેલિસને સ્વમીન- કરે ! વિક્રમણીએ તો આમ તેમ ખાલી ક્યાં પછી યુવયુ પાકીટ ઉપાડીને સેરનું પેટાનાં અજવામાં. વિક્રમણીનું અજનું-એટલે-આપણા કવિવરની ભાષામાં બેલીએ તો- મોઢેજની પહેલા નેજરની બીજેરી; આવા પાંચ દસ પાકીટ સામવવાનું નિર્ભય રહાને.

‘જેમક કરીએ વિચાર-’ વાળે હોઠો હસકારતે હસકારતે વિક્રમણી કાણુપર દરવાજામાં ખેરેસે. જરા ખીટી સળમાવી. ડેહુ નવે રૂં કામ તેણે પાકું વાળાને જોયું; અને ડેહુ નવે જા કારણે તેના માથાના વાળ એકએક કળા થઈ ગયા; અને વિચારમાં પડે.

પચીસેક રૂબાં પાછળ પાછળ એક પેલિસને આતો વિમણીએ
લેવો. સુધારતું મન આવતીયે, તેમ મેરતું મન આવતીએ. રૂબે ! રૂબેથી
પાછોટ ઉપડતા 'આ હોજવાયે એમું દરો ! અને રૂબે પોતાને પાછા
પાછળ આવતો દરો !

બેલાડના બની બમ કે રૂબી મારે આમ તેમ ટગર ટીર નેવા
લાગ્યો; ડાબુ બિડાડી આડી હતરે તારે મેરતુ જશે પણ ખીચોખીચ
બરડાને-દોષે જાતી દોષ; ઉભા રહેજાની તણુ એક જગ્યા દોષ તો
થોભેને ! વિમણાએ પમ ઉપાડ્યા; રીખીરાએ મોટે રસો માંડતું
'આજવા. રસક દેવનો, પડાવો પણ પુઠે જ પડ્યો. શું રીપાઈ દરોનછક
જાગ્યો ! વિમણની જાતી વડવા ભમી; અને દાંભ ગમવા માંડ્યા.

તેણે પુઠીવાળી દરીએલી. વિમણી રોડ્યો, જીરે પેલિસ પણ
રોડ્યો. રીખીરા હજરથી વિમણીએ ખાડીવાને રસો વળાંક લીધો.
પાછળ 'પકડો-પકડો' બેરી બમ પણ તેણે કાંબળ.

એક કાખ્ય વિમણી આંકો રૂબે, પણ વિમણી ક્યાં માંબો
ભવ તેવો હતો ! તેના પમમાં જણ આંકી સમાવતો જમવાવાડી ગયોશું
ખાઈ ગયો, તેવો વિમણી દરજની પેંમ હાંમંમ માસોં જાગ્યો. 'પકડો
પકડો' પેાખરતું પેલિસેના માણસોનું રોતું પણ પાછળ પાછળ રોડ્યો.
જાતું હતું.

પાડનમારમાં જણે પાક પડી દોષ, અને દયીવારજોયે બારબીવાળો
આખ્યા દોષ, 'અમર દિન્દુ-ગુસ્થમાનનું દુસ્તાક વનું દોષ, તેમ રોડોમાં
નાસ ભાગ વવા સાગી, દુસનો અને રોડો ટોપાક બંધ વવા જાગ્યો.
આખ્યા સુદેરમાં જે-જે થઈ રહી.

ખાડીવાના મોતમાં હોયેથી એક ખાલી રેડીમાં વિમણીએ રોડો
માર્પો; અને 'એકામ ચલાવ ! રાખવળ પાછડી !' એમ ખેંદ પડ્યાં
આજા રૂબી. માનવામાં છુટા રાખવાના પણ કામગીર દવા. તે રોડરના
દાખમાં મેરવતા, હોંનવાના અંમમાં મરવાયો જાગ્યો, તેની બિનછાની
પણ એની રૂઢિને વધી કે મેરતુ માંડી મજનમ દેહગવા.

વિક્રમશીને હવે યોગ્યતામાં હતો, પણ આંખો તેા પગપાડે જ ઢાલી સી હતી. સિપાર્ક દાદાએ પણ એક ચાલતી મોટરને લેવી રખાવી, તે ઉપર કુદને મારી, પાછળ ચાલુ કરી. “ચલ, ચલ—હાથે રાખ્ય—પાછળ ચાલો ન પેચે તેા ટોસ ! બીજા પાંચ કામ છનડામ—હોક એકદમ !” એમ વિક્રમશીને—શ્રેયસાદન રેવા મોકલું.

રામનગરને નજી ભૂકમ્પના આંચકા આવતા હોય, તેમ મોટરના ધડપડારથી આંખો પોળા મુછ લેતી. સાદારીઓ ટોડમેરોડીમાં ડેઈ, કચરાવા, ડેઈ અચકાવા, ડેઈ રંગવા, ડેઈ મુઠાવા. માણેકચી-હતી શીડમાંથી શુમામરિશ્વ વળેતી, હાંચીસીવલ મેકલની ખડે વિક્રમશીની ટેકો રીચીરોડ ઉપરથી પણ દરવાજામાં દાખલ થતાં ટાપરમાં ફાંચ પડતાં પિત્તોસ જેવો અડાકો થયો, અને હા રો ટેકોના ટાપો હુમે પણ થયો. વિક્રમશીને ટેકો મારી, સસ્તેકા ત્રીન પાંચ શી મોકલું દાખલ.

પાંચળી મોટર આવી પાંચતા, પેલિયે-કતરીને રોડને મોકલે પકડવા.

‘દાદા ! એ નહીં. બો—ચોર’ આંખો નમ,’ હતી રોડે લોકમાં ચીંધી. સિપાર્ક દાદાના હવનની આંખે મનપડી હતી. મેટો મીરખાન ડાકુ હાથ કરી જમાદારની પાલરી મેળવવાની કુન્દર તક તેને પ્રાપ્ત થઈ હતી તે શી રીતે નવ્તા દો ! એટલે તેણે પણ વિક્રમશીને નરાગર પોડો લીધા. “પકોડો—પકોડો”ના પોકાર થવા કરે, પણ પાટનગરમાં ટોની આવે રોડ સડ આવી હોય કે વિક્રમશી ઉપર હાથ નાંખી શકે ! અડનો ટોલો વળેતી એવિસ પણ ઉપર વિક્રમશી પેાંચે, સારે સિપાર્ક દાદા વચ્ચે પેલાને માગને વિલેક કમલાનું જ બેંતર હતું.

બો—પેલિસ પેાંચે ! બો—ચોરજો ! વિક્રમશીને, અચુકાર લાગવાથી મનવામાંથી સાગણું “પાકીટ જેવો મારલું, અને હોમ્મુ સામરમતિમાં જે હતીની ચારતી ! અમ થા રો દાદા દીવા સામરમતી ખાતા પાકીટ જ્યાં જેમાં જસ ખાસાસ.

‘હતાશની મતીએ સરીયામ રહ્યા ઉપર બસન કિયા કરવી’
એવા ગુન્હાની કાંઈ કહામી ફાજાદારી કાપમાં ઘાવલ સ્વેદ છે જ નહીં.
તે કારણસર પેલિસ પોતાને પકો તોણ્યું શું ! કેડી પાસે કમુલતં
કાવવાની કળ વિકમણી ઉપર ફરવાન તો પશુ શું ? વિકમણી કાંઈ
કમુલ કદે એવો કલ્પો પેલિસ હતો જ નહીં. પુરાવો શું ? રહ્યા ઉપ-
રથી ન પશ્ચીપાટી વરસુ ઉપાડેથી તે તો તેણે સામમતિ માતાને જાણી
કરી દીધી. હતાશની મતીએ આસવા ખાંડે મરનમરેતોડેડીવાળો
વિકમણીને શું ?

આપણ પેલિસે આસમેદ જાણી વિકમણીને રમુ કરી વણી
છીલ કરી, પશુ સમુ કન્સેકટર સજ્જેને દાકીકતને જાતે ‘આપડે આવી
હાંપાહટી ન કરવી’ એટલી ચેતવણી આવી વિકમણીને મુલા ક્યો. આપણ
નંખાદારને પકો જાણી ઉતર્યાં તે કાપ્યાં અર્થ ગયાં; અને સુકાઈ ગયાં.

‘વિકમણીને પશુ આપણો પરિષમ એવો પડ્યો હતો કે વિજાન્તિ
સેવા નિમિત્તે વિદેશીયા માર્ડ-સયાં એક ખાલી નાંકણ ઉપર બેઠો.
ફેરીવાવાળા પાણેથી કમ્પોઝ ના વાળે પીધો. એક વાળો મુખવા
ખાંડે અજવાખાંથી પોતાનું પાકીટ કાઢીને બોલે છે તો—‘મુખાન
જાસાહ !! પોતાની પાંચસોની મેડોવાનું પાકીટ જ સામમતિકતને
સુગ્રત કરી દીધું. અને જે મારોકકોના આગમના જુના પાકીટ
પાછા દીસ-મોતિના પટીકાની આસાએ પોતાના પગનાં પાણી કર્યા,
તેમાંથી તો કેવળ નામદાર મહેનશાહની મર્તિવાળા પાંખાનેા દબ્બુ એક
અને પાછ જે નેરવો જ કીમતી અવેજ નીકળ્યો. વિકમણીએ કપાળ
ફટકું. કાંઈ પડવાડેથી મોલું કે—‘એ તો દુપના દુપમાં, અને પાણીના
પાણીમાં.’ વિકમણીએ જણાવ્યો સીધા કે—‘પરોવાના પાકીટમાં અને
છાપા પાંખના પાણીમાં.’

નવનીતદાસ એમ. ચૌકસી

સભ્ય, સાહિત્ય ઉદ્યોગ સમાજ

(એક અંકી નાટક)

પાત્રો.

મમતઃ નગીનદાસ શેઠની ચાકમાં રહેતો એક મીઠા મનુર.

કૃષ્ણઃ તેની સ્ત્રી.

આશાઃ તેની નંદ વર્ણની પુત્રી.

નગીનદાસ શેઠઃ લગ્નાધિપતિ મીઠા ચાકેક.

સિવાયઃ શેઠનો ભેયો, પેઢીસ, ફોજવાર, મહમદ પદાલુ,
બેશીક કરો.

[સ્]

કથક: મનનું પર.

સમય: હાલના દિવસોની એક સ્થિતિ.

[દેખાવ:—મનનની ઝિયારી. ઝિયારીમાં એક જાણુ મુસો છે. મુસાની પાસે સંકરાનાં ફોટાં બહુમાં તુલ્યાં વાસણો પડ્યાં છે. એક નાની બાળકી પાસે ભેડી ભેડી મુસામાં દેવતા સગમાલે છે. બીજા જાણુ દાડ્યાં તુલ્યાં ગાદલામાં મેલાં વસ્ત્ર પડેરી ફૂંજા સુની છે. પાસે મનન ભોંડો છે. તેને કાંઈ દવા આપતો જણાય છે. ધરમાં બીજાને કાંઈ સામાન જણાતો નથી.]

ફૂંજુડા:—આજે તમે કામ પર જાઓ.

મનન:—ખીસો ચાલતી નથી. બધાએ સંપડી જાઈ જારીસ દિવસથી હાલતમાં પડી છે. બીજો મદામદેનતો મજૂરી મળે છે. કાલે આખો દિવસ રખડો ત્યારે આઠ આના મળ્યા. વળી આજે તારી તબીબત વધારે સારી જણાય છે.

ફૂંજુડા:—(ધમિ સ્વરે) ના, ના. તેવું કાંઈ નથી. એ તો જરા તમ વચ્ચે દતો તેથી કિમ માગે છે. તાર જરા બોલો છે. આજે હજી ઠાલીઓથી ભેડી પડ્યું નથી.

મનન:—હા મારે છુટું થાય છે? હું કાંઈ સ્વેચ્છ છૂટો નથી. આજકાલ કામ મળતું નથી. મને છે તેનાથી કાંઈ પૂરું થતું નથી. વળી તારી માંડીમાં જમીન ફળીયા તેવું થઈ ગયું છે. તારે મારે આજાને ધેર મુકી જાવી પડે છે. મારાથી જાણા મરતું ખર્ચ ચલાવી રહ્યાં નથી. વળી રોકતું ૭ માસનું કાનું ચડ્યું છે.

ફૂંજુડા:—હા, એ તો હું જાણી જ મર્ડ. સંકો મેં પાસ દિવસે એ વખત જારી મરો દતો. એ દતેતો દતો ૬ કાનું આપી દે. નહિ તો તમારો સામાન વેચીને કાનું વસ્ત્ર કરીશ ૭ મદિના મુખી પડ્યા પછા ખાધા દરે વાપર નહિ ચાલે.

(તમ પછી નવ ૭ બોલે બોલે કરી જાય છે.)

કુબ્જા

મગન:—હો, પછી ?

કુબ્જા:—સાંભળના પછી શેઠ તમારો જોડ બીજો કેટલાકાનું નામો સહેજ નેનો કોઈ આવ્યો હતો આપણા ઘરનો સામાન તપાસી મલા અને તેની કિંમત કરી શેઠે કહ્યું કે તમારા ઘરના સામાનની કિંમત હસ રૂપીઆથી વધારે થાય તેમ નથી બાકું ત્રીસ રૂપીઆ થાય છે. માટે કાલે બાકું આપી દેજો નહિ તો પછી પોલીસ..... તમે કોનો રૂપીઆ જાણના છડી રાખો છો તે માણથી જાનવરું નથી. (ચિલીવાર ખાસ લેશે) મેં ઘણા કસાવાલા કર્યા પણ તેમણે માન્યું નહિ. તમે કાલે રૂપીઆ આપી આપ્યા નથી. કોણ તમણે આપે શું કરે !

આશા:—આપ, ઘરમાં સાકરો નથી. જાગરીના શેઠ પણ ઘણા રહ્યો છે. અને બનિ માટે ચોખા પણ નથી. એક 'આપુ' શેઠે કહે ઘરમાં નથી.

મગન:—જેઠા, જા, બીમા કાકાના ઘરમાંથી સાકરો સહ આવ. કહેતો કે આખા જાગરીમાંથી સાકરો લાવશે ત્યારે પાકાં આપી જશે. 'શેઠને ચોખા હું સહ આવું છું.'

[આટલા જાણ છે]

(કુબ્જાને)

શેઠના કૈયે તો રોજ જોમ કહેતો હતો. હમણાં કાંઈ આવ્યું નથી તેથી જાણતો હતો. પણ હવે શેઠ પોતેજાવ્યા હતા એકલે વાત વાંધી હતી એમ લાગે છે. ચલાવું હતો તે મહે. જરા આટા સાધું તો 'મે. કેટલી સુખાઈ થઈ છે ! મિચારી કાઢી, મે વખત પુરું ખાતા પણ મળતું નથી. છતાં વખત સમજને જોસતી નથી. આવેા ટીવસ પુરું વેલું કરે છે છતાં એ જરા પણ મુંઝતી નથી. દે ભગવાન ! મિચારી એ, ત્યારે પુરું ખાંચતું ખામશે ! આજે રામલાલનો રૂપીઆ લઈને લેવો પડ્યો નહિ તો માણુ પાસે જવું પડે. પણ, પણ.....

(એક ચિત્તે લાગે જઈ જાય છે.)

કૃષ્ણા—ના. કેમ તમે સુષ થઈ ગયા ! કાંઈ કહેવા જવા હતા ને !

મમના—કાંઈ નહિ, ચાલ, હું જાને તો રૂપીઆ છઈ આપું.

કૃષ્ણા—ના. તમે કાંઈ કહેવા બહારી ગયા હો. ખાસ સમ ના કહેા તે.

મમના—એતો મહમદ પાંચુના પંદર રૂપીઆ અને પાંચ રૂપીઆ વ્યાજના મળી વીસ રૂપીઆ કામે આપવાના છે. પાંચુનેા પામદા કામે ના આપ્યા એટલે મુજબે કહેતો હતો કે તે હવે ખાફૂ ખુન કરશે; કે ચોલીસમાં પકડાવશે.

કૃષ્ણા—ઓ મા રે ! ત્યારે તો તમે જાહાર ના જતા.

મમના—ના. ના. એમાં શું ? હું પાંચુને સમજાવી બે રૂપીઆ છઈ આપીશ. પાંચુ ખરો દોસ્ત છે. હું જેને મહમાને સમજાવવા વિનંતિ કરીશ.

(આજ કાઠમાં સંવિત અંદર આવે છે)

આશા—ભાભા, શીમા કાઠા કહે છે કે લાકડાં પાછાં આપવાની કાંઈ જરૂર નથી. એ કહેવા હતા કે એ શીમા આજલી દોડ તો લેઓ આજુને ખીંછ ઘેાડી મઠા કરવ.

મમના—હશે દીકરી, હું તારી મા પાસે બેસ. હું ભોટ ચોખા છઈ હમણાં આવ્યો. તારી માને સાચવજે.

આશા—તાર.

(મમના જાય છે)

આશા—(કૃષ્ણાની પાસે જાને) જા, જાને તમે કેમ છે ? ખાપું જલ્દ ફરે છે ?

કૃષ્ણા—ના. જાને તો ઠીક છે.

આશા—(તેના ઘરોને દાઘ આઠાડી.) જા, જાને તારૂં ઘરો આટલું મધુ હતું કેમ ? તારા જલ્દ આવ્યો માને છે.

કુખ્યુડા—(જોડવા નવ છે પણ કમ ચડવાથી અટકી નવ છે. તેને ઘોડેની ઉમટી થાય છે; આશા પાણી ધારી તેને ઘેરુંક પાય છે. અને પછી જમણેથી જગ્યા સાફ કરે છે. એટલામાં શંકેતો કોયો આવે છે. તેને જોઈ વિદવન જતી તેના સામું જોઈ જો છે.)

કોયો—મગન છે ધરમાં ? કહે કહેવાળું છે કે દમણું ને દમણું ગાયાના રૂપીઆ આપી દે. નહિ તો પરનો સામાન લીધામ થશે. જ્યાં પણ પ્રુટો તો મગનને પોલીસ પાસે પકડાવશે.

કુખ્યુડા—કેવણ ? તમે પણ કેમ આવા ઘાટકી જનાર કરો. જમારી સ્થિતિ તો જુઓ. આરાધી કામ થતું નથી. ઊઠતી થતું કામ કરે છે. એટલે તો પણ કામ જતી નથી. કોઈ મહિના ઘોડો નવો તો મહેરજાની.

કોયો—માર્ક ! ખારી સાથે વાત કરવાથી શું જામ ? શંકેતો કુખ્યુડા છે. ખારે તો જાળવે પડે.

કુખ્યુડા—કેવણ ! તમારે પણ ઘેરું ઊઠસં દશે. તેમની સ્થિતિઆવી દેાય તો ? જરા તો દવા રખો. શંકેતો તમે સમજાવે. જમારી ફરીઆત કેવું સંભળે ! દવા ! આ દેશમાં જરીન દેવાનું એ પણ પાય છે.

કોયો—હું તારી સાથે માયાજી કરવા નથી આવ્યો. ફરીઆત દેાય તો આપી દે નહિ. તો હું શંકેતો જામ જુઓ હું કે મગન ધરમાં નથી અને તેની સી બાકું આપવા ના પાડે છે. જામીનમાં ફરીઆત દારી રાખો છો તે જ્યાં જવું છે.

(મગન કાચમાં ઘેરતું પોટલું લઈ આવે છે. કોયોને જોઈ પોટમાં કામ પડે છે.)

મગન—સલામ કેવણ ! આને કાંઈ અત્યારમાં ?

કોયો—એ માર્ક, હું બાકું આપી દે. તારી સ્થિતિ વાત કરી દતી કે નહિ ? અત્યારે જ બાકું આપ નહિ તો ફરીઆત સામાન વેચી વસુલ કરીશું.

મમન—પણ મારી પાસે તો પાછા પણ નથી દેખ તો તું જયમાં
જયમાં છે ? એમા લાવવા તો પેલા નથી પરમાં તે મારી છે.
તો પણ ત્યાં લાવવા જોડલા પેલા નથી તો પછી ૭ મદિ-
નાના આમ જોડલા રૂપીયા તો આપી લાવું ?

કૈયો—ત્યારે એમ કહેને કે તું બાકું આપવા ના પાડે છે. મારે
તારા મનની પેલામાં પાવું નથી. સંધિા કલગ્ય આપ.

મમન—કલગ્ય, અત્યાર સુધી રૂપીયો મે રૂપીયા આપી તમને
શદ્દ લેવા કહ્યું. આને પણ તેમ કવ. પણ અત્યારે મારી
પાસે કંઈ નથી. મોરખની દરી એક મદિનો માફ કરો.
પછી હું બાકું આપીશ. તોને ને આટલું સમજવી તો તો
આ ઉપકાર હું જુનીક નહિ.

કૈયો—માત્રા, મને લાગ્ય છેનારો કહે છે ? જવાબ આપ. બાકું
આપે છે કે નહિ ?

મમન—(ત્યાંમને મોરે) લાગ્યાર હું કે ના જાણી પડે છે.

કૈયો—(જતાં જતા) તમે કૈયો જોડલા જરો ત્યારે જ માનશે.
(કૈયો જાય છે).

(આઠાં દગર દગરતેની સામેલેવાં કરે છે. રૂબુની
આંખમાંથી આંસુ કપે છે. મમન એક ઢીકા નિષ્વાસ
તાંમે છે.)

મમન—પાવુંને રૂપીયા ના આપ્યા. મોરખને ત્યાંથી પછીને મોરખો
લેત લાવ્યો હું. જીમા પાસેથી રૂપીયો લાવે આ સમ્રા
લેવાને આપું. નહિ તો તે મોરખ કાઢ કરમાવશે. અને કાંને
આવતી નજની આજ આવશે.

(મમન જાય છે.)

રૂબુ—આઠા, તું સંધી સ્તી ?

આશા—હા જા, શેરજા કરી સ્તી હું. તારે મારે આને જાલ
નથી. કાચી કાચીને પાસેર ફપ આપું છે તે પીને. આને
પી પણ નથી.

કૃષ્ણા

કૃષ્ણા:—તું દુધ સાથે ચેતસો ખાઈ લે. મારે આજે કંઈ ખાતું કે પીતું નથી. તારાથી જુખી નહિ રહેવાય.

આરણ:—ના, બા. હું તો મારા જાણ સારે ખાઈશ. તું દુધ તો પીજે. તારાથી કદાચે આખાર વગર છવાયો ?

કૃષ્ણા:—જાણે મને જણાવે જુગ નથી. મને સતના જાત પડેા ખાધા હતા. એટલે આજે અછર્જી થયું છે. આજે નહિ ખાઈ એટલે ખરી જશે, જાને મને આરામ થશે. પણ તું ખાઈ લે. જેમનું આજવાનું કેમલું નહિ. તારાથી કેમ સુખનું રહેવાય ? આજે નહિ તો ધનનું કામ કેમ કરી રહશે ?

આરણ:—ના, બા. હું તો હમણું નહિ ખાઈ.

કૃષ્ણા: તું કહી છે ને ખરી રીકરી ખાધા વગર કંઈ રહેવાય છે ? નાનાં છેકરુંબેબે તો જલ્લવાર ખાવા જોઈએ.

(કૃષ્ણા ખદામહેનતે છેડે છે અને આરાણે ખાવા બેસાડી છે. આરાણ ખાવા બેસે છે. કૃષ્ણા પાછી સુઈ જાય છે. ખાઈ ખાઈ આરાણ કંઈ ચૂલી જાય છે. થોડો વખત પછી યાંત્રિ રહે છે. કૃષ્ણાને જાણ થાય ખાવી જાય છે. પાછી જાયે છે. પાછી જાયે મીઠી રે છે.)

આરણ:—ના, ઉઘી મણ ?

કૃષ્ણા:—(ઉઘમંધી જાયે છે) ના, એ તો જરા આંખ મીઠી લેતા. કેટલા વાગ્યું હતું ?

(આરાણ જાગાર જાય છે અને જાગી રહે છે.)

આરણ:—ના, શેઠ, પરમ દીવાલવાળો સાહેબ, જે સિંચાઈએ અને કૌંસે જ્યાં અહીં આવે છે

કૃષ્ણા:—ઘોઝા પ્રભુ ! શું થયું ? મારી આજવાનું રસનું કેમલું કરશે ?
(રો છે.)

આરણ:—કેમ રો છે ? આ કોઠો આજવાનું શું કરશે ? ધરખંધી કાઠી કુકરી ? આજવાને ક્યા જઈશું ? (કૃષ્ણા કંઈ બેસતી નથી.) કેમ બેસતી નથી ? (તે પણ રડવા લાગે છે.)

(નવીનલાલ રોડ, એક દોગતાર, જે સિપકાઓ અને
રોનો લેશે આવે છે.)

કૌચોઃ—હેમ મગન ક્યાં નાચી ગયો? હમણાં તો ઘરમાં હતો ને?
રોડ આવશે એમ પાલી નાચી ગયો કે?

રોડઃ—જાઈ, બાણના રૂપીઆ મુકાવવાનો વિચાર છે કે નહિ? તારા
પણીએ છેલ્લો માર્ગ લેવાની મને ફરજ પાડી છે.

કૌચોઃ—(હમ ચડી જામ છે તેથી અચકાઈ અચકાઈ) રોડ
સાહેબ.....અમારા જેવા મરીન પર ક્યા કો. (આજાને
રહી જોઈ) અચા! રોડ છે યાની? યાની મને! રોડક,
અમારી પાસે રૂપીઆ દોલ તો આવતું બાકું હા મારે તો
મુકાબાએ? હેમણાં જામ વરંધી આવતું બાકું કેલ વિવસ આવતું
નથી એમ છે?.....હ મહિનાથી માસ મંદવાનેથીએ અને
વચમાં એમનો પમ જામી ગયો હતો તેથી દવામાં પૈસા
વપરાઈ ગયા.....અમારાથી કામે ના જવાતું. કમાણી
પડી અને ખર્ચ વધતું, અને હરજતાર ક્યા હીએ, તો પછી
અસરે બાણના રૂપીઆ ક્યાંથી લાગીએ?

રોડઃ—હેમણાં પાંચ વરંધી બાકું આવે છે તેમાં કાલ ઉપકાર કો
છે? બાકું આવતા હતા ત્યારે તમને કેલ કાંઈ કહેતું હતું?
તમે મારાં પાસે કે કામ ના કો તે અમારો મુન્દો મજાપ?
અમારું બાકું તો તમારે આવતું નેહાએ. એ તો અમારા
લેવાની બદખતસાથી દું હ મહિના સુધી કાલ લેાએ નહિ.
મેં જાણું કે મગન સારો અને મોટો માનુસ હતો. પચ આ
તો કુચો ને હસાથી નીકળેલું આવતું છું ત્યારે નાચી જાય છે.

કૌચોઃ—રોડક અને બાકું આવવા ક્યાં ના પાડીએ હીએ? ફરજ
એક મહિનો થોડી વચો. અમારી એટલી વિનનિ છે.

રોડઃ—હ મહિના કાલ નાનો વાવો ના કહેવાય. મેં પછી જામ
કહેવાયું હતું. જમ તમે લોએએ માન્યું નહિ. હ મહિના
સુધી બાકું આવતું નેહાતું તો ખેલેલું મહિને પર ખાલી

કરતું હતું. તમારા સામાનની કિંમત ખુસ રસ રૂપીઆ પચ્ચ નથી. બાકું ચીસ રૂપીઆ છે. એ તો મગન કામાં જશે ત્યારે ઘરેલાં ધન નીકળશે. મને તમારા લોહિની રેવનો ક્યાં અતુલ્ય નથી? (સિન્હાસને) ફાળદાર સાહેબ, જુઓ આ લોહિનાં રોંગ. સિંપાકચેને મગનને શોધવા મોકલો. આપણે માલમાં કપાંક મેંતાક રહેલો હોય તો તપાસ કરીએ.

(જાવા જાય છે.)

(મગન હાંફતો હાંફતો ઘાખવ થાય છે.)

મગન:—ઓ હંમર! હવે તો કુખનો પાર જ નથી.

કૃષ્ણા:—શું થયું? કોંઈ નહું પાછું! (મજાક જાય છે.)

મગન:—મહમોં મારા નામનું પકડવાનું પોરંટ કહાવ્યું છે. મારી પાછવ બેઠી રહે છે. હમણાં મને પકડવામાં આવશે. રસ્તામાં લોહિનાં રોંગને લીધે ડટી મરે. ઓ પ્રભુ! હવે શું થશે?

કૃષ્ણા:—(રડતાં રડતાં) અહીં પચ્ચ રોડ સિંપાકચેને લઈને આવ્યાં હતા.

*(મોક્તાં મોક્તાં જમ ચડી જાય છે. હરીથી લોહીની હમડી થાય છે. એટલામાં મગનના અવાજ સાંભળી રોડ, ફાળદાર તથા લીધે જાય છે.)

રોડ:—મગન આવ્યો છે કે? પકડે એને પેવાલ.

(લીધે મગનને પકડે છે અને દેરાણી એના હાથ બાંધે છે.)

મગન:—(રડમસ જવાને) ઓ રોડક કોંઈ રવા કરે. આ મારી સ્ત્રી મારી છે. આ મારી છોકરી સાથે તો જુઓ. ધરમાં કોંઈ ખાવા નથી પેસા નથી. તેઓ શું કરશે? (આઠા આવે પચ્ચ દુસરે દુસરે રહે છે. કૃષ્ણ તેને જાની રાખવા થયે છે. પચ્ચ લેનાથી જ રહે જાય છે.)

શિક્ષક:—(સાંભળ્યું ના હોય તે પ્રમાણે) આ સેફારિ સામાન બહાર કાઢો અને તેનું લીઝામ કરી નેચી નાંખો.

(ઈલાજ સામાન કાઢવા માટે છે. મચનની આંખ માંથી પણ આંસુ નીકળી જાય છે. મહારો મોઝમેસો બેલીફ વોરંટ સાથે આવે છે.)

બેલીફ:—ફાજદાર સારેમ, તમે અહીં ક્યાંથી ? આ સુચના સાર-દારને પકડવા આજ્ઞા કરી. ડેવુ જાયે કે કેટલાયે સુન્દા કરતો હતો ! અને એ આજ (વોરંટ બતાવતાં) એ આ તમે પકડવાનું વોરંટ.

(ઈલાજ સામાન બહાર ફેંકતા બહાર છે. બેલીફ મચનને સાર્જ જાય છે. સેં વગેરે આજ્ઞા જાય છે. બેલો સામાન રેંબી રહી પાછો જાય છે.)

કુખ્તુ:—એ રીકરી, તારું શું થયું ? (તેને સખત લાજુ બાધે છે. કુરીર બેચેઈ જાય છે. બેમાન થઈ જાય છે. ' એ મારે ' કહી આજ્ઞા તેના પર કાઢે પડે છે.)

(પડે પડે છે.)

: અનુક્રમ :

હરી મેં પાંપણે માંડી આશાઓ અગામહી;
હરી મેં પ્હારસ્તાની વીંધી બૂદભૂલામહી.

અથોઠ યાકતા લારે : લંબાયા સ્હાંજાંયકા;
હમલાં હૃદ દેહને ચઢ્યો કરાક લેખકા.

એકલી મૂકે શાન્તિમાં ઠાપ્યો પંથ કવાનક;
અબાણી વાટ આપી ને ખોલ્યો પ્રાણ અચાનક.

પડ્યો 'હું' ખડકે, છિદિ છિદિ પાતાગ ઘરકે;
ચિત્તના ચક્ર-આરાઓ મંદ મૂઢ ઉભા રહે.

અધીરી અધુની બળે ગાડું ચેતન પીગળે;
બળીને ભવ બેશુદ્ધ પથ્થર ચઢને પડે.

નવેમ્બરની હાયરીમાંથી

વિનોદસાગર

તા. ૩ ઇ. અહીં ...છને ત્યાં જમવાનું હતું. એ દુ ને એ મિત્રો જમ્યા પછી પુલિની મીઠાણનીએ એકા. સાહિત્ય સમાજ ને રાજકારણની અનેક વાતો ચાતના જમીઆર લમી ચાલી. તેમાં એક વાર, આજણી સાહિત્યચર્ચામાં જાજ કાલ ને પાંચ સાત કે પંદર વર્ષના " મુગો " નો હાલોજ ચાલ છે. તેની સખ્ન દાંસી કરતાં - શંકર પુરા નિર્દોષ બાવથી કહે: " બાઈ તમને જાજ છે ? હવે તો એક દિવસમાં ત્રણ મુગો ચલાના છે. સવારે દુ વાર્તા લખું ત્યારે મારો મુગ; બપોરે — બાઈ એને ધાપે ત્યારે એમનો મુગ; ને એ વાર્તા સંજે તમે (મારી તરફ જોઈ) વાંચો ને, ત્યારે તમારો મુગ. શું સમજ્યા ? " જમે જયા હસ્યા. પણ હાલની જમુક ખેડાસા સામે એ કેટલો સાચો કાલ છે ?

તા. ૪ થી :—લાલ મારા સખ્ન વિરોધીમાંથી સખત મિત્ર અને મદદગાર બની ગયા છે. શા મરે જન્મ, એ જાણો છો ? જોઈમાં, મારા ચોક્કસ સિદ્ધાંતોને અનુસરી એમના લેખો દુ મારા ચોપાનીઆમાં લેતો નહીં; હવે, ચોક્કસ સંજોગોને અવધાંબી, લેખો લખી એવું વચક મેં એમને આપ્યું છે. આ નાના સરખા જનાવનો ખાંડ લેવો છે: આ દુનિઆમાં સિદ્ધાંતની અંધળી બહિષે ચોસાય તેમ નથી (જો દુનીઆમાં કશું જ હોય, કામ કરવું હોય, અને તે કામને જાણે, અસંખ્ય મુશ્કામુશોની ખીચડી જેવી માણસાઈવાળા માણસો જોડે વડેવાર રાખવો હોય, તો; જાણી પુચાર જ રવું હોય તો એ માર્ગ તો જુઓ.

હે જ. હમેશ્વરો); અને બીજું કોઈ : " નહીં સ્વાર્થ સમ ગીજોડા
ગળી, જગદમાં "

તા. ૬ ફી : આજે ખાનગી બેઠકમાં — તું કોઈકે જોયું.
એનાં વખાણુ મનુ સંભળેલાં, પણ જોયું તો આ પહેલી જ વખત. તેઓ
જાતે એકલા, કોણમાં કોણે પણ પાત્રોવાળું દસ્ય બજાવતાં હતા.
આવી એમના મનને જેવ તો ખુબ જ પડી. પણ, એ મર્મીય ખાનમાં
લીધા પછી, કોણું તો કોણું જ કોણે ૩ સંસારી શુભાલી
જુવાનોનાં આ આઈ જેવા આજન્મ કોમેશ્વર મોઝક જ દશે.

તા. ૭ મી : આખી સાંજ — ને ત્યાં કાઢી. તેઓ દશવત્સવના
ખાસ ઉપાસક છે. અને કહે : " તમે જોશો નર્મદાન નર્મદાન કો. છે,
એ શુભ તો નર્મદાકંઠર ને દશવત્સવ જોશો છે, " — "કેવી રીતે ?"
— " એવી રીતે ૩ નર્મદાકંઠરું કામ મળવાઈ વધારે, તેથી એ
મવાઈ ગયા. જાણી પ્રચારની નજરે જુઓ તો દશવત્સવે શું શું
નથી હતું ? " હું ચર્ચિત થયેલ એ આગળ યાત્રા : " દશવત્સવનો
સુધારો એટલે સ્ત્રીશીતેકન, ખાન સંસાર સુધારો નહીં. એમણે
આપણી સંસ્કૃતિનાં પણ અગ્રિ વિશે ભોધ આપ્યો છે ને આજે પણ
સાચો. પણ તમારા સા — સાકારને કાંઈ વાંચ્યું હોય તો ને ? જાણી
જણીથી વાતો તો નથી કહેતો, પણ દશવત્સવે તમારો આજ્ઞો દેહી
રાજ્યેનો પ્રમ ' રાજ્યવિદ્યાપ્રસાદ ' માં જ લેવોમે ને કોમેશ્વરો
પછી " દુનરખાનની યાદ. " માં લેવોગતી શુંય લેશી;
ત્યાંથી આજન્મ યાત્રા ને કોણીક કવિતાઓમાં જાતજના
ને જેવા પ્રશ્નો વિશે પણ લખ્યું છે. કોઈ, દશવત્સવ નમાણાં હતા,
તમારા જુડે જુડા સાકારો કો છે તેમ ? " જાણમાં મેં નકાણુંકેકું
પુણ્યનું, ન્હાનાસાકે 'ગીજ'ના અર્પણમાં ને ને. કહ્યું છે તે જેવ
ચિત્રમણિ નથી એમ લાગ્યું. એ સમયને નર્મદ દશવત્સવ શુભ સા મરે
ન કહેવો. એ સવાર પણ મનમાં લેવેલ.

તા. ૧૦ મી : આપણો કહેરાવાઈનો જાગ્યાસ કોરો સરવો જ.
જલ દમણાં દમણાં. એક સર્વિત્તપ્રચારના અસુક આગળને પ્રતાપે,
કોરની એક કીટી (ક્યાંક જાતજવલી પાંચેલ તે) મનુ સાંજો છે:

“ નિઝેલુણ્ઘેઃ પથિ વિપત્ત્યાં, ડે વિષિ ડે નિવેઃ ? ” એટલે કે ને માર્યામાં સત્ત્વ રજસ્, કે તમસ્, ગુણમાંથી કોણ યુગ્મ નથી, ત્યાં વિચરનારને મારે વળી વિષિ શા ને નિવેશ શા ? — આ મતને ‘શૂદ્ધાચ’ કહેવા કેટલો સહેલો છે ? મહાકુળના ધીરનાર, મહાતમેલુણ્ઘી દેહીક નીતેની જવળમંટી શીસચૂરી, આપણે પારીએ તો થકીના ખુસ ભાગમાં ઉપણા કચનમાં વાંચી રહાય, કેમકે એ પણ “ દુર્ય પાપને પેઢે પાર ” દેવાની પણી ઘઠી વાતો કહી ગયો છે. પણ નિઝેલુણ્ઘ વિશે ખરે તો બેઠાથી એક સૂચિતિ વગરે સાચી જાને છેઃ જાં તો, ત્રિલુણ્ઘી જ્ઞતિરૂપ વેરાપણાં આપણાં મનતર્યાં — ખરેખર એ દયા સમજવાની ઘાઘત જ નથી; અથવા તો ડાહ્ય પણ ખરોદયામાં રજસ્ ને તમસ્ પેસવાથી ને આગાત પ્રત્યાગાત, ઉરોરણી, રંધરપનાં વૈવિધ્ય આકર્ષણ, પ્રસોજન, વગેરે ઉત્જનન વાપ છે, એ નથી ઓળે કેવળ સત્ત્વગુણવાળા કોઈએ જીવિષત્ત્વ નયોતિષ્ઠાન નિઝેલુણ્ઘમાં નહીં દેસવાથી, તેમાં સત્ત્વગુણનું પણ કેટલુંક એવું સહન, અનિર્વાચ્ય વિશ્વ-સન હોતું એટલે, એ સંસારી સત્ત્વગુણી — સેવમેજવળા સત્ત્વ-ગુણી નીરાણું જ હોય અને પરમદસેને જ સુસમ હોય.

તા. ૧૨ મી : એક કીકા ધરનાર એવું કુમવવા કમળે છે કે રીવાળી જરણાની, ‘ પુત્રોત્ત ’ કવ વાર્તા “ દરમાનની દેરી ” છે, તે ‘ રદ્દે ’ ના હેખક સેખરમાંથી ઉઘોલ છે. ખીને પણ, જાને ‘ પુત્રોત્ત ’ એ પેઠે ખરે વિમતો ‘ કહી સંજગાળી, તેમાંથી એમ નીકળ્યું કે એ વાર્તાનું કુખ્ય પાત્ર ને બાહ છે, તે કીકુવાણી અચૂક બાહ પરથી અને દેરી છે તે વતવાણી એક દેરી પરથી એમને સુમિત થયેલી. ખતમજ, આ મુનવાલી વાતને સેખર નેડે સ્થાન કે ચૂતક એક નથી. તે આખી મટનાને સાર એટલે કે જેમ અપદરણ કરનારે કૈતવા રહેવાનું છે, તેમ અપદરણના અગુર પડનારે પણ, પોતે ડાહ્ય વાર મેલું ખાઈ જાય નહીં, તેની સંજાળ રાખવાની છે.

તા. ૧૫ મી : કીક નાટકકારેને ત્રિપ કિરી રસકાવની ને વચ્ચની એકવામાંથી પહેલી એ સેકસીયરે, ને એની પહેલાં થયે રીકે આપણે ત્યાં કાનિદસે, તોડી એમ જાને વાત પરથી વાત નીક-

વતાં, — માઈ કહેતા હતા. જાસવંતીમાં તો વસ્તુની એકતા પણ જાણવત ને જાણેદમાં નથી એમ એ કહેતા હતા. તેઓ મોટા વિદ્વાન ને વિચારક, એટલે મારો જીજ્ઞેસુ હવાય છે? બાપી, જાણેદમાં મંડેરોમાં વસ્તુ-એકતાનો પ્રશ્ન જ ન હોય, મંડેરોને એક જ ક્ષેત્રમાં જાણ્યાં તે મોઈ કલાકથી લેણી નહીં, પણ સાચવનાં વહેવાર દુરથી, એ બધું મેં એમને બહુ કહી લેયું. પણ એ જમાન જ રહ્યું. એમને શુભ થયું છે કે મારી અસહજતા ટોળાં હમણું જ બહાર પોતા પ્રેમ મેળોનકના “ઈશ્વરચાર” નો અને ડૉ. રમેશ-કીનના “વેદિક ઇશ્વર” નો અભ્યાસ આજાર આપી શકાય તેમ છે,

તા. ૧૬ મી : કાલે છુટી વખત વંચાવણ ગાડીનરત એક ભેજમાં એમ કહેવાયું ગયું, કે અનિમિત્તમાં મળ્યું છે, એટલી જીજ્ઞેસુ વસ્તુમાં નથી. આ બધું કહો? — હા અને તાર જેવો તમારો સ્વભાવ. તમે સાદસી હો, તો, મને તેવી સંમતીય સ્થિતિ સમંધી પણ “કૂઠ પેરવા નહીં” તું વલણ સમી રહે. ને જીજ્ઞેસુ હો, તો — ખીજું શું? જાર વાલે તમારા અનિમિત્ત ઘાના મંડેરો પર દુમરી ખાતો ખાતો એ ઘા તમારાં જાન સહન જુલાઈને, કવચેશુ નહીં તો લોકીએશુ તો જરૂર અધુર જાશે નીચી.

તા. ૧૭ મી : એક જુવાન જોય એકીના મરણથી બ્યારુજ મિત્ર મારી જરૂર જતમાં જામે છે: “એ ખીં ગયા તે સાંજે જાણ કહેતા હતા કે હંથરમિલ જાણીયસી. પણ મને એમ થયું કે હંથર ન હોત ને તેની હિંજામે ન હોત તે કહેલું સારું? તો જમાણ-માઈ તો જમાણી સ્થિતી ન અપાર્થક્ય દેત.” પેલા સવાલમાં નાસ્તિકતા લાગે છે, પણ ક્યા સકલ્ય એકીએ, વિહારે, જા તારે હોય તારે, હંથર સામે જા નહીં ડાહ્યું. મરણ એ વસ્તુ જ એવી છે કે દુધરની જે કલ્પના બાપજીને અસવામાં જાતી છે. તેની સાથે એ દુરત અજાણજામાં જામે છે ને બાપજીને પણ અજાણે છે. — હા, શ્રીક-સુદીનાં પણ ચિંતિત કરવા ડાહ્યવામાં જાણ્યાં છે, ખાં પણ એમાંનું કહેલું પેલું ચિંતન જાણજી જાણર માનવીએના જાણ્યાં જોડે એક આ વાત યાજું છે? વધારે પ્રચલિત સ્થિતિ તો એ જોવામાં જામે છે કે, શ્રીકસુદી એ કોઈ સમયે જ જોવાની સાંજ

હોય તેમ જાપણે તેને ઉપયોગ પેલાં આધારનોખાં કરીએ છીએ. અસહાય અવસ્થામાં દેશ લૂંટી ને, દર યાચિય ને પાક સમાન મનોભાગ નોંધીએ, તે ઉપનિષદો ને સાંકસેકાંતના દેશમાં લઈએ. શીર્ષાં છતાં કેમ નહીં ખોડ્યાં હોય ?

તા. ૨૭ મી : પણ પણ જાપાનીય ક્યાં રાજકીય વાતાવરણનો સાગર હોયે ચડે છે. “ કમીટન-મોવમેન્ટ, ” “ લોમોવમેન્ટ-કમીટન ” ! અભારે તેા બરલી પૂર અભારમાં છે. આમજ જતાં ને કામ તે, પણ ક્યાં ક્યાં રાજકીય નહીં, એટલેા સત્તિકારિક અણુનો નોંધણે, આપણી આવી સંસ્કૃતિની જાણી કાણ એના પર જ નથી અવલંબી રું ? હાઈ અભારથી સરીને એકાદમીય આવીને કલાય ઉપેક્ષ આપે, કે “ અમે તેવા રાજકીય હોય પણ સાહિત્યકાર તેા મુખી જ હોય. તેણે કોમ ન પાડું ”. તેા એ કેવો, વિચારમંદિતો અણુત વાનવજ આને કામે ? પણ ખરી વાત એ છે કે દિલ્લી પરતંગતા રાજકીય નેથી એટલી સંસ્કારવિષયક વધારે છે. અને અસ્કાર રજા સાહિત્ય-કાર નહીં કરે તેા કાણ કરશે ? બુદ્ધાણમાં બીજા પહેલીનાં આક્ર-મણેા ક્યાં ત્યારની પરતંગતા કાળના એવી સર્વોદયી નહોતી. ને એ વખતે પણ વિચારોએ સ્થિતિસ્થાના ઉપલબ્ધ ક્યાં નહોતા લીધા ? નવી પરતંગતા એમ વિશેષ જ્ઞાપક છે, તેમ તેને મોઢાવવાના ક્યારેા પણ વધારે સર્વોદયી નહીં કરવાના છે, ને સૌએ પેલપેલાની સક્તિ અનુસાર પેલાના કાર્યોજનાં કરવાના છે.

તા. ૨૮ મી : “ ઈટીઅલ પાસ્ટ ” નેતું પુસ્તક યુજ્જાલીમાં કેમ નહીં લખાવું હોય ? તેમાં ખરી રીતે, અભાર લગીની આપણી સંસ્કૃતિને જાણી શોધો નેા વિવેચનર ને કુચળતાથી, સારી સમજ શોધીમાં સંગઠ જ કરેા છે. એટલું પણ એ યુજ્જાલના પિદાનજી ન પાઈ કાઢું હોય, તેા તેણે અવતાર રીક પર્વો ?

જાવળના ઝાઝાએ ! ત્હમે પ્રજ્વળના રોમેલકમ્પ જેવા છો.

“

”

”

તું તા ખાટે જાંમ પીએ છે ?

હા, સહમજન્યું.

પણે કેમ રસોઈઆ પકવાન સંધે છે.

હા, સહમજન્યું—

“

”

”

સનમ ! સારી ! સરામ ! માસક ! ઈસ ! ત્હમે વધા જે હંડા

ભમ્મરીઆમાં પડો, જલ્દનમમાં જાઓ.

ખારે થી પડવા છે ?

“

”

”

બર ધૂત ! તું કેવો નિખૂર છું ?

રસ્તે ચાલતાં ત્હમને ઘણું છે.

ત્હમને ખીસામાં બદ્દે કે માથે ચઢાયું ?

“

”

”

જ્યે માનવીશી !

૧૬૫ને ૩૫૫ને લઘાણં બાલજાં જનાવો છે ?
પત્થરને રીતારીને ઝલ્લુલર ચણે છે ?
માટીને શેરને હાથા જનાવો છે ?

ઝારે એ નિશ્ચર નિવાસજુહો નથી લેછતાં.
હું તો કુસારર છું.

માણસ !

હવે ચાલ્યાં જાઓ. જાઓ ! આપણને જન્મેને એકલાં લોકને
હવે પડે પૂર્વમાં ઘરમાય છે.

જગતને આપણી જોખાણ આવે તો પોતાં ચાલ્યાં જાઓ.
જગત ઠીકે હારે આવજો.
ચાલ્યાં જાઓ. જમ મુલતાના !

ગોર માસની કુસાળી જરેથી રોષ મંજોરેશ નવપીવતાના મુખરું
એક મુખન મને તો શી પરવા છે જગતની, સર્ગની કે પ્રજાની ?
હું છે પાપ કે પ્રજા ? સદાચાર કે કુસાચાર ?
જગતના જમ મનવી ! માણી છે, માણી છે.

૧

ગંગા ! તારા અવનિવહને, જ્યેષ્ઠ આશાસિદ્ધાનેઃ
ત્વાંયો ઝીઘું નજની સુસ્તા ઝૂલતી સિદ્ધાસનેઃ
તારા નીરે ચરિત અજોડે પ્રદમ-સૌન્દર્ય-બીતુંઃ
તારા તીરે ગતવજસર્પાં તીર્થનાં પુષ્પ વીણુંઃ

૨

આશાપિતા પ્રભુષ ને રમણે સુદાતી—
નારાયણી શી ચમુના ઉર-ગીત ગાતી !
એહેકની સતી સુદામણ તું કુદાતી :
તારા રમે રસિકતાં જનની બદલાતી !

૩

અંબાદિયો દિગચ્છ નહે અસિદ્ધાર ગંગા—
જ્ઞાનનિધી ત્વચિત સરતી ટાળવા ભોગનૃમ્બાઃ
તું તો અર્પે જનનીપયસાં જ્ઞાન વેદ્યમ્ય સિદ્ધિ—
ત્વમિ સાંતિ જરતી અવિતે એકની જો અપુદિ !

૪

અંબાદિયો જીજ્ઞાસી ઉતારેઃ ચમુના !
ગોમારને કીડા મિલિવતી તું શું ના !
સંસારને સરલ તું કરવા મથે ના !
સૌકર્ષ્યને દસી સુદામણી તારી વીણા !

વિકાસવાદ^૧ વિષે થોડુંએક

પ્રાણશુભન વિધિનાથ પાઠક.

વિકાસવાદનો સિદ્ધાન્ત જ્યારથી પ્રથમો લાક્ષ્યો આખી વિચાર મુદ્દિમાં એક નવો જ કુમ સર થયો એમ આપણે કહી શકીએ. જેમ કેટલીક શોધોને કરીને આખી યુરોપી સંસ્કૃતિનું વહન જુદું માર્ગે ગયું, એમ જ આ વારે જતા વિષયોની ચર્ચામાં એક સર્વસામાન્ય દૃષ્ટિબિંદુ આપણું દાસ તે જોઈને જોઈ પણ વિચમ ઉપર લખવું હોય તો કશું પણ નહું કહેવા જતા પહેલાં એ વિષયનો કેવી રીતે વિકાસ થયો એનું એ જોવા નિરૂપણ કરશે. ઐતિહાસિક પદ્ધતિ^૨ કહે જતા વિષયોમાં સાચા કરવામાં આવે છે. કુત એ માત્ર એક જવ જ નથી, પણ સખસત જવ જૂન તરીકે ઓળખાય છે, વર્તમાનમાં એ પથરાય છે, અને એના હજુમાં અવિષ્કૃતમાં ફેરે છે. આ રીતે જોઈ પણ જીવનના સત્યાગ્રસ વિશે, જેમકે શ્રદ્ધિ કે રીતરિવાજ વિશે—અર્થાત્ કરતાં, એને એના ઐતિહાસિક જાતરમાં જ જોવામાં આવે છે. વિષયનું નિદાન શોધીને જ આગળ જવું એ પદ્ધતિ^૩ પણ વિકાસવાદે જ શીખવી છે. પંજ પ્રતિકાસમાં તો આ વાતનો પણ વિકાસ થયો છે, એટલે વિકાસવાદના મૂળ સિદ્ધાન્ત ઉપર આવતા પહેલાં પ્રતિકાસમાં આપણી નજરે એ ક્યાં ક્યાં ચડે છે એ આપણે કુકમાં જોઈશું.

જ્યુક જાતનો વિકાસવાદ તો ઓળના પ્રત્યક્ષ અનુભવમાથી જ દરોજ માણસને મળી આવે છે. ઉકારું જન્મે છે, મોડું થાય છે અને મરે છે. બીજામાંથી બાક થઈ એને પ્રુણ અને ફળ થાય છે અને આપણે પાછા બીજ પાકે જાણીએ છીએ. દૂર દૂર પણ મનુષ્યને એક એવો અસ્પષ્ટ ભાવ તો એ જ છે કે આખી સૃષ્ટિ આવા જ

1 Theory of Evolution, 2 Historical Method, 3 Genetic method.

વિકાસવાદ વિષે થોડું એક

પ્રકારમાં રૂપો કરે છે- એ કે આ જાતનું કુટુંબ એવું છે કે એ અને તેમાં પરિણમે. બિમાંથી શીસસુત્રી નીપજે કે પછી સર્જન થઈને કોબમાં કે કળામાં જ રહે. પણ આપણે નહિ એની સાથે સંબંધ નથી.

પહેલ પહેલાં કીક શીસસુત્ર ક્રોનિકલોસાસ-ને અનંતતાને આ વિષયનું આદ્ય કારણ માનતો-તેણે એક જગ્યાએ ઇ. સ. પૂર્વેના ૪મું કે ૫મું સદી જગત્તર પ્રાચીનમાંથી ઉતરી કીક લેખકો. આનું છે; અને પછી પહેલાં પ્રાચી સ્થિતિમાં હતી. દરમિયાં પ્રાચી ઇર્ષ્ટ બીજાને અન્યાય કરીને જ છવી ચડતું એમ એવું માનતું હતું. અને વિષયના નિયમ પ્રમાણે એ બધા અન્યાયોના અન્યાય આપીને જ પ્રાચી મરી જતું એટલે કે પાતું અનંતતામાં છૂટી જતાં. આપણે એ ખારીએ તો આમાંથી એમ તારવી છાપીએ કે ક્રોનિકલોસાસને કાર્વિનની ખારક, અવનમાં અવન થાઉં જ કેટલી ચાલખારી (અવનકેસક) છે એવું કંઈક જાન હતું. પણ ક્રોનિકલોસાસની શીસસુત્રીનું નિરવજ કરતાં આટલે દૂર આપણે જઈ છાપીએ એમ સાચું નથી. એક બીજા કીક શીસસુત્રને તો કસક જ અવનની ઉત્પત્તિનું મૂલ્ય થઈ પડ્યું. એવું નામ તે હીરિકલાપિસા દ્વાર અને હીસીમક પોતાની કવિતામાં એમ માતા કે રહેો અને અનુષ્ઠામાંથી એ કસક અને સાચ નામ પામે તો તેનું સાદું આપી હીરિકલાપિસાને મન તેમજ અંજાન હતા એના કસકનો સિદ્ધાન્ત કંઈ સાંધારણ માણસ કંઈ એવો નહિ, પણ વિષયમાંથી હતો. વિરુદ્ધ પ્રવેશ દરમિયાં એક બીજાને એવું છે એટલું જ નહિ પણ તેઓનું વાર્તિક સ્વરૂપ એક જ છે એમ એ માનતો. અવનઆપારો એ વિરુદ્ધ સ્થિતિઓના સમતોલપણમાં આપ્યા કરતાં અવનને નદીના પ્રવાહની સાથે એ સરખાવતો અને સમમય દાસના જેમ શીસસુત્ર અર્જનની જેમ એ કહેતો કે એકની એક નદીમાં આપણે એ વાર પગ ન મૂકી છાપીએ. કસક પાણી વહે જ જાય છે. અવનની અંજા છાપી તેમજ પાણી આપણી નથી.

પણ આ બધાને માન જુદા જુદા તરીકે જ માનીએ. કીસના પાનાં કોરીટોટસ આપણે ત્યાં છાપી માન જાનતો ખીચો જ બપો દતો. એ જુદું જાન કોરીટોટલે અવરથમાં ખાતું. જુદાં જુદાં ચાપો ઉપર પુસ્તકો. અવનનાર એ પહેલાં શીસસુત્ર થયો.

પ્રાણીઓને જે જ્યારે સામાન્ય વર્ગોમાં મેળવે છે ત્યારે એનામાં કોઈ સમન્વય હતી જે આજણે કોઈ રાજીએ હોય. રાખસા તરીકે વ્યેર્ધિને જે માલકીએના વિશ્વગમાં નાખતો નથી, પણ આંચાવાળાં પ્રાણીના વિશ્વગમાં નાંખે છે, અને તેથી જ રીતે, આમાથીકીયું ને કે હો છે, તેમજ તેને ઉપરના વર્ગમાં જ મેળવે છે. આનાથી આગળ જઈ જ્યારે એના વિશ્વગવાદ આગળ આજણે આવીએ છીએ ત્યારે આજણા અપારના સમસ્ત રાજીપચયના આખારે કામ અને વિશ્વગ-વાદ જ ન રહી રહીએ. કારણ એના ખત પ્રમાણે પ્રાણીઓનો વિશ્વગ યોગ યોગ મકમાં ફરી કરતો. ઉપર કહ્યું તેમ, બીજાથી વધુ કામ અને તેમાંથી પાછું બીજા કામ અને અનંત કામ સુધી જાયો આ કામ રહ્યા કરે. પ્રાણીઓના માત્ર અસ્તિત્વો વિશ્વગ પામતી, પણ એના ખત પ્રમાણે એક અતના પ્રાણીનો વિશ્વગ સ્થિત અતનાં પરિશુભ પામતો નહિ. જાતિ તો સ્થિર અને પોતામાં 'પૂર્ણ' જ હતી.

આ અતનો વિશ્વગવાદ ક્રીક રીસસુરી અને કાગમાં બરોબર મેળવ્યાં રહે છે. ક્રીક વિશ્વગમાં પચાર વર્ગોથી અમુક અમુક ક્રીકો મેળવી કાગમાં હતાં. એમાંના કેટલાક નીચે પ્રમાણે હતાં—

એકા	એકા.	પૂર્ણ	અપૂર્ણ.
વર્તુલ	રીંધી લીલી.	અતિ	અતિ.

ક્રીક રીંધીની જુદી પણ કલામય હતી. જે પોતામાં જ સમાપ્ત રહે અને પૂર્ણ અને કુંકર કહી શકાય, વિશ્વગ જે વસ્તુને અનંત સુધી સંભાળી શકાય એ અપૂર્ણ મણતી. આ રીતે અતિ અપૂર્ણ મણતી, અને અતિનું જીવન જન્મથી તે મૃત્યુ સુધી એક રીંધી લીલીમાં રહે હતું. પણ જ્યો અતિઓના જીવન મળાને અતિનું એક પૂર્ણ વર્તુલ મળતું, કારણ અતિ પોતામાં જ સમાપ્ત રહેતી. આકાશના તારણો જેમ યોગ ફરી કરે તેમ અતિનો વિશ્વગ એક ચારે-આગુથી-જાંબ વર્તુલમાં જ થયા કરતો. એનું જન્મ કેન્દ્રાચવાળું થઈ સ્થિત અતનાં વિશ્વગ થયા પામતું નહિ.

એકમા મારે એકીકીકને વાસપતિનો, પ્રાણીનો અને અપૂર્ણનો, એમ ત્રણેના પ્રાણ-અથવા જીવનતરનો એક એકથી જુદાં કામવાં પામ્યાં. આ માર્ગ આજણે એની રીસસુરીમાં સર્જ થય છે, મારે

વિકાસવાદ વિષે થોડું એક

અહીંથી જ હોડી ઠરતું. જેવઠાં, એનું કુદરતનું નિરીક્ષણ એટલું વિચાર્યું હતું, અને કેટલીક વાર એવા સામગ્રીઓ ઉપર જે આવી ચડતો કે એને કઈ અંતિમાં મુકવા એ એને સમજતું નહિ; ત્યારે એણે બ્રિટિશ્વરને "રક્ષા" અથવા "કુદરતના ખેલ" કહેતા. (Sport અથવા freaks of Nature.)

એરીસ્ટોટલે એટલું બધું લખ્યું કે એના બાર નીચે એના કિબો અગાઉ ગયા. ત્યાર પછી તેના કોમાનીરી આવી મધ્યકાલીન કુળ. અને આખરમાં જોયે એણે એ રીતે જ એણે વિકાસવાદનું સમર્થન કર્યું. આમાં એરીસ્ટોટલે એમને બધું આગવાર ગણ પડ્યો. કારણકે એને નિર્માણ પુસ્તીની આસપાસ ફરે, અને પુસ્તીપર મનુષ્ય સર્વ કુદરતનું કેન્દ્ર, અને આર્થિક બધા પ્રમાણે ઉપર જ એને વિજ્ઞાનના સ્વરૂપમાં પડેલા એટલે એ માત્ર બધું કહેવો શીલ્પો જ મળતો. સારું પછી હકલ ત્યારે કાર્લિન સાહેબે એમ કહ્યું કે મનુષ્ય તે વાંસામાંથી વિકાસ થઈ ઉતરી આવ્યો છે ત્યારે એક જાહેર પાઠશાળાએ સત્કરમાં કૌશલમાં પૂર્ણ વિકાસથી એટલું બધું સાબીત કરી આપ્યું કે ઈ. સ. પૂર્વે ૪૦૦૦ના વર્ષમાં ઓક્ટોબરની, એવીસમી તારીખે સવારના નવ વાગે નિમિત્તે મનુષ્યને પડ્યો! આવી જ રીતે રોમની પછી પછી કેટલાય સૈન્ય સુધી ખીલ્યાં જર્મના મોટા મોટા અધિકારીઓની ખુદી કાર્લિનના મુલોની મતિની મજબૂત કરતાં એક ઉપર એક એમ ૭૬૦ જેટલાં એવીસાપાલો પડવામાં એરીસ્ટોટલે કહેલા એક મોટા મંદિરમાં જ પુરાણ રહી.

મુશ્કેલીમાં ત્યારે અમલિતિ આવી અને અગોળ વિદ્યા અને ભૌતિક શાસ્ત્ર "મનના" જુલમમાંથી છૂટ્યાં ત્યારે જ અર્વાચીન ક્રોધ માણસોનાં મન મુકત થઈ જુદી જુદી શીલ્પમુશી. વિદ્યાઓમાં જ્યાં સામ્યાં. આ વખતે દરમીયાન વિકાસવાદો સિદ્ધાન્ત એક તરફ વિજ્ઞાનમાં તુલ્યકિસો અપધી નમરે ચો છે અને બીજી તરફ ભૌતિક શ્રેયમાં નિરીક્ષણથી પોમે પોમે તે અગ્રસ્થને આપતો માણુમ પો છે. સર્વ

૪ હજી પછી આર્થિકશ્રેય ઉપર-મનુષ્ય-અભ્યુત્થા સિદ્ધાન્ત અને વિજ્ઞાનવાદ વચ્ચે વાકાઈ ચાલ્યા કરે છે. મોટા જ વખત પડેલાં ઉપદેશના મે પાઠશાળા આ વિશે કદી પડવા હતા.

રમા સેકાના પદેલા સ્વકાચિત્માં હૈય શીલસુર દેડારી" (૧૫૮૧-૧૬૫૦) બ્રહ્મીતં બ્રહ્મીતાં પણ એવો સિદ્ધાન્ત રચ્યો હતો કે વિશ્વના નખા પદાર્થો તથા પ્રાણીઓ મૂળ એક સ્વ-સ્વયંમાંથી ક્રમે ક્રમે અધિભૌતિક રીતે જ વિવિધ થાયાં છે. આ પછી વાલ્મીકી શીલસુર સ્પર્ધાનિઝાના (૧૬૬૨-૧૬૭૭) માત્ર પ્રમાણે આખા વિશ્વનું અધિધાન ને અધિભૌતિક સૃષ્ટિમાં જડ રૂબ તરીકે આપમને આવિર્ભૂત થાય છે અને આધ્યાત્મિક સૃષ્ટિમાં ચેતનાના" સર્વ" આધારેનું રૂપ પડે છે એ કૈફ જ છે. જર્મન શીલસુર લાવબ્રીકે પોતાની દિશસુરીમાંથી "વશમાં આપેલા સાત્ત્વનો સિદ્ધાન્ત" ભૌતિક સાત્ત્વિયને આપ્યો. અને જર્મન દિશસુર કાન્ડને (૧૮૨૪-૧૮૦૪) કંબી થઈ કે મેખુલા કે નિદારીકમાંથી આપું વિશ્વ ક્રમે ક્રમે પ્રચકરણ પામી હૃદયમ થયું છે. એણે એક નખાએ એમ પણ કહ્યું છે કે હાલનાં વાંદરામાંથી અધિધામાં હાલમ કેડ કામી ઇચ્છિતું પ્રાણી પણ થાય. થઈ હૈય અધીજનેતા કાપ્લાસથી આગળ જઈને કાન્ડે કહ્યું કે "તે કેડ અને જડ રૂબ આપે તો હું એને આખી પૂખી કરી આપું" "પણ આ નિયમ પ્રમાણે જીવતાં પ્રાણી ન થઈ શકે એમ એનું કહેવું હતું, કારણ જીવનતત્ત્વ જ કંઈ અલૌકિક છે.

જલ્વાર મુખી આપણે વિદ્યાસવાનું નિરપણ દિશસુરીના ફેરમાં થતું જોયું. અને પછી જીવનસાત્ત્વના વિશેષ ફેરમાં વિદ્યાસવાનું સમર્થન કેવી રીતે કરવામાં આવ્યું તે આપણે જોઈશું. જીવનસાત્ત્વ" વિશ્વના સમસ્ત જીવને પોતાનો વિવિધ મણે છે અને જીવનતત્ત્વ પૂખીના ને ને જીવતાં પ્રાણીઓમાં વ્યક્ત થતું પ્રાણમ પો છે તે તે પ્રાણીઓની હૃદયતિ અને વિદ્યાસ કેમ થતાં એનું નિરપણ પણ એમાં કરવામાં આવે છે. પણ આપણે ખાસ આ માર્ગ ઉપર મરીએ તેના પદેલાં એ નવાં નેદ્રાં જઈએ કે એવી કઈ જામતો સાત્ત્વિ-ઓના લક્ષ પર ચડી કે નેધી એજને વિદ્યાસવાનો સિદ્ધાન્ત લેવો પડ્યો.

પ્રાણીઓની જુદી જુદી જાતોનો વિકાસ થયો છે એ નિવિ-
વાદપે સ્પષ્ટતા એમાં ડેટામાંથી કાઢીએ
છવનવિકાસની બહુ મદદ કરી છે, અને તેમને આપણે જરા
સાબીતીએ ઉપરનાં બોલે જઈએ.

એક તો સુસ્તરનિતા. દાખલો તો પૂર્વે ખરી ઝોલાં પ્રાણીઓ
પૃથ્વીના પાયાં પરના જેવાં કમ્બુ થઈ ગયા છે. પૃથ્વીનાં તેઓ તેમ તેમ
ઉડે પોતાના ગયા તેમ તેમ આવાં થઈ નવાં પ્રાણીઓ બન્યાં.
આમાંનાં કેટલાંક પૃથ્વીના પડ પરથી કાઢી નાખ્યા થઈ ગયાં છે, અને
ખોળનાં રૂપો બાકાનાં છે. એક રીતે તોતાં પહેલાં મનાઈ હતું
તેમ પૃથ્વીપરના છવનવિકાસ કેંઈ બહુ સારી રીતે થશે કોમ એમ
લામતું નથી. ખીજી તરફથી જે કેટલાંક પ્રાણીઓના વિકાસમાં જીવ-
સંધાનની કડીઓ જોવા ન હતી તે જોવા છે. આનો સાચામાં સારો
દાખલો આર્કીઓપ્ટેરી^૬ નામના પ્રાણીનો છે. આ પરથી હવે સિદ્ધ
થયું છે કે પક્ષીઓ પેરે આકાશનાં સર્પ જેવા પ્રાણીનાંથી ઉતરી
આયાં છે.

જે છવનવાસે વિકાસવાદનો સિદ્ધાન્ત સંભાળે ન હોત તો
હાલમાં સાહેબે કહ્યું છે તેમ જીવજનનસ્વરૂપોનું નિરૂપણ કરનાર
કાન્થને-યુરાકાપ્ટરવિકાસને^૭ એ સિદ્ધાન્ત શાબ્દી કાઢે. પાચો
હોત કાલજ પ્રાણીઓનો વિકાસ થયેલો ત્યાં સ્પષ્ટ નજરે પડે છે.
પક્ષીઓ કામાંથી ઉતરી આવ્યા છે એ આપણે ઉપર કહ્યું. નહાર
ધણી વર્ષો પૂર્વે કાલ છે એના કરતાં બહુ મોટું હતું અને આપણો
પોતો માત્ર બચીઆર હવે જેટલા હવે પ્રાણીનાંથી આવે. થયો
છે અને એના પંજાનો આવી આવીને રાખે. થઈ ગયો છે !

બીજાંથી રીતે પ્રાણીઓ અને પક્ષીઓ કેવી રીતે પૃથ્વીપર
પેલાં છે એ જાણત થયું વિકાસક્રમના નિરૂપણમાં મદદ કરે છે.
પૃથ્વીની સપાટીપર પ્રાણી ઉપજીકાલિનમનાથી સીત તરફ ગયા તેમજ
જીવક ફેરફારો એનામાં થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રાણીઓ જે રીતે
પૃથ્વીની સપાટીપર બેઠાં છે એક બીજાંથી રીતે અને ખીજી
જાતકાળમાં વિકાસ પામતાં પામતાં પ્રાણીઓનીજ જગ્યાએ જાય તે રીતે.

વિકાસવાદના નિરૂપણમાં મર્મવિદ્યા^{૧૦} તરફથી મેલી ખાસ મળી છે. ખરી રીતે તો જેમાં વ્યાસ વર્ષથી જ આ વિવાહાર ખાસ ખ્યાન અપૂર્ણ છે. તો પણ હાલ બેર જર્મનીમાં ઇ. સ. ૧૭૬૨-૧૮૭૧ માં થયે મરો, તેણે પહેલવહેલાં જવલોડન કરી કર્યું કે જુદી જુદી અવાનતર જાતોની મર્મવિદ્યામાં બહુ જ સામ્ય છે. એના કામને લઈને એ વિકાસવાદી થઈ જાયો નહિ. હાલ બેરથી આમજ નજ દરે મર્મવિજ્ઞાનમાં મુદ્દમ જવલોડન કરી લેયું છે કે દરેક પ્રાણી એના પૂર્વજો વિકાસક્રમમાં જે જે રૂપોમાંથી પસાર થયા હોય તે તે રૂપોની કદાચી જન્મ પહેલાં મર્મવિદ્યામાં કદી જન્મ છે.^{૧૧} સ્વજન્યર કરોડવામાં પ્રાણીઓને મર્મવિદ્યાના સરજાવના વિવ-સોમાં જાત મેવા માટે કુદાઓ હોય છે. અનુષ્ઠ પછી આમાં અપવાદ રૂપ નથી; જોને પણ મર્મના ત્રીજા આવાદીઆમાં જા કુદાઓ હોય છે. ખીજી રીતે પણ સ્વજન્યર પ્રાણીઓનું ચારીરિક બેધારણ જળમજ માંજી-ઓના લેવું હોય છે. આ રીતે ઉપથી જીવનદાઓઓએ બહુ બહુ આશાઓ ખાંખી હતી. જોણે સોહ-ટ-દિવેરે કરે ખીજા એક એવો સિદ્ધાન્ત પણ જાણ્યો કે હંચી ડાહિના પ્રાણીના વિકાસનો રીખવાય તો નીચી ડાહિના પ્રાણી તરીકે એ જન્મે.^{૧૨} થોડુંક વિષય-તર થાય તો પણ મને કહેવાનું મન થઈ જાય છે કે જાજ સિદ્ધાન્ત થોડર જેનેટ કલિકાસમાં લાગુ પાડે છે અને કહે છે કે પૂર્વની જમી સંસ્કૃતિમાં માત્ર થોડે સુધી વિકાસ થયો જઈ કુદિત અવસ્થામાં જ પડી રહી છે.^{૧૩} હંચી ડાહિના પ્રાણીની મર્મવિદ્યાની એક રિધિતિ, અને નીચી ડાહિના પ્રાણીનું સ્થાપી રૂપ અને રમતા એ જે વચ્ચે વિરૂપ-લવાનું નહિ પણ સામાન્ય સામ્ય છે. જીવનદાઓઓની જમી આશાઓ પૂર્ણ થઈ નહિ એવું એક કારણ એ છે કે મર્મવિદ્યાનું નિરૂપણ સરજાવઓએ^{૧૪} કર્યું જોઈએ. ડાહિના જીવન ખીજ^{૧૫}મ્.

૧૦ Embryology. ૧૧ Theory of Physical Recapitulation.

૧૨ Doctrine of 'arrest of Development.'

૧૩ 'Physics and Politics'-'arrested civilisations.'

૧૪ Physiologists

૧૫ coll.

પહેલાં તો માન સારી રીતે જ હકે થાય છે. એટલે કે એમાંથી
એ, એમાંથી આર, આરમાંથી આઠ એમ ઇવનજરી^{૧૧} વધે છે. પણ
અહીં કદાચ પછી ૧, ૨, ૪, ૮,—એવી સારી પદ્ધતિએ વિકાસ થતો
નથી પણ નવા ગણેા અને તત્ત્વો એમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આથી પ્રથમ
બહુ ક્ષતિ સ્વરૂપ પડે છે અને માત્ર ઇવનજરીએ જ એનો
ઉત્તર આપવા સમર્થ નથી.

પુરાકથપચરિવા, પ્રાણીએનો ઔગાસિક વિસ્તાર તથા
મનવિવાદી વિમલો, ઉપર ઠાણું તેમ વિકાસ
સુધિવિકાસ વિષે થયેલો પુરાવો આરે છે. આપણી આગળ મૂળ
કેટલાક તકો. નિરપજની વસ્તુ એ છે કે—એ વિકાસ કેવી
રીતે થયો? વિજ્ઞાન શાસ્ત્રમાં દરેકાં તક^{૧૨}
સિદ્ધ નહિ તો સર્વમાન્ય થાય તે મારે એ શાસ્ત્રની રીતિએ જ એવું
નિરપજ કરવું પડે છે. તકનો મને તેવોયે મેલો માંડેલો કંથો દેખ
પણ એ છેવટે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી એ સિદ્ધ ન થઈ શકે તો બહુ,
તકાતું. વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રની બહાર જઈ ઉપરના બુદ્ધિજી પાસેની જેમ
આપણે એમ કહીએ કે સર્વ પ્રાણીએને ઉપરે સારાનાં છે, તો
વિજ્ઞાન આપણા તકને બિલકુલ માન આપશે નહિ. કારણ ફરક સત્ય
પ્રત્યક્ષબિસ્ત્રમ જ છે. પુરાકથપચરિવા, વનસ્પતિશાસ્ત્ર, ઇવનજરી,
બધાં જેમ જેમ આગળ વધતાં મળાં તેમ તેમ વિકાસવાદના સમર્થ-
નોમાં માત્ર મને એવી વિમલો એકી વતી માર્ગ પછી ત્યારે વિકાસ-
વાદનો સિદ્ધાન્ત લગભગ સર્વમાન્ય થતો જાયો. ત્યારે જાણસ
પ્રમાણે ઉપરે નોંધાકતા વકાવમાં મૂકાથી આપણી ઇવનજરીનાં બીજા
સર્થે દર્શાવે એ ધાર્મિક માન્યતાએ એવું જ બીજું વિચિત્ર સ્વરૂપ
રેખાવું. એ બીજા માન્યતા પ્રમાણે ઉપરે જાણી જાતો સમર્થવા બહુ,
જૂઠા રેશોમાં મળે^{૧૩} કદાચ એણે એટલેથીજામાં જ કર્યું અને

૧૧ geometric series માં

૧૨ Hypothesis.

૧૩ Doctrine of "Specific centres of creation."

જીવા આકાશમાં જ. વિકાસવાદ વિરુદ્ધના શૂન્ય પ્રોત્તી મળતા આ મરજોદગાર દલા એક ખાલી સિદ્ધાન્ત પણ મરતાં મરતાં જીવવાની કે કદી શકેવાની કેટલી કેમણીય કરે છે તે આપણે આમાં જોઈ શકીએ છીએ.

• આપણે ઉપર દિલ્લસુદીના તરફને આધારે^૧ વિકાસવાદની વેલીને મરતાં જોઈ. જર્મન શીસસુદ સન્ટ પછી એનો ઉછેર ખાસ જીવન-સાધના ક્ષેત્રમાં થતો આપણે જોઈએ છીએ. એ રાસ્ટ્ર વિષયના સમસ્ત જીવનને પેટાને વિષય મળે છે. અને જીવન તત્ત્વ પૂર્ણ પર ને ને જીવતાં પ્રાણીઓમાં વ્યક્ત થતું માલમ્ પડે છે તે તે પ્રાણીઓની ઉત્પત્તિ અને વિકાસનું નિષ્પન્ન કરે છે.

• સન્ટ સમસ્ત નિર્ણય સ્પષ્ટિ જડ કલ્પમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે એમ કહેતો, પણ એક સજીવ પ્રાણીની આગળ કેઈ જાણીકે આશ્ચર્યમાં એ જાણી પડેલો^૨ દેખાઈને ખન તો સતરીર પ્રાણીઓમાં જીવ કે ખન એવું કશું ન હતું. પણ સન્ટ જીવન આધારે જડ કલ્પમાંથી નીપળતી કદાચ એવા નથી એમ માનતો. જડ કલ્પમાંથી જીવન તત્ત્વની ઉત્પત્તિ કેઈ પણ રીતે સંભવે કે નહિ એ પ્રતિ જીવનસાધીઓના એ પક્ષમાં ભાગ કરી નોખ્યા છે^૩ એ આપણે આગળ ઉપર જોઈશું. ઉપરનો મુક પ્રશ્ન આજુપર મૂકીને જીવનઆધારે રાતું વિજ્ઞાનની રીતે નિષ્પન્ન કરવા માટે કેઈ એમ કરે કે આપણે પહેલેથી જ જીવન તત્ત્વના અણુઓ કમિયે; તે જીવનતત્ત્વના અણુ-ઓના સંચાલથી મૂકા પ્રાણીની ઉત્પત્તિ, વિકાસ અને મૃત્યુ આધિ-ભૌતિક રીતે જ સમજવી શકાય. ભૌતિક રાસ્ટ્ર એમ કહે છે કે કર-કેઈ પદાર્થ ઉપર એ નિશાળી શક્તિઓ -જુદી જુદી દિશામાં જેવામ્ કરે તો તે પદાર્થ એ એ દિશામાંથી કેઈ એકમાં ન જતાં એની વચ્ચેના કેઈ એક વીણે જ મારે^૪ જશે; એમજ જીવનતત્ત્વના અણુ-ઓના સંચાલ પ્રત્યાપાતમાંથી પ્રાણીની જીવનક્રિયાના માર્ગ આપણે ચોક્કસ કરી શકીએ.

૧ એ સજીવ પ્રાણીને એક 'organism' કહેતો.

૨ Bionogenetist: જીવનતત્ત્વના Abiogenetist અજીવનતત્ત્વના.

પ્રાણીઓની રચિતુ નિરૂપણ કરવામાં ફ્રેંચ દાર્શની બાર્દન ઉપ-
રની જ પદ્ધતિ પડે છે. (૧૭૪૯). એ અવનતત્વના અણુઓને^{૨૧}
ઔત્તિક પરમાણુઓની માફક જ વિષયમાં વ્યવેષણા કરે છે. બર્નન
ફિલસૂફી સામન્વીક વિષયના અંતિમ તત્ત્વને અસેવ નીરં-ગ મિર્
અણુઓરૂપ વ્યક્તિઓ^{૨૨}માં વહેંચી નાંખે છે, એવું જ અધિભારિક
પ્રતિબિંબ આપણને બાર્દનના સિદ્ધાંતમાં દેખાય છે એ આપણે ટેલ-
વાર સામન્વીકની ફિલસૂફી જોઈશું તો સમજવો.

વિકાસવાદના ખાસ નિરૂપણમાં આપણે ટેલવીક પરિભાષાથી
પરિચિત થવાની જરૂર છે. ઉપર મહું તેમ
અવધવી, પનિ- અવનયાઓ વિષય તે અવનતત્વ છે, પણ
રિચિતિ, અને વિષય સૂક્ષ્મ અવનતત્વ આપણને પ્રાણીઓમાં
ધર્મ. જ સૂત્ર કયેલું માણુમ પડે છે. દરેક પ્રાણીને
અવધવો હોય છે; અને સુદા અવધવોના
પ્રધર્મો નિરાળા હોય છે. તેપણ એ જ્યાં ધર્મોનું એક પ્રાણી સારે
છે. બીજા જ્યાં અવધવો, પેટ માત્ર એવું એવું ખાયા કરે એટલા
માટે એની ધર્મો કરી પોતાની બધી એટલા જામ પડે તો સમસ્ત
કરીર કંઈક માત્ર એ તો આપણે જાણીએ એવાલી વાર્તામાં જ
એકએ છીએ. પરમાણુઓના એક દગલા એવું પ્રાણી નથી પણ
તેનામાં એકત્વનું તત્ત્વ રહેલું છે. પ્રાણીને અવધવો છે એટલા માટે
આપણે એને અવધવી પ્રાણી કહી શકીએ. અથવા કુંકાનાં માત્ર અવધવી
પણ કહી શકાય.

અવધવી જ્યારે જન્મે છે ત્યારે એ વિષયમાં એકલું જ નથી
હોતું. બીજાં અવનત પ્રાણીઓ, તથા જડ સુષ્ટિમાં એવું સ્થાન નિયત
કયેલું હોય છે. એને જોમ એના માખાપ તરફથી અમુક કરીરના
જંધારણ રૂપ વારસો મળે છે તેમ બાહ્યસૃષ્ટિ થકુ એની ચારે બાજુએ
હોય છે. આ બધી આપણે એની પરિચિતિ કરીશું.

૨૧ 'Molecules Organiques.'

૨૨ 'Wimless Monads.'

૩૩ function ૨૫ Environment.

કેઈ પણ પ્રાણી જેની પરિસ્થિતિની સામે સંબંધમાં આવ્યા વગર છોડી દાકતું નથી. એવા સંબંધમાં આવ્યા વગર પ્રાણીનું જીવન દાહીરું અને કૌણ્ય સહ નથી. પ્રાણી પોતાની જોતાંક જેની પરિસ્થિતિમાંથી મેળવે છે, કે જુએ મરે છે; અને એ પ્રમાણે જેની વૃદ્ધિ કે નાશ થાય છે. પ્રાણી અને તેના પરિસ્થિતિ વચ્ચે આપાત પ્રત્યાપાત થવા કરે છે. આ સંબંધ રોજ નવું સ્વરૂપ પાડે છે. કેઈ કિંમત પ્રાણીપર બાકા સંબંધો થી બેસે છે, તો કેઈ વાર પ્રાણી કષ્ટિપર છૂટા મેળવે છે.

ઉપર આપણે જોયું કે પ્રાણીના જીવનવેળાનું જુદા જુદા ધર્મો છે. એ બધા ધર્મો કેન્દ્રબળી છે અને એ તમામ જીવનવેળાના કેન્દ્રનું સહન સાધે છે. આપણે બહુ ઊંચ ન જતાં એકસુંજ નહીં કહીશું કે દરેક પ્રાણીનું સહન જીવનવેળા હોય છે. જીવન એક એવું તત્ત્વ છે કે જેની વિરુદ્ધની-મત્સુની રવા એક વિરુદ્ધ તરીકે પણ જીવનની સામે ઢાળી દાકતી નથી. જીવન કે મરણ એવો પ્રમ માત્ર મનુષ્યની જ સામે અને તે પણ કેઈક જ વાર જાણીને જોવા રહે છે. દરેક પ્રાણીનું સહન જીવન હોઈને આપણે કહી શકીએ કે એ સહન એ જેના ધર્મવેળા સાધે છે, પણ આ ધર્મ કેન્દ્રબળી નથી આપણે. વધારે સુદઃ કરવાની જગર છે કે કેઈ એવાનો થવા સંભવ ન રહે. દરેક જીવનવેળા જુદા જુદા ધર્મો હોય છે તે આપણે કહ્યું. એવી જ રીતે સમગ્ર જીવનવેળાના પણ ધર્મ હોય છે. એ ધર્મમાં જીવનવેળા જેની પરિસ્થિતિને સહને પ્રજ્ઞા થાય છે. બીજી રીતે એવું હોય તો જિમ હોવાય કે જીવનવેળા અને જેની પરિસ્થિતિ એ એ વચ્ચેના જે સંબંધ તે ધર્મ ૧૧ આ ઉપરથી સ્પષ્ટ દેખાશે કે જીવનવેળા અને જેની પરિસ્થિતિ ધર્મ-પ્રવૃત્તિના એક બીજાને અસર કરશે.

અવસ્થા, જેની પરિસ્થિતિ, અને એ એ વચ્ચેના જે સંબંધ-ધર્મ, તે પણ બાંધેલા સ્પષ્ટ રીતે સમજાવા પડી જ વિજ્ઞાનવેળાના નિયમોનું મિત્તાનો સમજા દાકત, પરંતુ સ્વચ્છતાદેવને સહને આપણે આને 'આટલે જ વિસ્તીર્ય'.

૧૪ Abstract. Continuities.

૧૫ (આ ધર્મ કેન્દ્રબળી નથી) ધર્મવેળાના ધર્મોનું સહન નથી.)

હજારો દિવસોથી એક જ દિવસ અને યાદ છે પ્રકાશનો

બને પ્રેમનો

રોડુ હોય ત્યારે હું એકાદ સોઈ છું હસતુ હોય ત્યારે મિત્રો

સમુ ને કિનારે જ વારો જમરણ કેમ કાળજીય છે ? બધે જ તું

છે એટલા મરે કે બીજો ક્યાંય તું નથી એટલા મરે ?

ચંદની જેમ કીર્તિ એ વે કે અધારા નેવો અવધન આપે

મિત્રો મિત્રે કે મરખા વખાણે કંઈ જ રિકર નથી ત્યાં સુધી

કાજની ગણી કસે છે ત્ય સુધી મહત્ત્વ ખ્યાલું કરોડોના બપુ છે

પછી મને કે ધર્મી સરકાર સા મારે હોય ?

ડાઈ નામ મારે છેવે છે, ડાઈ મહત્ત્વી મારે છેવે છે : ડાઈ
ઓ મારે છેવે છે : નીલાલમ ડેકરાવિઝ ઉપર હેતુ વિના રખાવા
માટે તેા હું બેઠ્યો જ છું.

∴

હવામાં હમાં સિખર પર બેસવા મારે હું એક હજાર છાંતી
મુખાવવા તેવાર છું : પણ સસ્ત બેઠ્યો કે તે હવામાં વચ્ચું હેલું બેઠ્યો.

∴

મખરામે સખસમખરામાં બે રખા સાંભળ્યો છે ? આત્માનો
બધાજ બેઠ્યો જ કાંત ને તીવર હેલ્ય છે.

∴

પણી વખત સન્નિ મંજીર હેલ્ય છે, અને મજબૂતા તારા તેને વધારે
મંજીર બનાવે છે તારે એક જ બજુડકલ્યો સવાસ હેવે આવેછ :

"આ પડું હા મારે"

∴

ફુનિયાતું મોટામાં મોટું કહણ નાટક તો માનુસના ક્ષત્રમમાં
જ હરખમે બજવાય છે.

∴

રજકણું.

દુનિયામાં બધા પ્રકારની ખોટાઈ છે પણ જાના રહના તોમે
આને કોવી કોઈ નથી.

વિદ્યોત્તમને આશુને મૂખનાર ભાગ્યક છે ત્યાં સુધી રિત્તુરીનાં ઘેરાં
કાણુ ઉપાડે ?

સ્વર્ગમ ને પૃથ્વીમા બદ્ધ કેર નથી અમ ને પ્રેમ બે સાથે હોય
કેટલે સ્વચ્છ થઈ રહે એ બે ભૂલ પડે કોટલે પૃથ્વી બને

નિરસ સમય એ આજમાતનુ ખસમા વિરેહું નામ છે

આનેક ભવારે ઉત્તરસનેા જબ્બે પડેરે છે ત્યારે અને પુરાણી
ભવારે બેઠ જ રૂડે કમા થયે છે ત્યારે એક જલસપ્રતિ થામે નીમે
મુતોળથી દસે છે અને તે શૂનિ સેતાનની છે

નિરાશાના સમુદ્ર નેચા ચોટા રણમાં તમે સુંવારી સંભરીને
રહવાની જે મન મણે, તે મનનો ખાતર, હું ધોળા કુલ, રપેરી
ચાંદની, અને ડામણનો સૂર તણે જાતાં કહું.

∴

હું નિરાશ થયો છું ૧- પરાજયથી દારી મયો છું ૧ ના, એવું
કોઈ જ નથી. પ્રેમના સમુદ્રમાં પડેલું, એવું એક બિંદુ ધોળા મરે,
આપણી જલેમત ઊઠાવી રહ્યો છું.

∴

/ એવે કહ્યું કે તમે નિરાશાવાદી છો. મેં કહ્યું કે કાંયે મેચીને
પોણું સ્વપ્ન ઇતિહાસ કરનાર કોઈ મિત્ર તમને ખાતર નથી.

∴

એવે કહ્યું કે તમે મનુષ્યને વિચારે. છો. મેં કહ્યું કે, ખાતર
ન્યાયવાળા, વિવેકી મનુષ્યને તમને પરિચય નથી.

એવે કહ્યું કે તમે કુખથી દાર્યા છો. મેં કહ્યું કે તમે નિરાશ-
લોગ મનુષ્યો નથી.

∴

મને એ ચીજ સોયી બહારી છે એમ ને દુખ દુખ વિના
હાથ નિર્મળ હતું નથી એમ વિના મનુષ્યના સમજાતું નથી

પરાજય?— પરાજયથી તો હું બચતો નથી. નાના નાના વિજય
જોઈને મમશુદ છૂટે છે એવા નાના નાના વિજયમાં સતોષ મળીને
મેટા પરાજયનો આનંદ શુભાવનારા ધણા દોષ છે, એવો તો હું નહિ
જાની જાઉં ના ?

પાનખર રત્ન જોઈને જુદાવચ્ચા પાદ આવી પણ છેક છેઠી
રોયે શુંદર પ્રભાતના રમ તેવી દુખળ પાનની ટીચી મળી ?

કેણે કાનમાં વિરહ અનુભવ્યો નથી, કેણે કાનની ખીણ
પણ મારે અનુભવી છે ?

રિવજે તો હીંચાર જેવા અજબીબ આકાશ કરત મેજામાં
ઉઠતો સમુદ વધારે શુંદર લાગે છે પણ સચે ?

ચોગીરાજને નિમંત્રણ.

રમણસાસ અમૃતસાસ હીંચ્યા.

આજ મારે આંગણે રાખ્યા છે, ઠાંડ ટેળને દુસુમતણા માડવા
હો ચોગીરાજ આવોનેરે.

આવો, આવો, સર્વે હું, ઓવારણાં
હો ચોગીરાજ આવોનેરે.

વનવમડો યૌવન જયો, ટેકિલ ટહુકે ત્યાંય;
આમ્રતણી એ ડાળીએ, ચઢી હિચોળા ખાય;

જુલે જુલે એવાં એ રસ પાતણાં
હો ચોગીરાજ આવોનેરે.

જુદો જુદો ત્યા સ્વાર્થેતણી સાધના

હો યોગીરાજ આયોનેરે

દિલ દિલના રહોં જ્યો પ્રિય વિષ્ણુ ચાત ન થાય,
યોગ સધાયો રમેદનો, દેવ અદેવ સંભાય,
જાગે જાગે મો જોડ ભૂલામણા

હો યોગીરાજ આયોનેરે

લાયે લાયે કે રમેદ સુદામણા

હો યોગીરાજ આયોનેરે

અમી અગ્રિમો વરમી રહી, ઉર પસવ વિકસાય
ચાત સુધારમ રમેદથી, ઉર અરણા ઉમરાય,
રૂટે રૂટે ત્યા વિશ્વતણી વાસના

હો યોગીરાજ આયોનેરે

રૂટે રૂટે આનંદ અમીધારણા

હો યોગીરાજ આયોનેરે,
આને માટે આગલે

પ્રિય મુ—બ્હેન,

ત્હમરો પત્ર ને લેખાં ત્હમારા વિચારો વાંચીને મને તો બરાબે
આશ્ચર્ય ન થયું. ત્હમારું માનસ હું બરાબર સ્હમજું છું એ મ્હારો
હમેશનો ઘણો છે. ત્હમે સ્થમને બંધન માનો છો અને પ્રેમને મોહ
કહો છો. ત્હાંથી માંડીને જ ત્હમારી આખી વિચાર પરંપરા વિષયગામી
બને છે. ત્હમે સ્ત્રીપ્રાણ કે નહિ લેતી પરવા કર્યા વગર મ્હારે ત્હમને
આજ પરણ્યા માટે વિમાનમય આપતી છે. મ્હારે ત્હમને પ્રેમ અને
સ્થમની ખરી શિક્ષણી *in a practical way* સ્હમજાવતી છે. માટે આટલો
પત્ર બિાન છ, ધીરજથી વાંચજો, પછી મનન કરીને જવાબ લખજો.
મ્હારી દલ યદા છે કે હું ત્હમને મ્હારા વિચારો બરાબર મને ઉતા-
રીશ-અસ્તુ.

દેશીકવાર એકાદ વિચાર પરંપરાનો અતિઘણ યાવ છે ત્હારે
એક બાતનું માનસિક મંદન આપણામાં વ્યાપી ગય છે. એ મંદન

ભૂલે ભૂલે ત્યા સ્વાર્થલગ્ની પાસના

હો યોગીરાજ આલોનેરે

વિદા વિદના દહો ભર્ષો, મિલ વિલ શાત ન થાય,
યોગ સુધાવો સ્નેહનો, દેત અદૈત સતપ,

ભાગે ભાગે એ લેલ ભૂલાભણા

હો યોગીરાજ આલોનેરે

લાપે લાપે કેા સ્નેહ સુકામણા

હો યોગીરાજ આલોનેરે

અમી જડીચો વરસી સ્ત્રી, ઉર પહાવ વિઠલાય,
શાત સુધારણ સ્નેહથી, ઉર અરણા ઉતરાય,

વટે વટે ત્યા વિશ્વલગ્ની પાસના

હો યોગીરાજ આલોનેરે

હટે હટે જાનક અમીપારણા

હો યોગીરાજ આલોનેરે,

આજે મારે આગલે

સ્વાસથી વધતી કેન્દ્રીભૂત કરે. તુલા ભાવે છે, રસનો મ્હેરાગણ
તમે જ નિરમ્ભે છો તો શા માટે એક ચારે બાજુ રસ નથી પીતાં ?
[મને] હસ્તાસ સ્પર્શમાં એક જ વાર અને તે આ જ વખતે આવે
૧. શા માટે લેને તરછોટીને અપમાનિ છો ? બુદિની એક સમતને
મેં હૃદયને કુલ ન બનાવે.

અત્યારે છે એ સૃષ્ટિએ જોશો તો લગને આ બધી વાતો કહેવી
નેરર્થક છે. જરા ક્રમમાં ચાલે આ બધું વાંચતે ને તો જ એ
લગભગથી, વિશય તો શું સ્તમ્ભભૂં ? એ પ્રેમની વાતો જ અગમી છે,
વેનો જ્ઞાનન્દ જ અનિર્વાચનીય છે. એ હું સ્તમ્ભભૂતી નહિ સદુ. ખસ,
વેનો અનુભવ થો અને પછી ખદને કહેવો.

ત્યાં સુધી લગે પ્રેમનો અનુભવ નથી લીધો ત્યાં સુધી લગને
ત્યજમાં રસ જ નહિ જણાય. હા, લગે પ્રેમને મોઢ કહો છો' પણ
૧ મોઢને પ્રેમનું નામ આપતે લગે વાત કરે-છો. પ્રેમ એટલે સંયમ
[મોઢ શી રીતે ક્રોધ ? સજ એટલે પણ લગે કહેા છો તેમ બંધન
[હિં' પણ સંયમ આપણી સજ આવનાની ધર્મિકતા લેના એ સહજમાં
કેહી છે. સજને બંધન માનવામાં સંયમ નથી જેમ માનવા સંયમ
વેટમે શું એ જ નથી સ્તમ્ભભૂતો. એ સ્વાતંત્ર્યને જ નથી સ્તમ્ભભૂતો.
[પ્રેમ એટલે જ સ્વાતંત્ર્ય સંયમ વિના તો નિરંકુશતા ને સ્વચ્છંદ જ
રિંછુમે મનુષ્ય સ્વપ્નમાં સ્વાતંત્ર્યને સંયમ બન્ને જરૂરનાં છે. સ્વા-
તંત્ર્યને નામે અસંયમ ને સ્વચ્છંદ આચરાય છે તે ખદને તો અનિહ
ભમે છે. લગભગ એવાં સ્વાતંત્ર્યવાદીને જે લાગે તે ખદ.

પણ એ બધી મેં દિનકારીની વાતો જણાવ્યે. હું તો લગને
મેં સીધું એ જ કહેવા ખાતું છું કે ખસ, લગે પરણો જ. સજ ને
[ખ વિના સ્વપ્ન તે શું સ્વપ્ન છે ? That is simply existence,
not life. પેલું love's philosophy' લગે તો વાંચું દરે.
વેમાં કવિ સૃષ્ટિમાં સર્વેન પ્રયુક્તું રસદર્શન કરે છે. પછી કને છે:

What are these kissings worth,
If thou kiss not me?

એવું છે કે પછી આપણું અવલોકન, વિચાર, અભિધાન તથા એકપક્ષી
વધુ તથા છે આપણી માન્યતાઓ જ વિષયે પ્રવર્તે છે એમને તકમાં
રાખા જી અને પુરુષના સ્વભાવ વિશે એવા અત્યંત વિચારો મનમાં છે
કે હવે તકમાં એમના સ્વભાવમાં સાઈ હોય તે પણ ખરાબ દેખાય
એ વિશે અત્યંતે ઝણ જ નથી કહેવાનો. બીજા કારણે આપણે રજા
મળીશું ત્યારે એ ચર્ચાશી આજ તો તકમાં પ્રેમ અને છાનની સંજીવ
કલા સ્વભાવવાળી છે એ સોદા વખતથી અનુભવ્યું છે તેની વાત
કેવી છે .

અત્રે મનુષ્યમાં પૌષ્ઠ પ્રકાર છે ત્યારે લેનામાં હવની એક
અત્યંત હિંમત અને લેને સીધે અન્નચિન્ન (*undigested food*) ખાતે એક
અદ્યુત અભિવૃત્તિ પ્રકારે છે એને ન્દાનપણી લેનામાં રીક અભિ
તરે એવી લાગણી જેને આપણે એક કે હેલ કહીએ છીએ તે હોય
છે જ એ લેની આસપાસના સજીવો જી કે પુરુષ સાથે એકથી વર્તે
છે પણ પૌષ્ઠ આપણા તેમજી પુરુષ વચ્ચેની અભિવૃત્તિમાં અન્ન
પસંદા આને છે આ નથી આપણા સામાન્ય અનુભવની વાત છે
હવે એ પછાતનુ કારણ શું ? પૌષ્ઠમાં મનુષ્યમાં સિંગવાસના (*digestion*
indigestion) ભરે છે પણ એના આર્ત કામવાસના ન માનવા મ્દારી
વિનંતિ છે એ બન્નેને હું કિલ મધ્ય પુ એ સિંગવાસનાને સાધારણ
રીતે આપણે પ્રેમકૃતિને નામે અણીએ છીએ એ કે એને ખરે તો
એ એક જ અન્ન હિંમત છે અને એ સિંગવાસના એ પૌષ્ઠનું એક
મ્દોડામાં મ્દોડું લગણ છે સુગમ અને સુવર્તીના છાનની રીક પ્રવૃત્તિમાં
એ જ પ્રમાણ અન્ન સ્વભાવે છે એક બીજાને પહેરવેલ, એક બીજાના
આપર્ષય, એક બીજાના ચાણ, વચ્ચે, બ્દાર રહો વગેરે રચનાએ
એકમે છીએ તેની પાછળ શું રહ્યું છે ? સિંગવાસના જ

એ અભિવૃત્તિના પછાતથી ન્દાનપણની સર્વજન પ્રત્યેની એકરૂપિ
સુચિત વાતને પેતાના જ અન્ન-આપર્ષય વિષયે છે બ્દારના એવ
પરને સિંગવાસના મ્દો છે અને એ વાસના એ કે રીમૂત અને તો
એમનું સ્વરૂપ ને છે તેમ ન અને તો કામકૃતિ (*procreancy*) નું સ્વરૂપ

ને છે. આપણી સમગ્ર ખાતર એક ને પ્રેમનો જામ ભેદ કરીશું; એક સર્વોચ્ચ છે, પ્રેમ એકોત્તમ છે. એક ડાહ્યા પણ સંયોગોમાં ડાહ્યા પણ બચ્ચિત્ત તરફ ચાલે છે. પ્રેમ જ્યુક સંયોગોમાં એક જ બચ્ચિત્ત તરફ ચાલે છે.

કામરૂચિ એ સરીરની સ્વૃષ્ટ રૂચિ છે અને એને જ કેટલીકવાર પશુરૂચિ પણ કહેવામાં આવે છે. કામરૂચિ એ જ કે એકની અંદર પોતેલાવશે મનુષ્ય સ્વૃષ્ટતામાં જ રહે છે. અને તેથી જોનામાં પ્રેમનું પવિત્ર વાતાવરણ નથી પ્રવેશી શકતું. એ તો સ્વૃષ્ટ વાસનાની દુષ્કિમાં જ સંયોગ કે બચ્ચિત્તના જ્ઞાન વગર-માનસિક રીતે પણ-સયોગ સયોગ છે. પણ જ્યારે એ કામરૂચિ એ સ્વૃષ્ટતા મુકી એક બચ્ચિત્ત પડતે કેન્દ્રીભૂત બની શક્ય સ્વરૂપ ને છે ત્યારે જોનામાં પ્રેમ જાગે છે. અને એ-પ્રેમ તે પવિત્ર રામરૂચિ પ્રેમ. કામરૂચિને મર્યાદા જ નથી. પ્રેમ એટલે જ મર્યાદા ને સંયમ. કામરૂચિ ડાહ્યા પણ બચ્ચિત્ત તરફ દબાવી પાસના જમાડે છે. પ્રેમ તો એક જ બચ્ચિત્ત તરફ દબે છે. અને પ્રેમ નથી ત્યાં ઘડીઘડી ને છૂંચી કામરૂચિ જ કહેલી છે. અને બચ્ચિત્ત તરફ પ્રેમ ચામનામાં પ્રજ્વલેલો કે પ્રજ્વલિતો જાતમનમક જ છે. તેમાં પોતાને જ છેલ્લે છે. એક બચ્ચિત્ત એમ વિશાળતા ને ઉદારતા તેમ પ્રેમ એટલે જ સંયમ ને મર્યાદા. અને એ સંયમ જાને એટલે એકની રૂચિ વિશાળતર બને છે. જ્યાં એ સંયમ નથી ત્યાં તો પછી કામરૂચિ-પશુતા વિના ખીણું શું હોય ?

પણ આ બાબત વિચારણી તબક્કે આ પગમાં તો થી રીતે કદમજનું ? એટલે હવે જ્યારે આપણામાં સિંચવાસના ઉદ્ભવે તે વખતે જોને કેન્દ્રીભૂત ન કરવી તે કામરૂચિ તરફ જવાની તૈયારી જ છે. એ કેન્દ્રીભૂત ન થવાથી આપણી એ વાસના પ્રજ્વલ થવી થવી મનને સંયમ બનાવી ગમાવ્યા કરે છે. અને તેથી જો આપણે જોને વશ બચ્ચિત્ત ન થાયે પણ આપણી માનસિક સ્થિતિને તો તે કોળી, જ નાતે છે. એમ ન થાય ખાટે ખીંચે એક વિજય છે અને તે એ રૂચિના સમુદાય વાસ કરવાનો; જોઈશું જ જોઈશું, લમજામ જામ જોની વશ છે. એ રૂચિને તો એમ જાણે તેમ પણ જોઈશું કહેવે ને વાસ જાણે.

હતે જોને લીધે મ જુલુ કુલ નથી કસો કે એમ થય છે અને
 જ તે મનસિક વ્યય થી ખીડાય છે હમે એક ન સ ૦ પણ
 મુને ચોક્કસ કો છે કે લકમરી એ જ સ્થિતિ હશે હમે એમ થી
 બચવ માટે હમરી વસન કેન્દીકૃત થય તેમ કમ્બલ હશે પણ
 લકમરે વ તેમ કરવ નથી રહે અને જ લકમરે ચિરે જ નથી
 પણ કહી પુરમે રિને એમજ દેવ છે જાણયરી અને જાણયરિણી
 રહેવ ન જ હસ વખતરી નથી વ્યક્તિએ કે સમયને લીધે એમ કરે
 છે એમ મનવની બૂલ કહી ન કરો એમનમ કક વને લીધેજ
 એવુ વતન જાણ્ય છે કેલ્લીકવર તે વિચિત્ર કરણે દેવ છે જેમકે
 મ્હરે સવક પતિ કે પત્ની ન મળે તે પ પુત્રુ ય મરે જવે
 મનમ વિચર દેવ જ્ઞરથી એમ કહે કે હું તે જાણયરી કે જાણ
 યરિણી રહેવ મુ ધુ જન મૂળમ તે પોરે જાસ તે પને વ
 જ છે ખર જાણયરી ને જાણયરિણીએ તે વિરલ દેવ છે
 એમનમ તે ચિત્તસન મે ન દેવ જાણ

તે જો સિંમરસન ને પ્રજાસ જાવ દહન કે મણ્ડિત સપત્તી
 પડી મનસિક વ્યય જોગવરી તે કે ત લેને કે કીજત જાવી સર્વ
 ને પવિત્રતાની સ્વર્ગીય શુચિત જાનુભવન એ જાનની સ થી ઉચી
 સ્થળ છે સ થી ઉચી સર તિ છે સૌથી ઉચે રસ સ્વદ છે લકમે
 એ કે મણ્ડિતને કહ્યો એ તે પણ જ્ય સુધી સત રમ છે લ સુધી
 એ લકમ મ દેવની મે બ્લેસી પણ હમને એકલ પણની એક
 જાણની જાણમની શુતિ છે જા જાને એમનું સ્વરૂપ સ્થાનમની
 જાણ ત વધ ૦ ૧ વખતે એ વસન ઉદ્દમી છે તે જ સમયે
 લકમે લેને કેન્દીકૃત નહિ જાવે ને લેને ખરે પવિત્ર રસ નદ નહિ
 એ તે સવિષ્ણમ જ્ઞર લકમને જાણે કે કે ઉણું ઉણું જ મરો લકમે
 જાણવરો નહિ જાનમ મે ન સવ વખત કરો પણ કે છક વિરલ
 થીએ લકમને લકમ જાણની એ ઉણપનું જાન કર વરો અને પરિણ મે
 લકમને જ્ઞવનમ નીરસત સિંચવ કસુ જ નહિ જાણ

તે જ્ય ય મરે એમ ૧૧ નૈર્લિક પ્રિમને વરે પ્ર વવને
 જ ને રખી ય મરે ય છે ? મુદય એ જાનતરી કાર્મિએ ને

હસ્તાસયી વધાવી ડેન્ડીફત કરેલ તુલા લાગે છે, રસનો ખેરામણ પાસે જ નિરખે છે તો શા મારે એક આરે જાણે રસ નથી પીતાં ? પ્રેમનો હસ્તાસ ઇવનમાં એક જ વાર અને તે આ જ વખતે આવે છે. શા મારે તેને તરછેડીને અપમાને છે ? જુદીની એક રમતને લીધે હૃદયને યુગ્મ ન જાણે.

અત્યારે છે એ દહિએ તોચેા તો લગને આ જમી વાતો કહેવી નિર્મલ છે. જ્યાં કુમળાં જાણે આ જમું વાગ્યેને તે તો જ એ સુમળસે, વિશેષ તો શું સુમળવતું ? એ પ્રેમની વાતો જ અજગી છે. એનો આનન્દ જ અનિર્વાચનીય છે. એ હું સુમળની નહિ શકું. પણ, એનો અનુભવ થોડો અને પછી મને કહેવો.

જ્યાં સુધી તમને પ્રેમનો અનુભવ નથી લીધો ત્યાં સુધી તમને જગતમાં રસ જ નહિ જણાય. શા તમને પ્રેમને મોઢ કહો છે ? પણ એ મોઢને પ્રેમતું નામ આપીને તમને વાત કોત-કોલ પ્રેમ કીડમે સંવમ તે મોઢ શી રીતે કોમ ? હવે એટલે પણ તમને કહો છે તેમ બંધન નહિ પણ સંવમ આપણી હવે માનનાની પરિચિત્તા લેના એ હકુશમાં કોણ છે. હવેને બંધન માનવામાં સંવમ નથી. જેમ માનનાર સંવમ કીડમે શું એ જ નથી સુમળતો. એ સ્વાતંત્ર્યને જ નથી સુમળતો. સંવમ કીડમે જ સ્વાતંત્ર્ય સંવમ વિના તો નિરંકુશતા ને સ્વચંદ્ર જ પરિકુમે. મનુષ્ય જગતમાં સ્વાતંત્ર્યને સંવમ જન્ને જરૂરના છે. સ્વાતંત્ર્યને નમે અસંવમ ને સ્વચંદ્ર આચરણ છે તે મને તો અનિષ્ટ લાગે છે. તમારા જેવાં સ્વાતંત્ર્યવાદીને જે લાગે તે ખરું.

પણ એ જમી એ દિલ્લુરીની વાતો જ્યાં જામે. હું તો તમને સીધે સીધું એ જ કહેવા માગું છું કે જમ, તમે જરૂરો જ. હવે ને પ્રેમ વિના જીવન તે શું જીવન છે ? That is simply existence, not life. એજ long's philosophy તમને તો વંચું હશે. એમાં કિંવિ સહિમાં સર્વજન પ્રજાવતું સસર્જન કરે છે. પછી કવે છે :

What are these blessings worth,
If thou kiss not me ?

અને ખરેખર એમ જ છે. સ્વપ્ન પ્રેમનું સમજાવે એ વધુ જ છવનમ એને રમ ન નહિ એ લખને વિચિત્ર નથી સ. તું? લગ્ન રૂઢિચમ પ્રેમ નથી લેતી એ દલ નથી એ સુધી છવનનું મહેકું રૂઢિચ નહિ રૂઢિચ રહે એ છવનની સમીક્ષા રમ સહિત્ય લખે નહિ રૂઢિચ રહે પ્રેમનું સહિત્ય મટે લખે જન પકારી છે ઉપરનું જ કવ્ય હું રૂઢિચ રહે પુ તેલું હમે કવ્ય રૂઢિચ ?

તમ રે બરણે બેઠે છે મે ર
બેઠી જિનતની જાવન મળી
અપણે જ બે બેઠે છે મે ર
અને બરણે જ રણે બેઠે છે મે ર

એમ જ વધુ વધુ ની ને પત્રી જાગતિ સાકલે મેઘની મણવું
હવે ન હો એ પ્રેમ વિન લખને

વેણી ડીની કુલ મહી બની
બોલે ત મણવું નહિ રૂઢિચ લખને
એકીન મે જુલ અવે સહેલડી
ઉરન એક નત મહેર બેઠે બે

અથવા તે સુત રૂઢિચ મ વહેરે કવ્યે ને રસમ લખે
નહિ રૂઢિચ રહે અરે જ તનું સુદમ સુદર સહિત્ય પ્રેમનું જ
છે એ લખે જ કવ્ય નથી જાણતું ? પ્રેમ એ છવનની પુણ્ય છે
એ વિન છવનમ વસન જ નથી મટે છવનને ખરેખર ખીલવણ
હેવ, લેતી ખરેખરી સુવસ લેતી હવે તે લખે પરણે હવે જાણ
ફેરણું રહે ? સુદને વખરે ન કહેવ વ.

એકલ હાલુ એકલ એકલ અથવી જનુ
એકલી જાગત ત અ સસરે એમ શી મણુ ?

શિલ્પ

એક પીન

વસુધા નિવા નમસ્કર

પૃથ્વી:

અનન્ત ભવં-સાગરે અદુર્લો નાવ મ્હારી જ્યંહી,
હતી કુમસ ગાઢ ને અમિત અંધકારે કુબી;
હિમા પ્રતિ ડગે કઠોર ખડકો ત્યંહી મૃત્યુના
ભયંકર પ્રચંડ હંત થા- ઉદયિ ગાજતો તાંડવે.

મરે! અચળ તે ધ્રુવે ડગમગી હતો છૂપતો,
નહી શઢ એને મુકાન જરોંયે હતાં કાજુમાં;
ખરે! મૃદુલ ભાવ ફેરી પ્રતિમા સંમી સૌમ્ય ત્યાં
હગી ભગિનિ! તું અહો! પથ જતાવતી તારિકા.

મહીર તમમાથી ત્યા અચળ નેત્ર કાઠવવા
 સમી નીરખતી હોમી વિષમ ભાગે તુ માલેરો,
 અને વરસી જ્યોતિ નિર્મળો અખડ પારા મહી,
 સદા અમિત ભાષી સુભગ પથ મ્હારો કયો
 કહી કહિ ત્યહી અસખ્ય ઘન અખ આકાશમા
 ધરવા અચળ ત્હારી એ મદુલ જ્યોત લુગાવવા
 પરંતુ મનિની અહો ! તવ અગાધ સૌજન્યથી
 નથા પીંગળી ત ભપ - દિગુણ જ્યોત ત્હારી જગી
 વહી સુભગ તુ પછી અમિત પ્રેરણા આપતી
 વિચાળ સરિત સમી “ ઉર-તટે મરી બેઠને ”,
 અને મધુર શીકરે સુરિત ગાત્ર મ્હારા કરી
 અહો ! મરી દીધું જખું રૂપન મ્હાર ઉજ્જાસથી
 મોહી મનિની ! હુ સદા વિમળ મૂર્તિ એ તાલેરી
 જહી ઉર મહી- અરે ! રગ રંગે ઉટે આત્મમા
 સમરી પજા પમે ત્હને અજ્ઞા પામીને પ્રેરણા,
 સ્તલુ અતુપ મહિત ને તવ પ્રચાન્ત આમીર્યને
 મ્હને પણ અપૂર્વ એ વિમલ જન્ય શબ્દા હઈ
 સદા પથ મતાવશે શાખરી પાઠ આલેખના !
 પછી અવનિ આજ હો ઉલટીને પુમે તાલેરે,
 નહિ ત્યહ જરો કહી હૃદયને ઉઠી શાન્તિ એ

એક રસનાટિકા

મુન્દરમ્

[રસપિપાસુએ રસરાત્ર કાઢ્યાં પ્રવેશે છે.]

રસપિપાસુઓ :

અમે બૂખ્યાં રે, અમે તરત્યાં રસનાં રસગુજ !
શેઝાં મનડાંતી ધ્યાસ ઓ સમાવળે રે રાજ !
અમર આશારે, અમર આરા દેશાંતી રસગુજ !
જરા રસના મિચનથી ઊધારએ રે ગુજ !

રસ સૃષ્ટિ આ ઘડતી, રસે રસી તરબોળ,
રસતરસે અધા અધો રસાં આદરી-બોળ,
તેને રસનું રે, નેને 'રસનું કરાવો લવચાન !
મુખ મનમાં પાનથી ભીંજવળે ' રે રાજ !
સમર બપોં રસ સામરે, મંદ જ રસસિદ્ધાસ,
નસેન મીઠો મોરસો રસપને સવિગાસ,
પ્રાકિલ રસદુનન કરે હો રસ રાજની !
કરે રસનાં મુખ માન આ પ્રગટ રસરાજની !
જમર ઝુંબેરે, જમર ઝુંબ જમાવે રસ માન !
જમર ઝુંબનમાં રસ જરાક પાડવો રે રાજ !
હવે મુનનને સમવ બનાવળે રે હોય !

[અપ ઇ.]

“ રસકવિ હોવા હતો પુરુષ કરતાં પ્રવેશો છે. ”

[સ્વપ્રજ્ઞાવિદ્યામય કેલી]

વર્ણન :

બીભાદરી આ તારી સુધિ, જમરાધાર !
હલગતી જેની શ્વેતમાં લાદિનોબેદ રમતી.
રસનું કાન ટીધું તે જમને પાણી પૂરે,
અને રસનો હંટકાવ કાઢે,
જમતની મુખતા પામી રીતજનને.
સોળા જમવાનું ! શી પ્રખરતા તારી સુધિની !
રસની નહીએ પહેવડતી,
રસના નિર્મા સાગર,
સ્નાન કીધું સારા જમતે એ સ્ત્રોતપિમાં
અને સાધું જમસાધુમ.
લીલા લીધે એમ રસનાં મદામ સહને—
અને રાતે અરે ! અને,

ન કેઈ ખીજને અને મનેજ,
 ન લાખો હો અંજાખી કે મનેજ,
 ન દતો કેઈ પાપાણુ કૃપા કે મનેજ,
 અને મનેજ હો વંચો એ રસપાનરી !

[મમળની સીંચાએ હાલી રોય તેમ.]

જુઓ જુઓ બસ હું એકાકીને એકો
 રોધું હું વન, ઉપવન ને નગરનાં દાટ્યા
 કે મગરો ક્યાંય એ રસનું મિંદુ
 કે હિંપાનું આત્માની અર્નત વૃથા ?

પરંતુ અરે સરજનદાર !

રો઼ા અન્ધાર આ સુષિરના તારી !
 રસથી ધસાવજાને પાથો ને રસ
 નાજવલી કામી દાસીને,

પ્રપાત્રે દીધું કાન,
 કલોક લગાડયું તારી ઘનશિરનને

અને સ્ત્રી તારી પ્રજ્ઞા !

દહ ખાખાટ હશે છે ?

નથી જોતો આ કુળની રસવૃથા ?

જમ વિદેશજા અમરમજ્જ રો઼ા ?

તમને છે ખરા઼ દુઃખી આત્મક

ઠરીરની રક્ત વાદિનીઓ

પણ રહી છે ફાટફાટ.

અને મુલુખેડા વાગી જાયો

આ રસ-રસના આતકાળનીઃ

અધોર, અધોર ને કાસી.

સખારો જન્મને જોયડે

તારી આ ફૂલજી કયા કે

તરંગાવી માર્યો એક રસદખાલ

રસનું એક એક મિંદુ ટપકશે

ત્યાં લખી જગન રમણે કે

હતે હતે એક જ તજૂખે રસ મ
અનેને ને ઉ મત
કે નેજે રસસમ મિત
હે વ નિજન નેજે
નથી નેવ નજરે
નથી સ જન ક ને
અ વ અન્ય વ એકેવ છપ ની ધટિમ
તુંજ એને વ એ કે તરે દ રે
તરે તું વ તુ કે અ રસત તુ પખીડું
દીનવતે નિહાળી છું હે
સવ દાગી વ હ વ ન
કે રમે પો એક દ રસખિડું
તે તેરહુ એ પો સહ
સમ જ નજરવતે
હવ તરી રસ મત અ ખડી
ને ને અ તરી ઉ મત ને
મિટ વ એ ન જાતિકવણની જ અપને
નહીં તે હુ હુ મ રો
પ્રણીમ મ રો
અ તરી કલક કથ

[રસમૂલક મ સમ પિત્ત મ વ હ]

રસજની હ વમ સમહુ જઈ પ્રવેગે હ)

રસજની ૧ [રો જ દમ રસ પાન ર રો હ]

વ એ વ એ રે જાળને અ મ દની એક
મ એ મ એ રે તવ ન હેતને અરો ક
વાલ વાલ અને અન્યવાલ
સ ર મહાવિદ્ય સવન
મહાં રો ને રસદાતે
વિશુદ કરી એ જુમ છા

નિભવાન અન્તેષાસીએની
 અન્તેષાસીએની આ રસજાડી
 મનની તનની અને પુષ્પાની
 ધમિદાને દૂર કાઢી
 આ પવિત્રતા મિલનના જાડી
 પામેશે પદપંકજી મિલનના
 સારામે વિચરતું માર્ગ.
 ક્યો તેને મંદસમેશ્વરો સ્વપ્નાન્તર્યામી
 આ રસ જાડી
 નિભવા પુષ્પ રસજાડી કાળાં તો.
 કાળાં રસજાડી નવન ને ક્યો જાતો.
 અને જુલો જુલો ક્યો
 પરિશીલ આપો અપામ
 કાળો કાળોને કાળો મે
 અન્તેષાસી સુખમનાથી
 જો રસો સમો રસજાડી
 ક્યો આ આગાર પરમવિશુદ્ધ
 અન્તેષાસી કર્તવ્યવિનિતો રો આનેદ!
 કલ્પ કર્તવ્ય આરવિશુદ્ધ જની
 આપાસે છે આપાસને.
 ક્યો! આ મન અને તન!
 નિભવા સ્વર્ગમનું પારિલોચિક.

[કુન્દલાંથી રસજાડી કરી લેવાડી કરી મૂખપાન કરે છે.]

અન્તેષાસી! પધારે આ કાળોરસજાડી
 રસજાડી રસજાડી
 હસ્તામાં લાઈ રસજાડીને પમિમેથી.

[હસ્ત રીતે રસજાડીને પ્રવેશે છે.]

પધારો! કુન્દલાંથી! મધુમુખિ!
 આ સમાચાર છે નિભવા કર્તવ્યના?

રસજાગીનિ

અહો ! રસનાથ !

થુ થુ મ્હું ને થુ થુ ન મ્હું ?

આજ મુહૂર્તે જન ત્યામ કાશિ

અને જાગી નીકળી

જગતની રસસેવાએ

ભાઈ ભાઈ જનમસિદ્ધ ઇલિસસવમે

આદર્શ જગતના મનના પ્રકાશન

જગતની સત્ય માવડી તે હું

નિજના સંતાનને જગતો સદૃશિ કુને

પથુ કુને ને પાના મજ

તે તો મહેવાજ જગન્નાથ

રસજાગી તો હાલ આજમન જાગી થયું છ ?

રસજાગીની શા મન્ય બાબ !

આ જાગિ જગદાધાર

જાગ્યાદારીશિના રસજાગ

દાસજ કર્મ વિશુદ્ધ

અને આવી આજની સેવા

રસજાગી મન્ય છે ! સમીરી ! મન્ય !

એ જાતરમાથી નીકળતો

દાર્મ સંલોખ આસુત છે

માથુ એને રસજાગથી

[અને સિદ્ધિના દાસ જાગી સત કૂંડની રસના થાય છે]

જાગો જાગો રે ! જાગો આ આજની યોગ

જાગો જાગો રે ! દેવાના દેવને આજોગ

હૈમ હૈમ રે ! જાગના આ જાગથી નીર

માઝ માઝ રે ! દેવાના વસના ખમીર

જાગ જાગ રે ! જાગના આજુના નીર

ખાત ખાત રે ! રસદેવાના આસુમાં જાગીર

સીધો દીપો રે ! એક અમૃતસુની બહાનું
પીએ પીએ રે ! એક આદ્યાની રસની ઉડાનું

[સતમાનમાંજ સખાધિરથ થાય છે.]

(અંતરિક્ષમાંથી રસપત્રું ઈર્ષ્યુ સાથે અનવરત પામતા

સહરેન હાથે રાચર થાય છે.)

રસ દેવ :

સૌધન્ય ! સૌભાગ્ય ! સાધન્ય !
મમ અમુએનું, મમ દૈત્યનું, મમ આદ્યાનું !
હા ! તું દેવ નિદાનું છું જા થન્ય ફોલે,
પામરી મારી આદ્યાની પામરી
અસિનય પુષ્પ સખને આને,
આ સર્ગનના તનરતની રસકુંચેમા
આદ્યા અનુભવે છે કે આત્મમંત્રેણ
અનુપમપૂર્વ, અસુતપૂર્વ, અલકપૂર્વ,
આનમ મેરથો થનમને છે
આદરી સદ્ગતના મુલ્યવિચિત્રની
જા વિદારની રસભોમકાશ,
જય ! રસમયુનો !
તેની રસરુચિની પ્રિયપ્રિયો આલેસ્યો
ભરું છું આ જવાહરીમાં
ફેની-રસ મુગ્ધ હુએને
પ્રકુંભવું છું પામરાવું છું રસસિથને,
મારા રસકમંદુલના અલ્પ આલુભાથી
સારી છટિ નવાન-જાર પામે છે,
સૌખ્ય આદર્શને પ્રસન્ને છે,
મુગ્ધ જનકમાં અલક થાય છે,
મુગ્ધ ડાસારો પૂર્ણ થાય છે,
આમુખ્યું છે જા રસકમંદુલ
સર્ગનનું ચૈવિધ્ય, સર્ગનનું સદૈન્ય,

[૭૭]

સર્જનનું સૌક્ય, સર્જનનું ઔષધ્ય
અપૂર ને અનંતનું આ કમંધ્ય.
અધિકારીને અધીન છે એ.
અરે! જરૂર હશે તું સ્થાપિ
એ રસનાં અધિકારીએ.
અહીં તો વિસ્તરું છે
શુભતાનું રમણન.
કાલ્યુ'ભણે વિચરતાવે હોય
હા વિરજ રસ તરણ રસાધિકારીએ.
સર્જનની અગમ્ય કુખમાં,
સૂર્યોજ્વળાં તારકે સખા.
નીકળે છે દર્શને એ રસેષુઓનાં.
હૃદયથી જ્વાલતીની સીમાએ
આત્મ હું પરિણમ મમ પ્રાંતે હાથ
દેવા સ્થાપન સૌક્યરસાધિને.

[નીચે સુષ્ટિ ઉપર નિજની રસાધિને પાત કરે છે
આત્મરથી સંભાલિત પદ્ય રસકર્મદત્તમાંથી રસભજ્યે યોગાવધાન
પદ્ય અગમ્ય અગમ્ય રૂપે પૂર્ણ પર જતન પામે છે. રસભજ્ય-
ધિમાં વિનિષ્કલ રસાધિએ એ રસભજ્યે રસા' પદ્ય
સમાધિજન પદ્ય સર્વ રસભજ્યે હૃદયે દિવિ રસોજની
દર્શન પામી દર્શનલક્ષિ પદ્ય સુષ્ટિને આજ્ઞાસ કરે છે.]

અહો! લાખ્યાં એ રસજી
સદૃશ છે સર્જન રસસુષ્ટિનાં.

[રસભજ્ય પૂર્ણપર અવલોકુ હી સોકિને આસીની
અર્પણ કરે છે સર્વે સંભારિ છે.]

અહો! રસાગુણ રસધિસુષ્ટિ
શુભ્ય છે હૃદય છાંયે!
પૂર્ણાં હું તમારું શુભજ દર્શને.
સુષ્ટિમાં અવલોકુ મમતું ચતુ રસાધિને.
સૌભજ્યે છે આત્મ

સારા જગતો, ત્રિલોકો, સર્જનનો
તમ એમના આ રસમિલનથી
આનંદો પામવો તમ તમચરણો
દામ્યાં ને ફાળ્યાં છે
અવનીની અવનીના રસચારે.

બને હો રસકવિ !
આકાશમાં તમના રસકવને,
રસકૃપાએ આકાશો
વટ વલ્લે તચ્ચરે
હું ઝેલનો જ વલ્લવર્તી.
રસાંતરિતું ખાન કરો ને ?
આતકની પોંચ મને વાચો.
વાચ્ય રીત્યો હને શી ખોટ તમને ?
બને માત્ર અંતવાસી હો
રસભેમી ને રસસંમિતી !
મન્યાં ! શી સાથે છે જનનની સેવના !
પ્રસન્ન છું, સંતુષ્ટ છું, પ્રહુલ્ય છું
તમ વ્યા વિના જનસેવનથી.
જનન રહો સેવાવર્તિ સમેવડી
તમ રસમેહડી.
રસગદ્ગ નખારો ત્રિલોકી મહા મશે.
સેવાના મશે મુવર્તુમ્હેશ.
નિઃકામસેવર્તના આતકકર્તા !
છીપતીય તમારી અતુલ રસતુલા !
હો રસવત્સનાં હોવા ને હોવો !
રસ પ્રેરકિત હું નવજનું છું રસવરદાનથી !

વલો ! રસવત્સના સહીસિતો !
હશે આ રસવાન !

એક ચિટ્ઠી

લેખક: સ્વ. કલાપી

[સંવાદ: સમ્બોધક કીશનલાલ મહેતા]

[મ્હારી લાડીની ખુસાઈથી હરમાન ગં. સ્વ. ચોખ્ખા સાથે મુલાકાત થતા, સ્વ. કલાપીના લેખના પર લખાવેલા પત્રોના સંબંધમાં મ્હારે વ્યવચિત્ર થઈ હતી. તે હરમાન લેખને બસાબું હતું કે કલાપી સાથે લખ વચાબાદ તેઓ બંને દરમિયાન અઢી વર્ષ સુધી સાથે રહેલા અને બે ભૂતં રહેવાનો પ્રસંગ આવ્યો હોય તો એક જ આવારિયું: કલાપી બધારે ગર્વરને મરવા ગાલકોડ ગમેલા ત્યારે. આ એક આવારિયા બેરહી હક મુદત હરમાન ગાલકોડ પત્રવ્યવહાર તે કલાપીના ચોખ્ખા પર લખાવેલા પત્રો. એમાંના પત્રો-પ્રકટ થવા બેલા હતું તે સહુ-છપાઈ ગયાં છે. પ્રકટ કરવા ચોખ્ખા લેખના પર લખેલી એક ચિટ્ઠી જે લેખને મળે આપી હતી તે અદિ નીચે આપી છે. કલાપીના ચોખ્ખા પર લખાવેલા પત્રોનો આ ઉત્તિદાસ કાંઈક કપાયોથી થઈ પડ્યો. એ ધાસલુએ આરહો ખુદાને ઉખોડ કચિત ધાયો છે.

સમ્બોધક. કી. મહેતા.

જાને તને રેલા જોઈને મને મદુ ન રવા આવતી હતી. નિયતકૃત ગુસ્સે થવાનું તેમાં કશું ન હતું, કેમકે તારા મ્હેરા ઉપરથી સામનું હતું કે એ આસુ દેવની સાચીનાં ન હતાં. તારા મનમાં એ વિચાર હશે એમ સામનું એક તો જુદું રહેવું પડે એવો. અને જોખે ખારી ઝિંઝીને.

આપણે જુદાં તો જોવાનાં નથી તેમ તારી સાથે રહેવા સિવાય મને આનન્દ નથી એ તું જાણતી ન હતો. x x x x x x x એમ કસવાનું છે. દિવસે તો આપણે સાથેજ રહેવાનાં હીએ. આ પ્રમાણે રાતે જુદાં રહેવું વધારે ખનશે, અને જોવું દુખ મને પણ આવ છે તને. કામ તે સ્વાભાવિક છે; પણ ફરજ ખાતર તેમ કરવુંજ જોઈએ. x x x x x x x

ઝિંઝીને મારે તો સોવું દાઢ છે તેમ જ રહેવાનું છે; છતાં જામ દોષ તો તે પ્રભુને સોંપવું જોઈએ. દાઢ બહાઈએનો વખત હોત તો ફરજ ખાતર તે પણ કરવી પડત; તો આ તેવું તો નથી જ.

હું ચાલ્યો જઈશ. એવી ધાલતી રાખીશ તરિકાં જે એ દોષ તો જે તો પણ વેળે પડે જની રહે તેમ છે. ત્યાં પણ ફરજ જ નહોતી. રાખ્યમાં સહી મારે મારી ફરજ જાળવવી જોઈએ. વર્ગો બપોરે જઈશ; તારે તને જોખે જાણ.

મારે સુખી રહે; અને પ્રભુ પર વિશ્વાસ રાખ.

પત્રોમાંથી થોડુંક

સ્વ. રામપ્રસાદ દુરપાળ લેખક

[૧. બાઈ નવનીતજીવ યોગ્યથી બને સ્વ. બાઈ રામપ્રસાદ એ બને મિત્રોની વચ્ચે પત્રવ્યવહાર ચાલતો હતોમાંના મિત્રો પત્રોમાંથી આ હવાસ મળે પ્રસિદ્ધ થઈ છે. પત્રો જાનથી જ હજી એટલે પ્રસિદ્ધિ મળે લખતા પત્રોના જેવું લખે આમાં નથી. છતાં એવા પત્રોનું પણ લખનામાં મદદરતું સ્થાન છે જ અને તેટલા પૂર્ણ જ આ પત્રોનું પ્રસિદ્ધિ અવધિ છે.]

[૧]

અમદાવાદ,

તા. ૧૧-૮-૨૬

બેદાશી...

બધા રાત્રિવારે વારો પત્ર મળ્યો... ..

મારી પરીક્ષા ૨૦ મી સપ્ટેમ્બરથી શરૂ થાય છે. બધા વિષયોમાં બેઠો છું. હજી વાંચવાનું શરૂ નથી કર્યું. હમણાના ગાંધીજી દર રાત્રિવારે 'અમને New Testament એક કલાક શીખવાડે છે.

આ વખત બહોં યોગમાં બહુ જ સારું છે. હમણા ૨૩ દિવસ વર્ષાનું દર મુકરો છે. કાંકરીઠી ચાણુ બરબાઈ મળું છે. જાવડી કાચે લાવણું સમાજ તરફથી આપણું છે. મેટરીક પ્રમુખ રમાને છે. સચિત્તર હકિકત પ્રબંધનું મળી વાંચી લે ને.

.....સદાનો વારો.

[૨]

તા. ૨૭-૮-૨૬

પ્રિય—

મને લાગે છે કે તને મારા પત્રોથી જોડાએ તેટલો સંતોષ નહિ થતો હોય. હવે ને કાંઈતું હશે તે તને લેવાથી નહિ મળતું હોય

[૩]

પણ તે માટે મારાથી રીસાઈ ના જઈશ. આપણે ક્યાં એક બીજાને શોધાવ્યાં નથી કે હવે જોવાદારા આપણા આત્માના એકમ સાધવાનું 'માફી' રહેતું હોય ! તારી જાને મારી વચ્ચે જઈતર હોવા છતાં આપણાં હૃદય એક બીજાની નજીક જ છે. જાને તેમાંથી કસવા વિચાર પણ જ-યો-ન્ય પરિચિત છે. આજ જનુઆરીને જીવનચોની વાજતમાં પણ થતો હતો. તે સર્વના માનસિક સાનિધ્યમાંથી હસાઈ સર્જી તારા કર્તવ્ય રૂપે વિચારતો.

સમાજના કાંઈ ખાસ નહીન નથી.

.....સહાય તારો

[૩]

અમદાવાદ.

તા. ૧૭-૪-૨૬

બહાણા—

પહેલીજ વખત તને નિરાશ થતો એક છું. તું અધીરો ના થા. મુશ્કેલીમાં માનનારને નિરાશ થવાનું કારણ નથી. તને અહીં આવવાના વિચાર થાય, ત્યાંનાં જાણે તેવાં આકર્ષણ તને તારા આત્મજાણને ન જૂઠવા દે, એ મધું સાચું. પરંતુ એમાંથી તને તારી હાલતિનો વિચાર કરી વિદાય આપી છે. આ વિશેષથી દુઃખાતાં એ હાથે એકજ વસ્તુ માંથી આશ્વાસન મેળાવે છે અને તે એક વાઈ છપ્પન સુખ. તને મલ મળે એ સર્વ કંપે છે.....જાને મારામાં તો 'પૂણ' જદા છે કે નહીં વિજયી થવાનો.

સમાજના ખાસ કાંઈ નથી.

.....સહાય તારો

[૪]

૧.....હું પણ ક્યારેક થતો હોયશિ. ઉપર જનુઆરી હતો તો મારા જાના મનોરથને મૂર્ત સ્વરૂપ આપીશ. એકાદ તો માફ રાખજો કે મને

સામાજિક સ્વાસ્થ્ય સંસ્થાના અને સાથે ૧૫
 ફો. સુભાષચંદ્ર બોધાળી સેન્ટર

તેથી નિરાશામાં પ્રવૃત્ત થઈને. પ્રારબ્ધવાદી કહી ના જીતીશ. હું તો
જરતો દોહડા જશુ. પ્રારબ્ધવાદી નહિ જશુ. મારા શરીરમાં પ્રાણ
કે ત્યાં કંઈપણ પ્રવ્યાપ તો જાણવાનો જ.

[૪]

અમદાવાદ.

તા. ૨૨-૧૦-૨૧.

બહીસી...

મારી લખીબત વાંચે કૃપાસર જર હતી. હમણાની પાછી મગડી
કે. જાતે વૈવરજાને જતાલી હતી. સંમદકાંતો રોજ છે. કોઈ કિંમત
પછી મારી ક્ષમા થઈ કરવાના છે અને મારે માત્ર માનના રૂપ વૈવર
એવાઈ છે. હું ચિંતા ના કરીશ.

સમાજના મહાચાર લખવડું... ને મારે છે.

સમાજના તારે...

[૧]

તા. ૧૫-૧૦-૨૧

બહીસી...

જન લખવામાં જેટલો નિયમિત હું હું તેડતો હું જશુ છે. જા
નિયમિતતા સતત રોજ એટલું તો જાણે જાણ્યું હતીએ. હાઈ
જવણપરે લખને તારાથી કદાચ જાંના પત્રો નહિ લખાય તો વધી
નહિ. તારા કુંઠા પત્રો જશુ અને તેડવાનું પ્રિય છે.....

.....તેમના વામણ પ્રમાણે જાણ્યા હતા. હામ પ્રસંગિત એમને
એમ તો નહિજ.

.....તારા દેડ ક્વાર્ટર હવે જમણવાઈ ખાતે જવાનાં છે. સમાજના
નવાજીવીમાં કોઈ નથી. જાણતા જવામાં લખવા જેટલું કોઈ પ્રાપ્ત થશે.

હવે ઘોરા. પછી દોવાળી. જાણ્યા જાનોના લિપ્તો. તારા

[૮૧]

પત્રોમાંથી થેલુંક

પ્રજ્ઞામ મધ્યેને પટોંચાડું છું. જે પાછા તને પ્રજ્ઞામ સખવા કહે છે તેનાજ તને પ્રજ્ઞામ સમુ છું.

.. શકાનેઃ તારે...

[૭]

અમદાવાદ,
તા. ૨૧-૧૧-૨૬

ઘડાણા...

અમારે સવારની ઝડા પીને તને જ સમુ છું. તળીંજત સુધારા ઉપર છે. જાન વીસ દિવસથી હાથ ઉપર છું. જલ નખગાઇ જણાતી નથી. જે વખતથી ઝડા પીવાની છૂટ તો કાવમજ છે. મનમાં છે છતાં ખાવાનું મન થતું થઈ જાય છે. ૨૦ દિવસમાં તલુ વખત મનપરને કાઠુ યુધાવેસો. અસર તરત જણાતી. પહેલાં મેળો હાથ જોમકુંડ ન મમતી. હવે મમવા લાગી છે. હાથ કરતાં દુધ મને વધારે મળે છે. વૈદ્યશાસ્ત્રને દુધ પર રાખવા કહેવાને છું જામ તું તોઈ થો છે કે ખારી તળીંજત સુધારા પર છે.

મને અનાજ ખાવાની રજા મળ્યા પછી એક માસ પછી હું દેવ જવા વિચાર રાખું છું. ત્યાં જે થી મારે માસ રહેવા વિચાર છે....

.. શરીર સાચીને સમાજનું કાવું કવે જનકું છું. એક સંતેસન ઉત્તવાઈમવા માત્ર મારે માસ જહારમાજ જતાં નિરૂતિ જળસે. અમદાવાદ છાપા હું પચોજ કિસુક છું એમ તને જા હજારથી જણાશે.

સમાજ માત્રત ખાસ કોઈ સખવાનું નથી. સતીસાઈને આવતી વખત મેળો મનાવવાના છે. હું તો કાઈપાદક મેળાને માત્ર સામાન્ય સમાસાજ રહેવા ખોડુ છું.

.....પરંતુ તેના માનસિક જાવકસને લીધે કે મારામાં રહેલા કેઈ દેવને લીધે જે જલિયાતમાં સિદ્ધિલા આવતી મને જણાય છે. આ સિદ્ધિલા દૂર કરવામાં મને ખારી સમજતા ન મળતાં નિરાશ થઈ છું અને તેની અસર મારા સ્વાસ્થ્ય ઉપર થાય છે. ટાંગારવા Wrook ના નામકને કમલાની જાવતમાં જે અનુભવ થયેસો તેનો

કાંઈક લ્હાવેા જુદા સ્વરૂપે અને પશુ ખરૂં છે. હાં મારેા જાણવાનું
જામર છે અને રહેશે.

તારા છેલ્લા જ્ઞાન પાંચ પચેા પાંચા. તું અમલ કરે જગની દરકાર
કરીશ નહિ. જગત સમજતા કે નિષ્કલતાની "અરે દરકાર કરે. તારે
તારે કાંઈ કરવાનું.

તારા અભ્યાસમાં મિત્ર પડેાવજે. જાણ્યું, પાંચતા તારૂં મિત્ર
સ્વરૂપ થશે. મારી બધું મિત્ર ના કીશ.

સહેરના, રેરના, નવાજુની તેાં પશુ પશુ તે જાણવાનું કાંઈ
તેાં જાણ્યેા.....

સદાનો તારે...

[૮]

તા. ૧૦-૧૨-૨૧

મિત્ર...

જાજ કાંઈક કીક છે. પરમ દિવસે વજન લીધું હતું. ૭૦ ફાલ
જુલું છે. ખરું કહી જાણવેા હોવાથી વધુ કે ઘટું કહી ના કાઢવ
તખીજત સુધારા ઉપર હતી ને સ્વાદ કપોં કે પાછો ત્યાને ત્યાજ્યું.
હવે જાણી શૂઝ કદિ નહિ કરે. હવે તખીજત રેઝણે જાણવી જાય છે.

સમાજની નવાજુની પશુ છે પશુ સખવા રાહ જીવાની છે.

[૯]

તા. ૨૧-૧૨-૨૧

અહીં—

તારે...

.....પણ સખવાનું હોય અને તારેજ જાણીને કાઢ્યે
જાણ્યુંજ સખી કાઢવ તે રેઝણે જાણવાનું હશે તે તું કહી શકે.

સદાનો તારે...

[૮૩]

પ્રેમને ખાતર

સુનાતન જન્મસંજ્ઞા હુચ

સભ્ય, સં. ઉ. સમાજ

[દોષિજીભાઈ એ જાણીતી પ્રેમકથા]

“સાચું કહેજો હો, મંજુલા ! તમને આ નવી રીતભાત ગમે છે ?” મલ્લાર હીલ ઉપરના મંજુલાના મુઠ્ઠા બંગલાની ચમત્કારી ઉપર બેસીને મંજુલા અને મુમત્ત વાત કરતાં હતાં હારે મુમત્તને પ્રશ્ન કર્યો.

“કય રીતભાત ?”

“એમ અમલમાં શું થઈ ગયું છે ? આ જ-રમલિકની.”

“એમાં ન ગમવા જેવું કંઈ હોય તો મને હજી જણાવું નથી.” મંજુલાએ સિત્ત સાથે કહ્યું. તેની આખમાં કાંઈ કાંઈ દીપ્તિ જણાતું હતું. મુમત્તે એ જોઈ લીધું.

“જો, વળી તમને વાતને ઉપગ્રો છે.”

“ પણ એ શું પોતું કરે છે? બીજે જાંબ છે તેમ બહોં જાણે છે. બીજાની સાથે સંબંધ રાખે છે તેમ મદારી સાથે રાખે છે. એમાં ન મને કોઈ વિશેષતા શી છે? ”

“ એ જાણી લંબારી જેવી વાતો બધા ઘો. સીધી વાતો કરો. શું એનું બીજાની સાથેનું જાન ને લંબારી સાથેનું એક જ છે? ” સુમતી પ્રશ્ન કર્યો.

“ મને લાગે છે. ” જાહા સિમન સાથે મંજુલાએ કહ્યું.

“ ભવ-ભવ; શું લાગે છે? ”

“ મિયારો! કોઈ પરિવર્તણી વાતો કરે છે ત્યારે તમને એની ઉપર બોમ જાય છે. મહેને તો તે સચી બહેનની બોમ ગણે છે. હું તો ઉલટું. માફ પૂન્ય જામ્ય માનું છું કે એવો જાણ નેવો મિત્ર મહેને બાંધે છે. ” લોહાની જાણે મંજુલા બોલી. સુમતી ત્યજ મૂકીપાવેા ડોળ કર્યો.

“ સારું. એ તો જાણે એની પરિવર્તણી વાતો જાણિયે ડિપે. ફરી છે. બહારથી બહેન બહેન મહેનું જાને જાંદગી થા પે જાનપારો જાચરતો કરો. એ તો જાજા ડાહ્યાની પ્રેમ કરવાની નવી રીત છે. ખેસાંથી મિત્રતા તરીકે ન મદારું. કારણ એ રીતે તો જાણ જાણે છે. જ્યાં તો બહેન બહેન કરવા જાણે પાણે જતા જાણું ને જાનતે— સહમજબાને! જાણ તો રાખવી. પછી જાણેને પૂજા ને વચરા જાકવાના હોય. ”

“ સારું શું તમારે એને કાંઈએ મદારવેા છે? ”

“ શું કહું કે હું રાખ નથી નહિ તો જરૂર એવા ફાંજીને તો એકાદ મોટામાં મોટી સિદ્ધા કરું. બહારથી જાણું નેવો જાને જાંદગી ઉઠાણું તો ડાહ્યા નેવો. ”

“ પણ એમાં એકલા મોટાઈ થા મારે જાણે છે? ”

“ લગે ડેડાં પે જાણું જ નથી. ”

“ શું નથી જાણું? ”

“હેતુ તો એ જ કે એ તમારો ભાઈ નથી. એના જાણનામાં ઉંઘણો પણ ‘આમ એવાં અમામ’ હોય છે એટલે તકને શી ખબર પડે ?”

“હું જાણી ?”

“જાણી એ કે તમારે વિશે કદાચ એ સોંઠો પાછો એ વાતો કરે છે. ને ત્યારે અભિમાન લે છે. તકને તમારા અંગને અને અંગ-વિલાસને—માર કરાવે દો મ્હારી મૂલતા મારે—નહિ જાણ્યાં દો. તેમજ એણે જાણી લીધું છે. આ આમ કહેવાયને ? આમ એટલે શું ? મ્હારે બાળામાં શું પડેલું છે એ પણ આખી ન જાણ્યાં. સ્તમ્ભ્યાં ? તકને એ જાણી એની વાતો ક્યાંથી જાણે ?”

“હીઠ સારે હવે હું એક પ્રશ્ન પૂછું ?”

“હા. કુશીયી.”

“તકને આ ઉપરથી કદો છે કે એ જાણું કંઈ નથી જાણી ?”

“એની સાથે એ જ રીતે સંજોગ સાચવી રહ્યાં છે એ ઉપરથી.”

“સારે શું મ્હારે એને ખરો ખારીને કાઢી મૂકે ? મ્હારે તો એવું થિતું પે એવું હવે તો નથી બચતું. એ ખનમાં માનતો હોય કે હું જુદું સુન્દર છું તો કયે રહ્યો. મ્હારે મન તો એ તદ્દન બકારો થઈ પડ્યો છે. રાજા ને રાજા જાણીને એણે છે તે હું તો ફેરાળો ગઈ છું. ને કોઈનામાં પે એમ જ જાણે છે. હવે તો પાછો જઈ વાહોપર પાસે રહેવા આવ્યો છે.”

“ત્યારે આ મારે એવું કરવા નથી કે એ ફર મ્હારે ?”

“એવું તે શું કરાય ? કાશીક વાર હું ફેરવો બનાવું છું તોયે એ સ્તમ્ભતો નથી ને નાશદ બને છે. એવાને તે પછી વિશેષ શું કરી શકાય ? અજાણ તો કે એવું કરાય છે. તકને કદો છે તે ખરું છે કે એ કે આશામાં હોવાયો છે. પણ એને ખબર નથી કે જહો સમજતી આશામાં આવ જ દેખાવે છે. જાણી કંઈ એ નથી. હું ખરું તો સમજ્યાં એને એવું સંભજાતી હઈ પણ મ્હારે એની કુશીયી નેહ દેવા જાણે છે.”

“ તારે હવે એવું શું કરવું છે ? ”

“ તમને કહે! તેમ કરિયે. મને તેમ હવે ખરે જિનાયો છૂટવું છે. ” એવુવાણે કહ્યું. સુમન્ત પડીક નિવારમાં પાડે.

“ ઠીક, તારે એવુસા! તમને જાણતે તેવાર છે ? ”

“ હા, જે કરવું હોય તે ખરે તેવાર જા હું. ”

“ તો આપણે એક નાટક જાગવું પડશે ને તમારે તેમાં એક પાર્ટ લેવો પડશે. ”

“ ખુશીથી સહિય. શાનો લેવો પડશે ? ”

“ રામચિત્રના પ્રેમપાત્રનો. ”

“ અહો! એ તો હું જાણતે જાગતી છાતી. ”

“ ના, પણ એ જાણ જાય છે. તમારે એને સુધારે હાથ લેસાડવી જોઈશે કે તમને એને અર્ધ પ્રેમથી આપીએ છે. અને ખરે જો જા મંજવણ થાય છે કે એ શી રીતે કરવું ? ”

“ એ તમારે શી ચિન્તા છે ? એને પ્રેમ કરનાં શીખવવું ન પડે ને તેમાં મેં એ પ્રેમ કરવાનું નાટક જાગવું હોય ત્યાં ખરે જોઈને શીખવવું નહિ પડે. ”

“ સા! તો તમને એટલું કરવું ત્યાં જોઈને પડેલું હું રમી રાખીશ. ”

“ એ જો, પણ ખરે રસવું ન પડે, હો. ”

“ અરે! એ શાન કેવી ? તમારે તો પછી કોઈજ નહિ કરવું પડે. તમને નિમિત્ત રહેશે. ” આટલું કહેતાં કહેતાં સુમન્તે હાથની પડીપાત્રમાં એવું. “ અરે, સદાશ દય શાં જાણ! હજી ખરે હો જાણ કરવું છે! હું હવે જાગિશ. ” સુમન્ત ઉભો થયો.

“ ના ના, હવે અત્યારે આટલા મોડાં જ્યાં જઈશ ? અહીં જ છૂટ જોઈને. કાલે જાગારે જાગી રહીને આપણે સાથે જ રહેજાના જાગવું. વાંચવું હશે તો હું લેખીશો આપીશ. ”

"ના, એમ ન ચાહે. મ્હારે જતું જ લોઇએ." "

"હું જતું લોઇએ? અત્યારે કે ત્હમ્હારી મોટર તો આવવાની નથી. મ્હારો કંકર હાથી યથો હશે. સાચકસ સાચા નથી. ને જરોર આંધી."

"એ તો મ્હારે જતું હોને? ટંકસી કરીશ."

"એ, વળા કાંઈક બેસાવેશો." મેંજુલા હસતાં હસતાં બોલી.

"હું? બેસાવે. હું સાંભળી લાશિ."

"એસો. હજી મ્હારાં બાબી તો બાંબાં નથી ત્યાં આટલી ધેર જવાની ચિન્તા થી? બેસો, બેસો. એમ તે જવાતું હશે?"

"હીક, તો મ્હારે કે વાંધો નથી. આ બોલો. પણ જરા બંગલો ખમર તો આવવા મેંશોને કે, અત્યારે ને સવારે નહિ જાતું?"

"હા, એ ખુશીથી આવે."

દૂર દૂરીરીરીરીરીમ દૂર દૂરીરીરીરીરીરીમ-ટેલીફોનની બંદરી વાગી. સુમન્ત એકદમ બોલી ઉઠ્યો: "જુઓ એ મ્હારો જ ટેલીફોન હશે." એ જવાબ આપવા ઉઠ્યો.

"ઉમા સ્લો. હું જ જવાબ આપું છું." મેંજુલા અંદર ખંડમાં મગ ને ટેમ્બાકુથી રીસીવર કાઢે ચૂપ્પું: "હા, અહીં જ છે..... અત્યારે અહીં જ મ્હે રોડમાં છે.....ના, સ્લોવારે પણ અહીં જ રોકાશે.....હમણાં એ જ વાત કરી ત્યાં વાગશે કોલ આવ્યો... જરા ઠીક પડે.....હા. જલ્દી જલ્દી."

મેંજુલા સુમન્ત અને રમણિક વચ્ચે ૫ આમ્ને ડ્રાઇવિંગનાં સારો અણતર હતા. મેંજુલા એને પેસાદાર વર્ષનાં કહી સમાવ લેવાં બોલાવની પુત્રી હતી લેના પિતા મ્હોટા જાણ ઉપર મોટરનું ચિત્તનેસ કરતા હતા અને દુનિયાની સારી સારી મોટર કુખનીઓના એકન્દ હતા. સુમન્ત પણ કોરી જ સ્થિતિમાં હતો. અને દૂરનાં સર્ગાં પણ થતાં હતાં. રમણિક સાધારણ સ્થિતિમાં હતો. એ શરીરે નાણુક ને રેખાવો હતા ને લેના ચિત્તો લેને અતિશય સુન્દર ગણતા એટલે એ માનતો કે હું જલ્દી સુન્દર છું. અને તેથી જ એ માનતો કે એ

પોતે કૌશલ્યની હોદ્દાનીએને આકર્ષી રહે છે. જાણી તે તેની કૌશલ્યમાં આકર્ષી દોરે હોદ્દાની સાથે જાયો પરિચય જામનો. જી સાથે પરિચય, ખાંધવાની કાળમાં એ નિયુક્ત દત્તો. એ વિવરણા સારી ભવ્યતા દત્તો. મંજુલા અને મુખ્ય મિત્રો છે એમ એ ભવ્યતા નહિ. એકમુ ભવ્યતા કે એ જન્મે એક જીવને એકમુ છે.

કૌશલ્યમાં મુખ્ય દેહલાલ નિવાસીઓનાં જી મારે જનિતવ મોખુપણ જન્મે છે. એ નિર્દોષ દેહ પણ સંદેહ દેહ તે જીવ પ્રમ છે. પણ સાથે મુખ્ય કુળનીની દષ્ટિ આકર્ષી, તેનું શિખ મેજવનું. તેની સાથે એ બોલ બોલવા એ મારે તે નિવાસીઓની પાપની થાય છે. એમ તે ભલે કુળની પાપના પ્રમ થઈ જતી દેહ તેમ એ કુળમાનવો નિવાસીઓ રોડે છે. એ મોખુપણ બદ વધી જાય છે ત્યારે એ નિવાસીમાં જન્મ જન્મવા આવે છે. પણ તે એ કૌશલ્યે 'દેહ' 'બેન'ની સાથે પરિચય જામવા સંદેહ હલુક રહે છે. એનું દાન, મદન, વાણી, બોલવાની રીત જોઈ જવામાંથી પૌરવ નવ નાસ પામવું જાય છે. અને જન્મે જન્મે પાસાસક જન્મવા જને છે તેમ એ 'બેન'મય જની રહે છે. એ એમ માને છે કે દેહ તે પરિચય સ્વરૂપની બેનની અને બેનના સો-લવની ઉપાસના કૃષ્ણ. જન્મે તે ઉપસાસો ભલે. રમણિક જન્મવા જાવો દત્તો. એને એનાં મંજુલા બેનને લાં દરોજ એકવાર મવા વખત આવે જ નહિ. એ મંજુલાને બેન મળતો અને તેના સો-લવનો પોતે જન્મવાસી દત્તો. એના દોરે વિવ મારે એને પ્રેરણા એ 'બેન' પાસેથી મળતી. એ મિત્રોમાંની કોઓ તે મંજુલાની જ પ્રતિર્જનઓ દત્તી. એ કોનાં જ વિવો રોડતો.

"બેન! રમણિક! આવી પડેઆ?" મંજુલા ખંડમાં આવતાં જ બોલી હતી. રમણિકમાંના સંભોજની પરિચય રમણિક જાણે જન્મ આકર્ષા પામો. "દેહ તમારી જ રાદ ત્યેની દત્તી." વિશ્વમુખ શિખ સાથે મંજુલાએ ઉમેર્યું. રમણિકને વખતે નવાઈ થતી. મંજુલા પુણીજર બેસતાં વળી બોલી. "તમે આવો છે ત્યારે મને બદ મને છે."

“હું જ્યાં કામમાં રોકાયો હતો તેથી જ્યાં એકું થતું નહિ તો હું જ્યાં જોસો જાવવાનો હતો.”

“હ. ખરે સત્ય ખરૂં કે હજી કેમ જાણ્યા નહિ ?” રમણિક જ્યાં અમળો. તેણે મેંજુસાને એક સુઘમ હાથિયો વાંચી અને ખાચી થઈ કે ત્યાં કૃતિમતા નથી. એના હાથમાં એક અનિર્વચનીય ઉગ્રાસની હાર્મિ સરસવતી આવી. “હું ખરૂં કહું છું કે ખ્વારા જાઠલા કોસેજના મિત્રોમાં ત્હમાસ સિવાય બીજા નામમાં છે. ત્હમે ન જાણતા હો તો ખ્વારા જાણ્યા એ દિવસમાં જ્યાં એ વિનોદને જ્ઞાન ન રહે.” મેંજુસા કે અપૂર્વ સ્વાભાવિકતાથી બેસવા સાચી. રમણિક હાંસવતો હતો ત્યારે તેના મુખ ઉપર હસ ને જ્યાં સરખની રેખાઓ આવી જતી હતી. “રમણિક ! જાણો વિવશ થતી વાતોમાં વાંચવામાં કે અં.એમાં રહેવાથી હું કંટાળું છું હો. ત્યારે ખરે ત્હને ત્હમાસ જેવા મિત્રની અપેક્ષા રહે છે કે એ જ્ઞાનમાંથી છૂટીને ફેર વિનોદ ને ઉગ્રાસ મેંજુ પરીખર ! મિત્ર વગરનું જીવન કેવળ નીરસ છે એમ ખરે હવે સ્પષ્ટ જણાય છે.” મેંજુસા એમું વાક્ય એટલી વિહસાવૃત્તાથી બોલ્યો કે રમણિકને શું બોલવું એ જ ન થયું. એ આજ કોઈકે નવીન જ વાતાવરણ જનુભવતો હતો.

“કેમ જાણ બોલતા નથી ? ત્હમને નથી સામતું કે આપણને અમુક વય પછી મિત્રની જગ્યા જ જરૂર રહે છે ?” રમણિકને વિચારમાં પડેલો. તેણે મેંજુસાએ સમીપ બોલ કહ્યો.

“એ તો જાણકાર્યમાં મિત્રો ક્યા નથી હોતા ? એ જ મિત્રો મોટાની વયે પણ હોય છે. એમાં અમુક વયે ખોસ વિશેષતા થી આવે છે એ હું નથી સ્વીકારતો.” રમણિક હાંઈ ઉતરે તેમ નોંધેલ. તેણે પણ એવો જ સચોટ જવાબ આપ્યો. પણ મેંજુસાને તો એ જાણી ગયું. “જાણકાર્યમાં મિત્રો જુદા ને ચોક્કસ જુદા; સ્વમજ્યા ? રમણિક ! ચોક્કસમાં તો પુરુષને સ્ત્રીની અને સ્ત્રીને પુરુષની મિત્ર તરીકે અપેક્ષા રહે છે.”

“હા. એ ખરૂં પણ સાંભરણ રીતે તો એ વખતે કોઈ પણ જગ્યાના સાથી મળી રહે છે એટલે પછી બીજા કોઈની અપેક્ષા રાના રહે ?”

“ જમ; તો હવે જ્યાં એ છવનનો સાથી ન મળે, દોષ ત્યાં તો ડેઈ મિત્રની જરૂર પોને ?

“ હા, તે તો ખરૂં જ. ”

“ તો હું મ્હારી ખરેખરી વાત તમારા જેવા નિકટના મિત્ર પાસે કહું તો થયો નથી કે તે જ કારણથી તમને મહીં આવો-નવો હો તે મને મદ જ સુખપ્રદ લાગે છે. ” રમણિક ત્યાં અભિમાનથી કુલાયો દોષ તેમ જણાવ્યું.

મંજુલાનાં લીર સચોટ વાગવા માંડ્યાં. દરોજ એક જ વાર આવનાર રમણિકને એ ડેઈ ડેઈ વાર એ તથા વખત મોઢાવતી. રમણિકની ખાતી ૬૬ થયા લાગી કે હવે મંજુલાની રાત્રિ ભરણી છે. એ લેને મ્હામ છે. જમ, જહો તો જ્યેનમાવનું પદ વસાવા મામણું. લેના ને ખરેખરી મંજુલા તરફ આવ દતો તે હવે અમન થયો. મું કે એ પણ એ ન જણાવતા મદુ પ્રવાન કરશે. પણ મોર મંજુલાની રાત્રિ મુક્તમત્ર ભાગવો પણ ન જ્યા રે લેવી હતી એ તે આણું જણવો. રમણિકના જન્મદિવસે મંજુલાએ પોતે મુશ્કેલી રેશમી ટેલનો રમાલ બેઠા આપ્યો. એની અમર પણ પછી થઈ.

એકવાર જ્યારે રમણિકને આવવાનો વખત થયો તે વખતે મંજુલા પોતાના ખેડમાં ટેલજખર દામ ટેકવીને ખુસીયા વિચારનિમમ બેઠી હતી. રમણિક આવ્યો તે લેને ખજર ન પડી. એ એક પાસે ગયો ને ઉભો રહ્યો. “ કેમ, મંજુલા ! જાણે આવ તા વિચારમા પડી થયાં છે ? ” રમણિક એક ખુસી વધુને બેઠો. મંજુલા એમ જ બેસી રહી.

“ આવ કેમ બેસા છે ? જાણ નહીને શું થયું છે ? ” મંજુલાએ આંખમાંથી સરસાં બે નિન્દુભો લૂકવા સુમળનો પાકવ આવે રાખ્યો. “ જા શું કરો છે ? રોડો છે કેમ ? ” મંજુલા ! કહો તો ખરા. ”

“ કનગીમા ત્યાં ઉણ્યો જ બહી દોમ ત્યાં રાજા સિવાય બીજું શું કહી ? ” જમે દામમા મુખ રાખીને નીચે મુને મંજુલાએ જવાબવાળો. લેના અપાકમાં પછી કરચલા હતી.

“ ખુશીથી જાઓ કું જાદો જ બેટો પુ. ” રમણિક ઉતરી ગયો. મંજુલા ચેલે જર માં ને મોટર જરા વાર ઉભી રાખી. ત્યાં આ ખાખુશી પાંચેક મોટરો એક પછી એક જાતી અને જ્યાં રમણિક ઉભો હતો ત્યાં ઉભી રહી જમી થે મોટરોમાંથી ગમગમ પગ્ગાએક વિદ્યાર્થીઓ ઉતર્યા. જાંદર પાંચ સાત પાસથીઓ પણ હતા. એક પાસથી સીધો રમણિક તરફ ગયો. “ દબો ! દીકરી રમણિક ! જામ કેવા હોસના બંદર તું આવોય ? હા ? ” એણે એટલું કહ્યું ને જ્યાંએ સીધી લીધું. જ્યાં રમણિકને ઘેરી જમ્યા ને હો.હો મચાની લીધું. સુખન્ત પણ કોમાં હતો. રમણિકની સ્થિતિ કજ્યાય તેમ નથી. એતું માસત તો જાંદરે એ કસિયામાં રહી પાત. પણ જ્યાંએ તેને પકડી રાખેતો એટલામાં મંજુલા પાછી મોટર લાગને જાતી પહોંચી. જમ્યા ખડખડાટ હસી પાયા. મંજુલા ડુબેરા સાથે મોટરમાંથી ઉતરી. સુખન્ત તરત તેની પાસે જાગ્યો. અને કહેવ સાહજતની તૈયાર કરી. વિદ્યાર્થીઓએ રમણિકને બરાબર પકડી રાખ્યો અને મંજુલાએ જમ્યાને દેડો લીધો.

મણિક તિવસ પછી એ દેડો જાખી કુદોજમાં મંજુલા તરફથી હોંક વિદ્યાર્થીને આપવામાં આવ્યો. નીચે સખ્યુ :

“ પ્રમને ખાતર ”

ભૂલકણો.

નરવરતાલ ચીમનલાલ ચોકશી.

સંસ્કૃત, સં. ઉ. સમાજ

અક્ષાએ બૂલકણી કે બૂલકણી બોલેને મને બૂલકણો બનાવ્યો છે તે સાંઈ ન કર્યું છે. કેટલાક લોકો બૂલકણી સ્વભાવવાળાને વનોડે છે. પણ મને તો એમજ લાગે છે કે તેઓ બૂલ કરી રહ્યા છે. જમવાન હમેશાં સઘળું ચાવવા લામ માટે કરે છે, તેઓ જાણે છે, કસુરે છે છતાં સમય આવે બૂલી જાય છે. મનુષ્ય સ્વભાવ ન બૂલકણો છે. કેઈ વધુ બૂલે છે તો કેઈ ઓછું બૂલે છે. પણ સપળા બૂલકણા તો હોય છે જ. મને બૂલકણો બનાવ્યો છે તે સાંઈ કર્યું છે તે કહેવાનું તાત્પર્ય એટલું જ કે મારા બૂલકણા સ્વભાવે હમેશાં મને ધાપદો કર્યો છે. તો હું બૂલકણો ના હોત તો કેાલુ જાણે મારો શ્રવન કમ મેનેરે હોત !

બાના ભેગ છે કે કેટલીએ વખત કેટલાએ અનુભાતોમાં મારા જન્મ બૂલકણી સ્વભાવે મને ધણી મદદ કરી છે. એક વખત હું મારા મિત્રો સાથે એલીસાબીજ તરફ સાંજે ફરવા ગયો હતો. ફરતા ફરતા

“અમે એક મોટા રેખાકિન્દ આગળ ૩ બારી પહોંચ્યા. દરબાજા ઉપર એક પાટીડ, લટકાવેલું અમે જોયું. તેના ઉપર નીચે પ્રથમે લખેલું હતું.

“આવડી કાલથી અહીં ‘પ્રે. મહસ્તીવી પેતાના નાદુના બહુત બેસો ભાતી બતાવસો. કામે પ્રથમ દિવસ દેવાથી સર્વેને મારૂ દાખલ કરવામાં આવશે. ‘સમય બધેરના ૩ પાથે લા. ૩૧ મી માસ’ ૧૯...”

મારા મિત્રો નારા, સીમિયા, નાદુ, જેલ વગેરેના પછા રોખીન હતા. પહેલેજ દિવસે નાદુ જોનો જેન સૌમે નિમવ કરો. મારા દેવાથી ગીરદી થશે એમ અમે સૌ નજીકના હતા. અંદરે પેશથી રોડ પાથે નીકળવાનું નહિ હતું. હું જૂસકણા એટલે સૌમે અને માલ રહે મારે મૂઠી કાપરીનાં મોટા સાથે અંદરે મેંધાનું. મારા જૂસકણા સ્વભાવને લીધે મેં કાપરી રાખી હતી. ‘અને રેખા હતી, નાદી પેશ તેમાર થઈને કાપરીના પાના ઉજલાવવાની રેખ રાખી હતી. ‘સૌમે દેવા મારે બેસા થઈ સાથે નીકળવાનું નહિ’ હતું.

બીજે દિવસે સવારે મેં કાપરી ઉપાડી. નાદુમાં વખતસર મવાનું માલ આવ્યું. પણ સામાન્યર વાને જમારી પોતમાં બે ફેરમાંએ સુખ સુદ્ધ થકાવેલું. તે જોવામાં હું એટલે જમો લઈને થઈ ગયો કે નાદુમાં જવાનો સમય ક્યારે થયો અને કેમ થયો તે જૂલી ગમેલ તકસર પૂરી થઈ. પણ તેની કીકા, સિલમન, પંચાત અને ઉંચરે સમાધાન કરતાં વજુ વાળી મપાત વજુને દોરે અને નાદુની વાત વાત જાણી. હું વિચારમાં પડ્યો. જરા વર્તમાનેક કારણ મારા મિત્રો મારી જૂલી જવાની રેખ પર નાદુ કીકા કરી મારું કચર જાણતા. આ મિત્રોમાં અને મિત્રોમાં સાદા વજુ વાળ્યા. જેવામાં મારા મિત્ર મણ્ડેકલાસ મારે લાં જાળ્યા. તેનું મેં ઉતરી મણેલું સાચું. મેં પુછ્યું “આજ, નાદુ કેવો હતો ? હું તો રેખાની સદાજ નેવામાં ત્યાં આવવાનું જૂલી ગયો. શું કહું ? કેવો હતો ?” મારી આ રેખ જરા પૂર્વ સુધરતી નથી. “આટલું સાવજુ જાળ્યા હતાં મણ્ડેકલાસ તો નાદુ જોરા દોમ એમ લેખા રહ્યા. ઉંચરે મેં ખર્ચું કે એવ માસ કર થયો છે. અને જૂર્વ નાદાવજુ બધેરના સારી

રીતે તમે કે એટલે તમામજવાણવાંથી સાહેબનું માયું દુખતું હતો. 'કરીરે' એકવડા એકાદિ તો હતીજ. પણ જલ્દી જાહેરો જાહેરી કેમ પૂરો થયો હતો તેની મને નવાજ લાગી. જાણી પારેથી માણેકલાઈ મ્હાન વડેને ખુલાસો કરો! " એ તો એને ખેતારો. કાંઈ જલ્દી નહોતો અને જાહેર નહોતો. હોર વાળાથી થોડાં જેમ કયા માર્ગનું હતું. અને તારી રાહ એક નીકળ્યા અને એ વાળા સુધીમાં ત્યાં પહોંચ્યા. જલ્દી જાહેરો એટલે થયો તાપ સામેલો. એકર દાખલ થઈ સારી જગ્યા રોપી મેલ. જલ્દી જાહેરો તો એટલું જાહેર થઈ ગયું કે પોતે તેના કદમાં. મજાજ તાપમાં, જલ્દીથી જીવદીમાં, પાસેવાની રેલવે જેલમાં અને એક કેસાક થઈ હોંઠાનેર પીતાળો. જાણી જલ્દીથી રોજ પડ્યા મેડાઈના પડો લખાયો. અને પડો! એતો પેલી 'April-fool.....' ની કડીઓ પાડીયા પર થયો હતો. જાણે એકીય માસની જોડી તારીખ એમ જાણે માફ જાણું. મજાજ નિરાશ સાથે થયો. જલ્દીથી હસતા પણ જાણી 'નિરાશ નાખતા સો જોઈ પેલે પડ્યા. " જલ્દીથી મેલતા માણેકલાઈ દોષી થયા. તમામજે તેમના પર સારી જાહેર થઈ હતી તેથી પડો પોલા એક જગ્યા પર નિદા જેવો જાહેર થઈ.

એક વખત એક ચિરના વરણીયામાં જવાંતું હું જુલો મયો. રાત્રે રાત્રે જાંબું. મારા મિત્રો મારા પર ચુસે થોડો તો મું જાંબું જાંબું તે વિચારમાં હું જોઈ હતો. એવામાં જાંબું મારા અને મારા જાંબું. હું કેમ નહોતો. મયો તે ખુલ્લાને જાહેર તેને વરણીયાની હરીકત કહેવા માંડી. " વરણીયા મયો. જાણે તો તારી જલ્દી રાત્રે જોઈ. " પણ તારી જલ્દી રાત્રે જોઈએ છોએ ત્યારે તું નથી જાણે. જાણે પણ તેમજ જાણું તું નાજ જાણે. તું જા જાણે. એટલે મને મિત્રો થતા માંડી કે કદાચ જાણે કાંઈ નવા જુલો થયો. જાણું પણ તેમજ. વાળાં સર્વોચ્ચ જાણે જાણે હતો. પણ વરણીયા મયો. એટલે જાહેર એકાદ એક વાળાથી થયું. મારાના અને વીજાના ચમકારા સાથે એકાદ વરણીયા તુડી પડ્યો. વરણીયા. જાણે રસ્તે મયો હતો. વરણીયા. જલ્દી જાહેર થઈ મયો. એક વડ માં લામ કરતું જલ્દી જાણે છે એમ જાણે લાગ્યું. વરણીયાને એક એક નીચે જાણે જાણે. વરણીયા જાણે થઈ થોડા

એવી સાથે વરરાજ્ય. આજના વંશમાં સેકા. સૌ વીખરાઈ ગયા અને વરરાજ્યના મિત્રો એટલે નાસી ના જવાય. અમારા બધાના કપડાં પહેલાં અને કાઢવાનાં હાંટાથી બગડ્યા પછી ખરાં મેં નવો રેશમી ફેટ પહેર્યો હતો તે લાન સુંઘાઈ ગયો છે. પરમ દીવસે મારા કાકાની ઉંઘડીના કામ વખતે શું પહેરીશ ? " વિચિત્રનું પ્રશ્ન કરતાં તેમના મુખ પર દીલગીરી ઉતારી મણ. હું સર્વ જીના સખાઈ ગયો. મેં કહ્યું " કાંઈ નહિ, પુત્રાઈ તમારા મામાને ખેંકાઈએ. તેઓ કુમકલ્લીન કરાવી તમને મોડલી આપશે એટલે નવાથી પણ કસત થશે. પણ પરમ દિવસે તો આજ કમલાથી અમાલીએનું પડી. હું ના જાણ્યો તે સાફ થયું. નહિ તો ને મારો ફેટ બગડ્યો હોત તો હું પરમ દિવસે મારી માસીને ત્યાં વસીયામાં શું પહેરશ ? મારે તો જીએ સાથે ફેટ પણ નથી, છે તેમાંથી મેલા થવા છે. અને જાણીના ધોળીને ત્યાં ગયા છે. એકાદ બે કાળા કાળા છે. પછી તે કાંઈ વસીયામાં પહેરશ ? " માસી ચેર હાંજરી મારે મારો મિત્ર મને કોઈ પણ કહેશે નહિ તેની મને જાણી થઈ.

જાતો મેં નાના રાજા પહોંચ્યા. પણ મારા કાલનાં મેરો કાલ મારા માનીતા કુસકલ્લીન રજમાવથી જ થયો છે. તે કહીશ સારું વાંધક, તને પણ એક વખત કુસકલ્લીન થવાનું મન થશે. પાન એમ છે કે જરૂર ઉનાળામાં ફેટ ફેટ દિવસ સાંજે અને બધા મિત્રો જીમનાય નહાવા જાય છે. ત્યાં નદીમાં નહાવા પડી જાનંદ કરીએ છીએ. ધોરથી બધા હસીને પહેરી કાઢીએ કે વૈજા રાજા સાથે કોઈ હેતું પડે નહિ. આ વર્ષે પણ તે કુસકલ્લીન જાનંદ કરવા જતા હતા. જીમનાય પછી દૂર છે એટલે સાઈકલવાળા બોલોનારે સાઈકલ પર આવતા હતા અને જાણીના મારા સહીત આરવાને દોળાયાસેથી ચાલતા નોકળતા એક દિવસ હું હંગોટ પહેરવી જૂલી ગયો. ત્યાં પહેર્યા પછી બધા ટપેટપ નદીમાં પડ્યા. હું હંગોટ જૂલી ગયેલો તેથી શું કરવું તે વિચારમાં ત્યાં જાંઠા મારવા લાગ્યો. તેવામાં સાઈકલવાળા ત્યાં આવી પહેર્યા, તેઓ પણ નહાવા પડ્યા. વખતે મારી હંગોટ હું જૂલો છું તે જાણ થતાં અને કપડાં સાચવવાનું કામ સોંપ્યું. દીલગીરીમાં હું ત્યાં રહવા લાગ્યો. મારા અપજનખો આરે વર

રસા સાચા મારી દિલિ જેવી "સાધકો" પર મારા હું હમણું જ સાધકો અવાવતાં થીયો. દત્તો. જેટલે સાધકોને મારા એક વાતો દત્તો. મેં એક સાધકોને આલેથી ઉઠાવી. ત્યારે મારા હાર મારવાં નીકળી પાડો. તેના માલિકને બધું કરાં તે મુખે પાડતો રહો અને હું કપાંના કપાં નીકળી ગયો.

હું ક્યે રસો બધું હું તે બેલું જુલો મયો. મારા બાપે મને કાલીનામ તરુર દેયો. હસ જેર જીવીકમાં હું બહુ આગળ નીકળી મયો. સંખ્યા ક્યાં જ્યારી હતી. એવામાં એક મેટા ડામ્પાઈનવાળા બંધા બાપુજી આવી પહોંચ્યો. ત્યાં ડામ્પ મુખ્યા બાપુજીથી કુલ વીણુટી હતી. જુલમાં મારાથી ઘેરથી વાળી માર. તેની દિલિ મારા તરુર હતી. મારી દિલિ તો તેનું તરુર હતી જ. જાણી પુણું જ રું ? અમારા નવનો મળ્યાં. કોમોને નીરખ્યાં. મેં તેને કોમ, નીરખી, નીકળી, કોમખી. તે બમારી ન્યાતના કુલચંદ શેઠની કોમની એક ઠીકરી સુધીયા હતી. તેને નીરખવામાં હું મયો. તરુરન માર મયો. સાવકસ પર મેટો દત્તો તે જુલો મયો. પાળવાથી કુલચંદ શેઠની મેટર ભાંતી. મેટર કુલચંદે દોર્ન-વચાણું. હું ચમક્યો. સાવકસ પર મેટો હું તે જુલો મયો. અને બધું જાણુ પર દયો પાડ્યો. મેટર બહારી. શેઠ નીચે લલવાં. અને કોમખો. તેઓ બેભા " કોમો, કાન્તીસાલ ડેમ પડી મયા ? બહુ તો નથી વાગું ને ? દરુ તો સાવકસ કીમતા હેઠ કોમ હાલે છે ? " ઉપરવાખરી સવાલોના ઉત્તરમાં બધે કોમ જ બનવા પામું નથી તેમ સાવકસ કુમટી ઉમેરો મયો, અને કપાં તાર કરવા માંડ્યાં. કુલચંદ શેઠે આમજી આવી કહ્યું " રસો, અંદર આલો. જ્યાં જો તો પોણ નેમિ. પાણી બધે બધે. " ડામ્પ બધે ડેમ પળુ અને શેઠ સામે વાળી વાત કરતાં સુરમ આમવા ખાંડી. કાપણુપ કપાં સાંક ની મોં પોણ લીધું. જાણી કુલચંદ શેઠ અને બેભામાં લઈ મયા. અંદર સુધીયા તેની ખાતા ચંદલખી સામે પાડો કરતી બેઠી હતી. ચંદલખીની લકીમત બસાવર નહિ. લેવાથી ડેમ પર કુલો હતી. શેઠ ડેમ સામેની પુલથી પર જઈ બેઠા. જાણી કુલચંદ શેઠે મારા બધાસ વગેરેની તાતો પુણવા ખાંડી. બેભામાં સુધીયા લેખવાલી

જાંઘરના ખેડમાં ચાલી ગયા. પણ ત્યાંથી જમણી બાંધી વાત શાંતગી
 રાકાય એમ હતું. મેં જમણી કોલેજની; જમારા પ્રેમિકોની, જમારી
 કોલેજની પ્રવૃત્તિઓની વાતો વણી છતાંયે કહ્યા ખાંડી સમય અને
 સ્થળનું જ્ઞાન હું જુદી મળે. પણ મારી વાતોથી કુલચંદ રોડ અને
 ચંદસલાની મુખ્ય રસ્તે ગયાં. જહી તેમની પુત્રી છુટીયા મુખ્ય ધાવ
 તેમાં શી નવાઈ ! મારાલાલ વાળ્યા, બાદ વાળ્યા. પણ ધેર નવાનું
 હું જુદી મળે. કોલેજ જમણેનાં સમય મળે. મને સાથે
 જમણા રોડે આગ્રહ કર્યો. જૂન મળી છાત્રી હતી એટલે જનમ પુરતી
 જાનાકાની કરી જમણાનું આમંત્રણ મેં સ્વીકાર્યું. જામ્યા બાદ મેં
 ધેર જમ્યા રોડની રજા ખાંડી "કુલચંદ રોડે મળું" જામ્યારે સાપકલ
 પર જ્યાં જશે ! તેમાં તો વળી જરા વાળ્યું છે. સાપકલ બહાર મુકો
 અને મોટું ઘમને મુકી જશે. કામે સાપકલ મોકલી આપીશ."
 જામણી મળી સમયદ માટે કોલેજનાં આમાર ખાંડી હું ધેર મળે. મારી
 માતા મારી જમણાં રોડ અને એટલી સ્ત્રી હતી. મેં તેને જમણી વાત
 કરી. તેને હજારો હજારો જામ્યો. પણ હું કાંઈ જમણી નહિ. મારી
 મને કાંઈ મારી આવા રજા હોય નિહાળું મુકો રજા.

* * * * *

ખાંડી દિવસે સાંજે કુલચંદ રોડની બેન મારી માતાને ખાનગીમાં
 મળવા આવી. કાંઈક ખાનગી વાત નહીં કરી મળે. તેમના મળા
 બાદ મને જમણે જહી કે છુટીયા કહે મારો વિવાહ નહિ મળે છે.

ત્યારથી મને મારા માનીતા બધાજણ સ્વસ્થા પર જતા અને
 પ્રેમ ઉત્પન્ન થયાં છે.

કર્ણ અને અર્જુન

કૃષ્ણચંદ્ર ગંગાધર ભટ્ટ

(અર્જુનના બાણથી વિધાત કર્ણ ત્યારે કુદરોજમાં પડ્યો, ત્યારે ધી કૃષ્ણે અર્જુનને સમજાવ્યું કે કર્ણ તેનો ત્યેક ભાત્રા છે. જા માન્ય થતાં તેણે રોઝમસ્ત થઈ કર્ણનું મરવક પોતાના અંકમાં લીધું, અને સારવાર કરવા લાગ્યો. કર્ણ પણ પરિચિત થતાં વિદાય કરવા માંડ્યો.)

કર્ણ—“કેણું છે ? યાતો સ્પર્ધ થાય છે ? કેણું દુર્યોધન ? જાણ આવે. કર્ણ તમારા પક્ષમાં સ્ત્રી મથાસકિત કુદ કર્યું છે. હવે તેને અંતિમ-વિદાય આવે.”

અર્જુન—“અરુ. દુર્યોધન નથી, એ તો હું પાર્યં છું. તમારો જીતન, નાતો જાણ છું.”

કર્ણ—“કેણું પાર્યં ? હા. અરેખર તે પાર્યં જ. જા શું ? તારે યતુ મૃતપ્રાપ થઈ સહો છે, યલહીન જની પરામૃત થઈ પડ્યો છે. હવે પણ શી ઈચ્છા છે ?”

અર્જુન:-“ જોડાજાઈ, હાથા કરેલું હું અપરાધી છું. તમે મારા સહોદર છે. ત્યેજ બન્ધુ છે. આ સંજ્ઞાઓ નાશ આણે જ થયેલ.”

કર્ણ:-“ સહોદર! ત્યેજ બન્ધુ! સત્યમેા પ્રત્યે આ મેં સંભાવ્યું? હું તારો ઇશુ છું. તું મારો અભિન છે. તો પછી આ મેં સંભવ? ૧૨.....હા. ખરે હું તારો મેરો બાપ છું. આજે પ્રજાતમાં જ મેં સાંભળ્યું કે તું મારો ઇશુ બતા છે. પ્રથમ તો મેં જાણે આ બાપાણી ન જોઈ. ફક્ત આજે જ મુનિપદે પડ્યું કે તારી માતા તે મારી માતા છે. ચિર-દેવી, ચિર-પ્રતિરૂપી, અને ચિર-યુગ-સર્વ અને નરુદ-એક જ માતાનાં સંતાનો. બાપ, વિધાતા ખરે જૂની. કર્ણ તારો કહો ઇશુ, કહો દેવી, ત્યેજ જાણ થાય, તે વિધિનો વાંક નહિ તો નીચું શું? કર્ણ અધિષ્ઠાતા પુત્ર છે, એ મીઠું છે. ઇશુના હસ્તથી મારી જાઉં છું એ સાંભળું હતું, જુઓ બધા સ્ત્રી-હતી, ચિત મુગાતું હતું.”

અર્જુન:-“ બાપ, શાન્ત થાય, ધૈર્ય રાખેલ.”

કર્ણ:-“મારે શાન્ત થઈશ. ચિન્તા ન કર. નો નિદાન. મારા પિતા અસ્વાન બાસકર જલ્પાચરમાં પ્રવેશ કરી રહ્યા છે. પિતા, હવે હું જાઉં છું. હું શાન્ત થઈ જાઉં (અર્જુનને) બાપ, સાથે મારે હું જાઉં છું. રૂબી હાથ તારો હવે મેં પ્રતિદંડી નહિ રહે. તારો રૂપ તારું, દૌર્ય, તારો વશ અશુભ સ્ત્રી. તું અદિતીના તીર જાતીશ. પરંતુ.....નહિ, નહિ. હું હવે કોઈને વશ નહિ જાઉં. કિલ્લોનો બાર હવે મારા હાથ-જૂથો વિરુદ્ધ થઈ ગયો છે. તારા ત્યેજ જાણા, વરિષ્ઠ, આશીર્વાદન કહું છું તારી કન્યાજાનના કંઈ છું. મત્ત અને પેલાના પાશમાં દેવા નહાર થઈ રહ્યું છે, ચિરશાન્ત અનુભવવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે. હું હવે તારી સાથે અધિક સમય રહેવાને અગમ્ય છું. મેં વાત કહેવાની છે. ફક્ત મેં જ વાત. મારા હૃદયની વેદના માનજ.....”

અર્જુન:-“ તમારી સખથી હજીજા સાંભળવાનું તેવાર હું. કેને ખરું
હતી કે અન્તકાળમાં જા વેદના, જા જ્યા સહન કરી
પાડો.”

કુર્ણ:-“ અપર, બાહ! અતિસવ વેદના છે. દુઃખ છે. અવારિ
તે હું મારા હાથમાં કુપાળી રજો હતો. પાર્થ, બન્નું, જાએ
તને જ હું તે દુઃખથી કમની કરું છું. સાંભળ. આત્માવરણથી
હું કેટલું અજમાન, અવગા, અને વિરક્તાર સહન : કરતો
આવ્યો છું ? જા સંસારમાં અજમાન સિવાય મેં કાંઈ પણ મેળવ્યું
નથી. પોષે છે હૃદયે વધે છે. કષ્ટિયે મારી અર્જુનો.
મને અનુભવ થયો છે. મારા જન્મથી મારી જનની સન્ન
વત થઈ. તેણે મને દેખી દિધો. જામ જન્મકાળથી જ મેં
વિરક્તાર અનુભવ્યો. કષ્ટોપવરણમાં જ્યારે મારા હૃદયમાં
વીજલ. અનુભવ થયું, આકાંક્ષા પ્રકટ થઈ, ત્યારે મેં મારા
અભ-ચર કોણ પાસે અભવિષ્ણુ ખાટે પ્રાર્થના કરી. પુરમે
સાધ્યુદ કરી અવગાપૂર્વક દૂર કર્યો. પછી જન્મક્રિયુજ
પરશુરામ પાસે ગયો. તેમની સેવા કરી, અને અભવિષ્ણુ
પ્રાપ્ત કરી. પરન્તુ હું હર્ષિય છું જેવી અપ્ય પડ્યાં જ તેમના
દાખો મોત થઈ પડ્યો. સાય જાખો કે ” પ્રતિહતોની
સંપૂર્ણ તારી બાણક્રમા અર્થ જાને. ” તે સમય તો તર્ક
પાદ જ દરો કે જ્યારે તું અભપુરીશા જાપી રજો હતો
હું તારો પ્રવિષ્ણી જાપી હાજર થયો. ત્યાં હું મારી અભ-
કુવળતા કાંપવા આવ્યો હતો. પરન્તુ અભસહો અભિર્થ
સત કરી હેપહત કર્યો, અને અજમાનો. દુર્વેખને મારા
અવેળી કર કરી. પરન્તુ એ સમયે મારી પડુતાળી જરીશા
કાંપવા તેવાર થયો તેવામાં સમ્યક્ત મળ્યા કે કુન્તાજને
અકરમાત દુઃખ થાય છે, અને તેથી સમ્પ વિસર્જન થઈ.
મારી શિશુ અર્થ જાઈ. હૃદયના અભિષામ હાથમાં રજા.
જાજ પલ સમાજના તે અવિચાર અને અન્યાયનું સમાજ
કરતાં હૃદયમાં અભિ પ્રકટે છે.”

આસ્તુન:- "આતા, મત દુખતું સમજાવ જાવો. હું સર્વે સંજ્ઞા
દઈ છું."

કૃષ્ણ:- "મત દુખ તો મત જ થઈ શકું છે, પરંતુ હૃદયની બાધા
નહત તરી શકી. મેં સર્વેથી મારા સાચાની જ શ્રદ્ધા રાખી છે.
પરંતુ અનુભવની બાધા અને પરામિત કરી રહી છે. ખીણ
વાત સાંભળ. આટલેથી બાધા સમાપ્ત નથી થઈ. મારે વધુ
અનુભવ સહન કરવું પડ્યું છે. મારી બાધાઓ વધુ અનુભવ
કરવો પડ્યો છે. મારે કૌપતિનો સ્વર્ગવર થયો, ત્યારે કોઈ
જમણા સહયોગી હોવા સમર્થ થયો નહિ. તે પ્રસંગે
હું અધિમાનપૂર્વક હોતો. થઈ સહયોગી હોવા તોયર થયો.
કૌપતિને પરંતુ શું કામ ? " નહિ તો મેં સુતપુત્રને."
અનુભવ અને સાંસ્કૃતિક મર્યાદા નબળી હું થાંતો જાણ્યો.
મારી દક્ષિણ બાજુ જાતી આજીવ દોષ છે. કામના નહ
- થઈ. પિતૃમાં જઈ થયેલ શિક્ષાની મર્યાદા હું મન મારીને રહ્યો."

આસ્તુન:- "અનુ ! જાણી જાણી વિચારો. અનુભવ બાધાઓનું સમાધાન
છે, તેની કોઈનું માત્ર સાધન છે."

કૃષ્ણ:- જાણે પ્રાણસમયમાં મેં મારા મનમાં દૈ પ્રતિજ્ઞા કરી હતી
તે આજે હું પાળ્યો છું નહત કરીશ. તેને જાણ અનુભવ
દર્શીશ. અને મારા જેવને નિર્ધાર કરીશ. તથા જાણીએના
અનુભવની આ અનુભવની સર્વ રિતિઓ પાળીશ.
તે સમયે કુલાદ્યને ઉમેશ નિર્ધાર. શિર નમાવી અમિત
હૃદયથી તેમણે અને જાણીએ તે મારાં જાણી છે, હું
તેમણે શ્રદ્ધા છું. કાલ મારાં અનુભવનાં પુત્રિ પ્રકાર થઈ.
અનુભવનો નાશ થયો. હૃદયમાં દર્શ અને વિવાદ જાણે
હૃદયના થઈ. મારી દૈ પ્રતિજ્ઞાશિલિત થઈ. મનના
સર્વેથી તેમ રજાશિલિત થઈ મારા માંથી. તે સમયે
- જો જાણી આવી શિક્ષા મારી. ત્યારે મેં તેનો રીતિ-
કર્મ, ત્યારે તેણે મારા અનુભવનાં રજા પ્રકાર પ્રિય અનુભવને

કુલુની મામણી કરી. તે તરતજ વિના સોઝામે તે અર્પી દીધાં. તેની સાથે જ આ છવનની અંતિમ આરા નહ થઈ ગઈ. તેમણે મારી સહિત પ્રગંઢ હતી. તે સ્વર્ગ મારો પ્રતાપ અનુભવેલ. પરન્તુ દામ ! સમુદ્ર મારે પૃથ્વીમાં ગરબી થયું. સિદ્ધ બંધનમાં રસાઈ ગયોં. જન્મકાલથી જ હું વિધાતાના હાથરૂપ છું. મારૂં છવન કોર્નેલિન અને નિમ્બળ બન્યું છે. પુત્ર બની માતાએ દુહાવેલ, સિમ્બ બની ગુરુએ તિરસ્કાર્યો, પીર બની અપાતિ ન પામ્યો, અને આકાશના પૂમકેતુની જેમ પ્રકાશ મેળમાં બ્યર્થવા પામ્યો. તે સર્વજ મહ સંપાદન કરી જપ પ્રાપ્ત કર્યો. હું જવચ્ચ જ્યેષ્ઠ છું, પરન્તુ યેષ નથી. મારૂં નામ શુભ થઈ ગયો, તેનો અને લેલ પંચુ બેદ નથી થયો. અને મારી કોટલી જ સૂચના-વિનંતિ છે કે મનમાંથી. મારી આ કાંચના અને અપમાનભ્યસાને હું વિસારીશ નહિ. બાઈ, પૂણે કીલે સખચને તાસ હવના ગુરુતમ બાગમાં તેને સ્થાન જાપરો. પૃથ્વી ઉપર નથી થઈ સમુદ્ર, તે સ્વર્ગમાં થયો. હવે વધુ કોઈ કંઈ નથી. કયવાનું, કયવાનું-બધું પ થઈ ગયું છે. ભાવિએ પોતાના ભાવ બતાવ્યા છે. બસ. બન્ધુ ! નાહ છું, સર્વથી વિપુષ થાઉં છું. મારો કોટલો જ આંકોર્વાઈ છે કે તારો સર્વદા વિજય થાય, સર્વે પુખ્ત થોડ.*

લોકવાર્તાઓનું વાંતાવરણ

રા. મંજુલાલ રણછોડલાલ મજાસુદાર. બી. એ. એલ. એલ. બી.

ગુજરાતી સાહિત્યમાંની પદાલમક લોકવાર્તાઓમાંથી તરફાતીન લોકસમૂહની મનોરથા, લોકજીવનની રીંછીકરણી, લોકદરપના આજઅજિવાત-વચેરે 'સમાજસંસ્કૃતિ'નું આપું પ્રતિનિધ્ય આપણે નિહાળી શકિએ છિએ. આ સમાજ વલ્લભનને "લોક વાર્તાનું વાંતા-વરણ" શકિએ તેા માને.

આપણી લોકવાર્તા અંગ્રેજી Romance તથા Novel એ બેના સુમિશ્રણ રૂપ નહીં હોય એવું લાગે છે; અથવા અંગ્રેજી સાહિત્યમાં મૌનિયની હેતુતિ થતા પહેલાં, wonder-horror stories નેતું લોકવાર્તાનું સાહિત્ય અસ્તિત્વમાં હતું તેને મળતી આપણી લોકવાર્તા છે; છતાં આપણી પ્રેમકૃમ્ભરમિય વાર્તાઓમાં માનુષી તત્વ છેક ગીણ સ્થાન લેવાયતું નથી. તેપણ અલૌકિક ચમત્કારના અંત-બેગી બૂતપિશાચની અમાનુષી કથા આપણી 'લોકવાર્તાઓમાં' ખૂબ જોતપ્રોત ચપેલી હોય છે ખરી.

તેન "રાસા"ઓનું સાહિત્ય પણ એતું જ છે. રાસાઓ રસપ્રસુર અને ખરેખરનક તેમ જ ભોમક પણ છે. એમાં અમાનુષી સત્તા દેખા દે છે. અદ્ભુત રસ લારોલાર બરેલો હોય છે. અને ચોતાના અનમાં ચમત્કારની અસર હપખવવા માટે આ રાસાના કવિઓએ તે તે કાળની લોકચદાને અનુકૂળી અદ્ભુત કથન રાખલ કરેલાં મળી આવે છે. મંત્રસિદ્ધિ, સુવર્ણસિદ્ધિ, રત્નારિના ચમત્કારિક શુભે, બૂત પ્રેતાદિની અદ્ભુત કિવાઓ આકાશચમન-કંસાદિ આ રાસાઓનાં મુખ્ય અદ્ભુત અંગ છે.

* "આપું" શ્લોકનિષ્ઠ હોય શિલ્પો છે કે ખરેખરે કથનમાંથી પદા-દરે તેવાર ચપેલી લોકવાર્તાઓમાં તે તે સમાજનાં સંસારમિય પદવા છે કે કમા તે શ્લોકે અપરું છે. એકાદ માત્ર કહી શકાય કે તે જિવો કવિના હૃદયની રમિયો કથન ચપેલાં, કથનમાં રમિયો અને લોકમિય માત્ર એવી રીતે લોકાનુચિને અનુકૂળીને લેખલમાં થ.

વળી તેમાં હુના વિચાર પ્રમાણે ક્યારેયની વાતો, જટાલિક તથા દેવાદિક સાથે મજબૂતતા મેળાવ અને તેમનાં અપહાસી કાર્ય, વજ્રપ્રારના કાર્યો, સમગ્ર પસંદ કરવાની રીતો, વિષક-આમો, મોંપતો, કપિસેનાનાં મંત્રિ, લૂંટારાઓની ગુરુઓ-એ વગેરે સ્તંભો અને પ્રાચીન વાતાવરણનું જ્ઞાન કરાવનારા પ્રસંગો મોઢાવાપણા હોય છે. તે સિવાય મણિકાઓના કુર્મો, પલલોઓની નીચ મતિ, અને કામોડની દુટ વાતનાઓના ચિતાર આમિદુગ આપેલો મળે આવે છે.

લોકવાર્તાનું આખું કબેજર રસપિંડની ચિકિત્સક તુટિયી વપાસવા મેલિયે તો તેનાં જંમ પ્રત્યક્ષ સામું જ્ઞાન આપજીને શૂન છે. વાર્તા-કરીએ મહારાજ જે અનેક તરનો પેદાઈ મળે છે તેનું પૃથક્કરણ અભા-સીએ. ધ્યાનમાં લેવા જેનું છે.

લોકવાર્તાના કવિને જ્યારે જિજ્ઞાસારસ અને વસ્તુસંકલનામાં મદદ મેળવી હોય ત્યારે દેહદેહાણે દેવોને ઉભા કરવાની, મોઢા અજમાતો, મોઢાવાતો અદ્યુત અમલાર સાવધાની, અંજવા તો નાવક રંકેના રાજ્ય વાચ અને રાજ્યનો રંક થઈ જાય એવો ખર્ચ કરવાની તેને સંપૂર્ણ દુટ શેલી. તેને ખામોના સ્વાભાવિક વિકાસની જરૂર શેલી નહિ; મનુષ્ય સ્વભાવનો ખુલ્લો વિષયોસ અજુબ તો તેમાં લોકવાર્તાના કવિને વાધો લાગતો નહિ; પરંતુ છેવટે મધ્ય ખામોના સંજુમેશ મળે તેમ મેળો કરવો અને “ધર્મનો જન્મ, પાપનો ક્ષય” એ નીતિસૂત્ર લાક્ષીતીને પશુ મહાર અર્થ આપવામાં તેની વાર્તાની કાર્યક્ષતા શેલી અજુલી.

કૌતુકમયત્વના પોષણને અર્થે કવયો દેહદેહવાર અસંભવ્ય પ્રસંગો ખડે જવા; પરંતુ વાર્તારચનામાં અપરિત મહત્તા સત્ક્રિત ન હોય તો તે વાર્તા નીરસ લાગે છે. અને ચોતાના મનમાંથી અસં-ભવનો વિચાર દૂર ન થયો હોવાથી, તે નિરવંચ અનિ વાર્તામાં તસ્લીન યાં રાકતો નથી. જ્યારે અસંભવિત મહત્તા સંભવિત જેવી લાગે ત્યારે જ વાર્તા વાચનારને લાગતા મળે છે એમ કહેવાય-આ ખુદા ઉપર મજુ વાર્તાકેષિકો તથા રાસા સ્વનાસાઓનું ધ્યાન સર્વ આગતું નથી. અર્થે અસંભવ જેનું વર્ણુ હોય છે ત્યાં મંવાદિ પ્રમાણને

જીવિ પ્રાનિક ભાષાસાદિત્વમાં ટેલેગ્રાફ સંપ્રદાયિક (conventional) અર્થ પણ સામ્ય થઈ પામ્યો. તેથી ટેલેગ્રાફ નિત્યપરિચિત અથવા અતિપરિચિત (household word) સમજાવણીથી ટેલેગ્રાફ નોકરતા થઈ ગયા. એનાથી એનું સ્વરૂપ કે જે ઉપમાઓ સાદિત્વમાં મૂળ વચનામાં આવી તે વખતે કુસ્તરના પ્રત્યક્ષ દર્શન કે અનુભવથી જ કવિકૃત્યને તે કવ્યનાનો સાક્ષાત્કાર થયો હતો. તે વખતનું હતું Nature at first hand કુસ્તરનું તાજું અને સાચું ઘન બૂલી જવાનું; અને કવિ કવીને સંસ્કૃત સાદિત્વમાં જ કીક શોક્ષી ટેલેગ્રાફ ઉપમાઓ સ્ત્રીશિષ્યપુદિના વિવેક વગર કવિઓ અર્થે ત્યાં વાપરતા કદ મળ્યા.

આખ્યાનો તથા વાર્તાઓમાં મોંઘ મોટો પ્રસંગ નિપજે અને નાટકનાં પરાક્રમે વર્ણવાય ત્યારે દેવો પુણ્યપુણિઓ કરે જ; અને અપ્પારાઓ અંતરિક્ષમાં ગાવાની જ. મોઢાં બાણ છેડે એટલે માત્ર પાતાળ અને ચોર મેલક કપો જવાના, શેષનાથ દાહી જવાનો, પર્વતુ કમમળી જવાના, સાગર અગમળી હલવાના—અને એ રીતે દરેક અદ્ભુત પ્રસંગના વર્ણનમાં આવે એક સરળો અનુભવ અનવનો જ.

આ શિક્ષાચારે તો એટલે સુધી કવિ સંપ્રદાયમાં અધિકાર મેળવ્યો કે મોઢાં પ્રોહની મતિ વજ્રેવરી હોય ત્યારે તેની મતિને મગલી જ મતિ કોવી પડી. નાહની દાંડી માટે સુકનાસા અથવા ચૂડની ચાચને જ સંભારવી પડતી. મોઢાં નાણુક કોની ધોમી ધોમી પુણ્યોમાં માટે હંસને જ ભોગી કાઢવો પડતો. પ્રાનિક દેશી ભાષાઓના કવિઓ આ અને એવી નીંછ અસંખ્ય સંસ્કૃત ઉપમાઓ (કાવ્ય ઉપમાનામાં પૃષ્ઠમાં પત્તુ, પક્ષી, વનસ્પતિ, ફલ અથવા ફલને માત્ર કાને સંભળીને જ) પોતાના કાવ્યોને સમુપારવા કુદે હાથે વાપરીને પોતાને કુતુલ માનતા હોય એમ લાગે છે.

મોઢાં કોનાં અંગેનું વર્ણન કરવાનું જોને ત્યારે શી શી ઉપમાઓ વાપરી તે આપણે તે કવિના વાંચના વગર પણ એકદમ ક્લી સહિષ્ણે એનું શિક્ષાચાર અર્થે વર્ણન આ પ્રાચીન કવિઓમાં જાને છે. મુખ્ય અંદામાં એનું, જાઓ હારિશ્ચંદ્રના જેવી અથવા ખેમન જેવી, હંત દાંડીમ કપો જેવા, અંધર પરાગળ જેવા, કઠિ કેસરી જેવી, પેટ પેશણા જેવું, કેલકલાપ નાનારણ જેવો, મતિ હંસ જેવી—વગેરે જૂના કાળથી જાતી આવતી મોક્ષમ ઉપમાઓની પરંપરા વાંચતાં કવિતાઓમાં અનુભવ અથવા ખૂબી જણાતાં નથી.

એવાં કૃત્રિમ, અર્થહીન અને માત્ર સિદ્ધાન્ત બતાવતાં, વર્ણનોથી કાવ્યત્વ કે રસનો ખાસ વતો નથી. ઇલકું, એતું વાંચતાં એ કાવ્યભાવ ક્યારે વટાવી જાય એવી અધીસણ વાંચનારને થાય છે. લોકવાર્તાઓમાં નાતક અથવા નાયિકાનું વર્ણન, નગરવર્ણન, વનવર્ણન પ્રવાસવર્ણન વગેરે એક સરખી રીતીમાં કરાયલાં મળી આવે છે. એટલે એ વર્ણનો વેગથી વાંચવાની વાત રિશ્તેનો કરો. ખ્યાલ આવી સકો નથી. સમાજસાક્ષી દૃષ્ટિએ અવગણતાં, એ સાહિત્ય વિષયક ધુરાવાની કંઈ જાણ જિજ્ઞાસ નથી. કેટલીક વાંચતાઓમાંથી અમુક નાયિકાનું, નગરનું અથવા તો પ્રવાસનું છુટું વર્ણન જાણીને વાંચવા માટે કાઢી જાયવામાં આવે, તો તે કંઈ વાંચીશાનું હતી તે કહેવું થતું જાયતું મો.

લોકવાર્તા એટલે અંશે લોકજીવનનું આમણું ગણી સકાય તેવો હતો, વાર્તાઓમાંથી ડેકિયાં કરતા બ્લેમોનું અસ્તિત્વ તે વખતના સમાજમાં અરોપી સકાય. રાક્ષસો અને જૂદા મેંટની વાતો દરેક દેશના મોટેસાહિત્યમાં દેખા દે છે. જનજાનનું માનસ પણ જૂદા મેંટ વિનાનું નથી. ચિત્રમે પણ કહેલા " પીર આમીયા પૈતાલ " ની વાત ચિત્રમ રાખનાં પરાક્રમ ગાતી " સિંહાસન ખરીથી " અને " પૈતાલ પચીયા " માં વિસ્તારથી અપાયલી છે. ખ્યાલસ જૂને તો આપણા સિદ્ધ સાહિત્યમાં પણ " કરણ થેલા " એ તેમ જ " રાક્ષસિયો " અમર કહેા છે. આનાં અમાનુષી સરવેની હાજરીનો ઉપયોગ અમત્કાર અથવા આકરમાત કે અર વર્ણવવામાં લોકવાર્તાના કવિઓ કરતા જનજાન છે.

જૂદા મેંટ સિવાય ખીજા અનેક જાતના બ્લેમોએ લોકકલ્પમાં ધર કરેલું હોય છે. માનવીનાં આત્મવિમાનમાં જન્મતની અદરબ સંધિઓ લાગેા કામ થેલી હોય એમ અનેક રાકુન અપરાધનની અડત સાવનાએ દારા માનતા બંધાય છે: રાકુન સાસ, અયોધિયડાસ, અહુ, મેંટન, અહુસુત સિદ્ધિઓ, કામણ દુબળ, મારણ, ઉપ્પારજુ તથા વહીકરણ જેવી " મેલી " વિદ્યાઓ, કરવત અથવા કમરપુતનો આત્મહત્યા મારેનો ઉપદેશો હાથ-વગેરે લોકજીવનમાં ઊંડાં મળા ધાલી બેઠેલી મહત્ત્વાઓ. જિજ્ઞાસુતા પ્રમાણમાં દરેક લોકવાર્તામાં નજરે પડે છે. એ લોકબ્લેમો તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ અભ્યાસ કરવા જેવા છે.

લોકવાર્તાઓનું વાતાવરણ

લોકવાર્તાઓના કાળનું પ્રવાસવર્ષન વાર્તાના રસમાં અમલકાર તથા દેવિધ્ય સાવરું કારણ કે તે કાળના પ્રવાસો વર્ષોનાં વર્ષો સુધી સંભાળા. ગૂંચરાતીઓની આપાર કુચલતા, લેખની વ્હેષર મહેની કુનેદ-એ લેખનાં જાનસંદ દહમનિા બેઠ હતો. જાનમાર્ગે તેમ રમણમાર્ગે પણ બેઠા નીકળેલા સાદસિક લેખોનાં રસમય વર્ણનો આ લોકવાર્તાઓમાં આવે છે.

આ આપારનું તત્ત્વ ગૂંચરાતી લોકવાર્તાઓની એક સમુચિત વિશિષ્ટતા છે. હિન્દી વાર્તાસાહિત્યમાં તે બહુ અર્પ છે. બંગાળી વાર્તાસાહિત્યમાં એ સોદગર તથા ચુનર સોદગરની વાર્તાઓ જેટલી પ્રવાસવર્ષનની વાતો છે ખરી. એનું કારણ એમ કારે છે કે ગૂંચરાત (મધ્યકાલીન ઇતિહાસની સીમા પ્રમાણે ૬૫૦ કાઠિયાવાડથી માંડીને દક્ષિણપરની દહ તુ વાય છે લાં સુધી) ના ઇસ્લામાં ઉપર વર્તા પ્રાચીન બંદો આવી રહેલાં છે. લેખી જ રીતે બંગાળના ઉપસામરને કોઈ બંગાળી પ્રજાના વ્હેષર મારે અતુકલ હતો. તેથી આપા કુરતી રીતે વ્હેષરને લેખનાર સંધિયો મળવાથી, આ પ્રજાએ મધ્ય હિન્દુ-સ્થાનની પ્રજા કરતાં વધારે સાદસિક અને વ્હેષર કુચલ ખની હતી.

૬૪ ૬૬ વાતનો અને ૬૭ ૬૭ વીએનો પૂરક તથા "જ્યાંએ વ્હેષર હતો, તેના સાથ, ક્યાંએ વગેરે જેવી રીતે ચતુ, પરોય વહાણ જેવી રીતે કરી નવા-વગેરેનું કાવરું અમરું વર્ષન સ્વમજાનની "સદાસર્વિની" ની વાર્તામાં આપવામાં આવ્યું છે. વાંચનાની "સ-મજાની"ની વાર્તામાં પણ ખાસત્ય રહેતો પુન, આપતું રહેતું ન ખાતી વ્હેષર કરવા નીકળી પડે છે. કૌન સહુઓના રસિયામાં પણ વહા-લુના વ્હેષરની પુષ્કળ વાતો આવે છે.

આવાં પ્રવાસવર્ષનમાં લોકવાર્તાના કવિને નાવક નાવિકનો વિરહ, લેખની વિરહપીડા અને રસિક પ્રસંગે વિસ્તારવાની તક મળતી હતી. વ્હેષરને અને લોકોની ધનસમૃદ્ધિનાં તક કરી નાખે એવાં વર્ણનો પણ આ લોકવાર્તાઓમાં મળી આવે છે. ધનને લીધે વિવાહ વધે જા અને વિવાહમાંથી અનીતિ તથા અધર્મનો ફેલાવો માન-એ સત્ય પણ આ વાર્તાઓમાં વહાવેલું જણાય છે. નવરસનાં છોકરાઓ, બીરુ

કોઈ પણ કરવાનું ન હોવાથી ફક્ત રમતા-જોઈ થતુ સુમારના; અથવા તો જીવિતને દાંચે લૂંટાતા, આ પરિસ્થિતિનું પ્રતિબિંબ પણ આ લોકવાર્તાઓમાં પોરું જોઈ શકાય છે.

ગુજરાતના, પશ્ચિમીએ સાથેના નગરમાર્ગના વહેવારના પ્રતિકાસ સાથે આ લોકવાર્તાઓમાંની વિવિધ સમસ્યાની જોવા મળેલી છે. નગરમાર્ગ સિવાય સ્થાનમાર્ગે વહેવાર પોકો ભરી વહેવાર ચલાવના. નગરે 'વજુગાસ' પોકો ભરી સળે નીસરે છે ત્યારે જાણે ઉપર આથે જાણે ઝીણી ઝીણી જેવું દેખાતી આવે છે. તેમ પશ્ચિમી દાંચી, વેણ, જાડ, વેણી સુદી, વગેરે મોઢા સામગ્રીએ ભરે છે. 'મામને પાપરે પોક દરે છે; અને-વહેવારીએ લાં આવી રોકા કરે છે. "લડાજામિની" માં લાખા વજુગાસનું આખું વજુન આ સામગ્રી આમેદામ ચિત્ર ખડું કરે છે.

જામ વહેવારને જાણે જાણના ખીજાં કામ રાખદારી કારણેને અંગે જે પ્રવાસ આજમાતા તે વર્ષેના વર્ષો સુધી લેવાતા. કામ કરારે પાછું આવતી તે વિધિને જ સોંપી રેનું પાડું. જાણે, જે સમયના નગરપરસોના અવરોધ, પ્રવાસનાં પ્રેમનીનાં લોકનીતોમાં સમવાઈ રહેલા છે. વિરલ મરેણે રસિક સ્વામી સાંભરતાં રમણીએ નિઃશ્વાસ પૂકે છે કે-

"વા વાવા મે વાલન જીમડવા:

મમ વરિયે દૂલેસં વડાવુ:

—મેરલી વાણે છે.

૪ ૪ ૪

એમ હમીએ દોમ તો મૂલમે:

ઝાણાંયો ઝરિયા પાસ

—મેરલી વાણે છે. "

લોકવાર્તાઓમાં મુદનાં મમસાણો, લૂંટપણો, અપદરણો અને લોકનીતી પામણો-એ સામગ્ર્ય વહેતો છે; છતાં વીર, જવાનમંદ, અદ્ભુત કે ખીજાસ એ લોકવાર્તાના મુખ્યમત રસ નથી. જવારથી તે રસને પ્રાધાન્ય આપી રચાયેલી, વિલ ઉત્તરનારી વહેતો સાંધતો સમાજમાં મનબર થઈ ત્યારથી જુની લોકવાર્તાઓ ખાંચરે પડ્યા માંડી છે.

“ દિન્દુસ્તાનમાંથી ” જંગલો કપાઈ ગયાં છે; પ્રાન્તો વચ્ચેનાં કુદ નંધે થઈ ગયાં છે; પગરતાની લોખી મુસાફરીઓ અને વધુતા-
રાની પેઢો નાણુદ થઈ ગયાં છે. તેથી અદ્યતન વાર્તાઓનાં અસંગ
રચા નથી તેમ જ સાદસ ખાતર અન્યથા સતુદની સાર કરવાને
પ્રબ્લેમે રેવ મંધાઈ નથી. ” આમ દેવણી, સંપ્રતિકાષ્ણતા કવન
અવધારમાં અદ્યતનતાના અંશ આણી સકાય તેમ નથી. પણ પ્રબ્લેમ
અવન પ્રબલ બાળનાર્થોથી ધન્ય રહ્યું છે. રેવે, દવાસ અને વર્તમાન
પત્રથી આણું દિન્દુસ્તાન એક નમરી દેવ તેમ, તે દાસ સદેસથી
નવા સંસ્થાની આપમે થઈ રહે છે. આવી પરિસ્થિતિએ જ
આધુનિક સાહિત્યમાં નવસાધા અને ભેદવાર્તાના સાહિત્યને મારે
જગ્યા કરી આપી છે.

આખ્યાનો અને વાર્તાઓનું વસ્તુ તથા મંધ નવસાધાઓ અને
નાટ્યોને સિનેમાના ચિત્રપટો જેવાં થઈ નાટ્યો રૂપે પ્રકાશમાં ચક્રવાત
પ્રવાસો દાસમાં થઈ રચા છે. પરંતુ ત્યજ્યું પટે કે લોકવાર્તાનાં
ખંડેરોમાંથી ભેદવાર્તા જન્મી નથી એ ખરેખરી સાહિત્યને રાજ તે
પાશાત્વ સાહિત્યમાંથી જીવાડી સાવચામાં આપ્યો છે; પરંતુ જુની
લોકવાર્તાઓના પરિચયને અભાને તથા સંપ્રત કવનની મંદસાર
મથેથી પરિસ્થિતિને લીધે અન્યથા અને દસકા વર્ષોના મોઝેનું તેને
પાપજી મજાતાં, ભેદનરમની વાતો ધોની પોં રેવનરમાં પકાડી નાખે છે.

આ ભેદવાર્તાઓ (Detective stories) ના સર્જનારને હિંદ
મણે જામે કોટસો જ કૌભ છે કે વાંચનારના મનને ઠરોસ્તું; ઠરોસ્તાર
પ્રશ્નન જુના થતા નાખ તેમ તેમ નવા, વંધારે ને વંધારે અવાનક
સાધી કાઢવા; ને તેને લગત જનસેને એકએક પર સમ્મનપતિના
ખાડીમાં જ જવા. આમ કરવામાં એમ જુની લોકવાર્તાઓમાં પવન પાવડી,
મંચ સંકિત વગેરે સાધનેનો ઉપયોગ કરવામાં આવતો તેમ, ભેદનરખુ (De-
tecting) મોટરસેલ, કોરેક્ટોન, ફિલોસો, સિંગલર અને રામાંચ કસાવે
તેવાં અન્ય સાદસોનો ઉપયોગ કરે છે. પરંતુ આ ભેદવાર્તાઓમાં, લોકવા-

• જુની જુનાઈ સાહિત્ય પરિષદમાં સાહિત્ય વિભાગના અધ્યક્ષ વડોદ
હર વખણાઈનું સાવજ પૃ. ૧૭

તાંના બે હરેશચંદ્રના જીવિ-વાર્તાનું સોપાન તત્ત્વ બહુ નજીક દેવાથી, એ વાર્તાનું વાંચન સવાળના સમય ઉપર દિવાલદ વાતર કરતું હોય એમ લાગતું નથી.

આથી કેટલીક વાર્તામાં, કલ્પના વધા કુદિનેા વિગત કરવાની તથા હેતુમાં હેતુ સોપાનોનું મૂળ આપવાની સક્તિઓ છે એમ કહી શકાય; પરંતુ એ વાર્તામાં નૈતિક વાર નહિ જેવું જ હોય છે. સમાજમાં જરૂર જાયે સુન્દેશારી જ વારી હોય એવા સ્વીકૃત સિદ્ધાન્ત સાથે સોપાનના સેતક વાર્તાને ઠરુ કરે છે. અસુવિધાસ, કપર, કીડ, ઘોરી, ખૂન-ખોરે સોવાર્તાના દલેવરનાં અરિષ છે: એમાં ચેતનનેા અમાત્ર છે. સોપાનદિવ્યના નવેતર વારંવાવધા અજવાલથી, સોપાનું મૂળ આ કુવિમલાથી સરેલા સાદિત્તુ ટારીથી જલસે પાડું વડથી તેજાતે કંઈ થઈ, અને સાચાપણી સોપાનનેા એવી સંસાર કથાએનેા વિરુદ્ધ પ્રમાણ સોપાનને વધારે સમાજ અને લોકમાન્ય કહી શકી. એમ આંદા સમાજી અર્થ નથી.

સોપાનનાં બુદ્ધિમાનથીમાં પ્રવાસ કરવા નિકળનાર વાંચકને નીચેના માર્ગશૂચક સ્તંભોથી તરૂર ખાઈસાઈન થશે એમ આંદા કહે છે. સોપાનનાં સૂચક મીમાંસા કરનાર કોઈ મીમાંસક થારે તેા અહીં નીચે આપિયે ઢિયે તે પૂંજી નોંધ ઉપરથી એક એક સ્વર્તક પ્રારંભ ઉપજવી કહે છે. અહીં તેા અજ દેવામાંથી ઘોરી નોંધ આપિને "સોપાનના વાતાવરણ" તેા અજાત આપવા પ્રવલ કર્યો છે.

[૩] અસુરજન-(Lover and friend) એકદે છંદશીમાં પહેલી જ વાર એક જીવિને એતા નાવક નાવિકામાં પરેશ્વર પ્રેમ વત્તવ સવાની વાદ મણી વારીએલા આવે છે. સંસ્કૃત નાટકો તથા કોસપીમરના કેટલાક નાટકોમાં જેવું જ વાંચવામાં આવે છે. જ્યા પ્રમાણે અસુરજન કથા પછી, જન્ને પ્રેમીએ અતેક વિદંબણાએ વેડીને પલ પડે છે. સમાજમાં આવી કોહસન્નેા પ્રથા હશે કે કેમ ? જુવાના તેા તે માત્ર સોપાનનું પ્રતીકાત્મકી માણું આપતું કાવ્યનિક મિત્ર જ હશે ?-એવા પ્રશ્નોનું નિસામજુ થઈ શકી તેમ નથી.

લોકવાર્તાઓનું વાતાવરણ

[૧૫.] લોકવાર્તાઓના કાળના સમાજમાં વર્ણવેલની સ્થિતિ હોય એમ લાગે છે. તે સમયમાં વર્ણવેલ સમગ્રની છુટી દરો; કારણ કે અનુદાન તેમ અંતિદાન લખ્યા દેખાતાં સાચા છે. "વિદ્યાવિલાસિની" ની જેવી વાર્તામાં જગતનારે વજ્રપાસવતે કહેલું લખ્યું વર્ણવ્યું છે. ધર્મધર્મ, વૈષ્ણવ પ્રધાનપદે હોય છે; તેનો પુત્ર કનિષ્ઠ રાજકુમારી સાથે શેખમાં પડે છે; અથવા તે સજકુમારી લેનારી મોઢ પામે છે. વજ્રપાસવતે લેખનાં સમગ્ર સંમતિ મળે છે-આ પ્રકારે ધર્મ વાર્તાની યથાર્થતા કિવામાં જાણી હોય છે. માન્યતાની સંમતિની રાહ 'ધર્મ' કેટલાક સમયમાં જોવાની નથી. માધ્યમવિદ્યાને મળતો સંદર્ભ સમવિધિ ગ્રંથ પછી, ધર્મ વખતે સંવિધિ સ્વયં વધાના 'ધર્મ' કાળમાં થઈ જાય છે. સંદર્ભ, માન્યતા કે "સાકે માંકું" નેકપાની સંવિધા કથા સંમતિની નથી. લોકવાર્તાઓની જાહે નામિકા 'લોક' વર્ણવી નહીં દલી એમ જણાયું નથી.

(૧૬.) નારીચરણ; નારીચરણના વ્યવસાય; લોકલોક સમાજમાં જોઈતું સ્થાન; જોઈતોપણ પાસપાસિરુદ્ધ વિચાર-“નારી તું નારાયણી” થી તે “નારી નરકની માણ”-સુખીની ઉપર સંદર્ભ મુખ જેવી એકમેકની દૂર માન્યતા; મુદ્દામાંથી માન્યતા; એક તરફ સંસ્કૃત સંસ્કૃત અને અરિચરો પદ્ધિમાં, જોઈત તરફ ખુલ્લા અભિચારની પણ ઉપેક્ષા; એ અને એવા જોઈત ચિકટ પ્રત્યે ઉપર લોકવાર્તાઓનું વર્ણન સાથે જણવાતું નારી પાડી રાકે.

(૧૭.) સગરજી અથવા મીરાજાક જેવી “જાંઘડુમારી” રહેવાની ઇચ્છાવાળી કેટલીક વાર્તાનામિકાઓ પુરુષ જાળના કદો દેવ કરનારી હોય એમ કેટલીક વાર્તામાં જણાયે છે. સર્વવર રમવાની એટલે-સમગ્ર પૂર્વે લોક કરવાની કન્યાઓને જુદા મળતી દલી એવા પ્રાચીન સમાજ, સુધારામાં પછાત હતો એમ કેમ જાણી શકાય? સંસ્કૃતમાં લખે છે તેમ વંશમાં જાણેલી કુખી જાતે જ પર જોઈ રાકે છે. અને તેને પાસી રાકે છે-એવું લોકલોકની વિદ નથી.

(૮.) સ્ત્રી જાતની કેળવણી તથા લેખની સંસ્કારિતાનું ઉત્કર્ષણ થઈને આ વાર્તાસાહિત્યમાં કેટલુંક કરતા વધુ છે. સામાન્ય દરેક નાવિકા "હાલ્મ, કેવ ને નૈવમમ્મ," તથા ચોક્કસ કલાકર્તાની રૂપ, ગીત, વાત, ચિત્રાલેખન, પુષ્પસુમન વગેરે જેવી કલાઓથી સંપન્ન હતી. ચિત્રકેસાનું જ્ઞાન તે સંપૂર્ણ રીતે જમાતું હતું એમ "તરંગવલી," "મદનમોહન" વગેરે જેવી વાર્તામાના ચિત્રપટો જોતાં સામે છે. પ્રુદિ આતુર્જમાં પણ તે પાછી પડે તેમ નહોતી. સમસ્થાપૂર્વિના નિરોધ પ્રસંગમાં એ નાવિકાઓ રસબોં જામ કરી શકતી. મોહન જેવી વણી નાવિકાઓને થોડે ભેગતાં પણ આવડતું હતું.

(૯.) આતુર્જ કેળવવાના પાંચ સ્થાન- (વાર્તાંગના રાજકુમા પ્રવેશ: 1.....આતુર્જ સ્થાનાનિ વચ્ચ ૩) માં મોખરે મુઢેથી વાર્તા-ગુના-ચલિકાનું પાત્ર અને તેનું સમાજની નીતિમાં અસ્તિત્વ આ લોકવાર્તાઓના કાવ્યમાં સાધારણ અને લગભગ સ્વાભાવિક જેવું ગણાતું સામે છે. પરંતુ ચેટલું ખડે કે આ ચલિકા તે છેક દસડી નહિ. રાજા તથા નગરસેઠ પણ લેખને ત્યાં નુત્તમ સંગીતને બદલે લજ્જ શકતા; અને તે વાત સમાજમાં નીચી લેખાતી નહિ. "મુચ્ચકરિક" માંની વસન્તલેના જેવી જ ઉદાત્તચરિત્રની કામકુંડલા ચલિકા "આપવાનલ કામકુંડલા" ની વાર્તામાં આવે છે. ચલિકા જેવું, જનાં લેખણી મોઢું વ્યાપક એવું માધ્યમનું પાત્ર-છે. નાપકનાવિકાની હતી તરીકે અથવા તેા કુદરત તરીકે પાછી વાર્તાઓમાં એ કામ સામે છે.

(૧૦.) સ્ત્રી પ્રુદેશ અને પ્રુદેશ સ્ત્રીના વેપ લગને વર્તોનાં વર્તો મુધી સમાજમાં પડે છે; જતાં ઝાળખાનાં નથી-આ રીતની ધરના કેટલીક વાર્તામાં ચોક્કસી છે. "મદનમોહન" તથા "રસમંતરી" જેવી વાર્તામાં વેપ જાતીને કર્મની બાબી વાત બાબી છે. શેઠસંપ્રદેશનાં કેટલાંક Romantic નાટકોમાં બે બાબી જ વેપ જાતીને સ્ત્રીવાની અદરીઆલે ઉદ્દેશ્ય કરવામાં આવેલો છે. એ નાટકો જૂની યુરોપીય લોકવાર્તાઓ ઉપરથી ઉપજવી કાઢેલાં છે; એટલે આ યુક્તિ તેમાં બે પ્રાચીન છે.

લોકવાર્તાઓનું વાર્તાપરણું

(૧૮.) સમાજના અર્થર્થ મટે સમાજનિક કેળવણી સ્વરૂપ શું હતું? તેનો રાજ્ય અથવા પ્રજાના મહાજનો તરફથી કેવા પ્રત્યક્ષ ફોનો હતો? ફરક બાકાને લેખન, લેખન અને અભિનય નેત્રી પ્રારંભની કેળવણી ઉપરાંત, બીજા સૌથી નીચાતિને અનુસારની વ્યાવહારિક કેળવણી ક્ષેત્રે પ્રકારે અપાતી હતી કે-એ અને એવા પ્રમોના નિરાકરણ માટે આ વાર્તાઓમાંથી ધણું અભ્યુદયનું મળી શકે છે.

(૧૯.) લોકોમાં મેક્સેન, બદ્, કમચુદનજી, અદ્યુત મેન સિદ્ધિ, રાજપરીક્ષા, મત સંકલ્પની વિદ્યા, અર્ધ લાકડી નેત્રી "પ્રેમદા લક્ષ્મી" રાજમાં આવતી કૃષ્ણની સેરી, માગણિયું, ફોનો-ફોરે અદ્યુત રસનો સંભાર ફોરે સમાજના મનસમાં થર મળી લોકોને નેર્ધ રક્ષાય છે. સમાજમાં અધિક અને લેખન અદ્યુત કુણની વાત મનમોહના નેત્રી વાતોમાં આવે છે: લોકો, એ અધી સિદ્ધિયા નેત્રી અદ્યુત રાંત કંક કમ અને કંક કોતુમ્બી માનતા અજાય છે. પરમપ્રવેશનું રાને પદ્ધ વિઠમને લંગતાં વાર્તાઓમાંથી નેર્ધ રક્ષાય છે. નેત્રી બીજા મેનસિદ્ધિ છે તેવી જ વાકાટ મનની સિદ્ધિ, પદ્ધ અધીતી, હતી; અને તે સિદ્ધિનાં પવનપત્રી, કાનેના લોકો તથા લોકોનું કાન-નેર્ધ સુધનો પદ્ધ આ લોકવાર્તામાં વધેન્ધ સ્થાન પામ્યાં છે.

(૨૦.) પ્રાણીઓ (નેમકે " મુક્તમોલેરી " મતિ યુદ્ધ તંદા " નંદાવરી " મતિ કોષ્ટ)ની વાતોમાં સમાજને મર્મનીતિ ફરેતની સમજણ આવવાની શક્તિ રહેલી છે એનું જીવકમાણ તથા પેમતેનની વાતોમાં અજાયવાણું છે. તે વાતોમાં પ્રાણીને અપણી પેં મોલત કમવતમાં આવ્યા છે; અને પશુપ્રાણીની લોકો મનુષ્યો સમજી શકે છે. વળી તે જાનલોની મંજની શક્તિ લેખવતાં, મનુષ્યને કોષ્ટ, મોર કાનો ફરે પદ્ધિવિનિયા જન્માવવાની વાત પદ્ધ આ લોકવાર્તાઓમાં આવે છે. આવી વાતોમાં ચૂસ પ્રસાવકાદથી જે પ્રાણીન ફોરે એમ લાગે છે. જ્ઞાનવતમાં પરીક્ષિતને કમવત અવતાર લક્ષ્મનાથ પ્રથમ આજ્ઞાનું કમ સમ આવે છે; પછી તે નામ પૂણમાં કીરો મહત્તે લેખો જર્ધ પરીક્ષિતનેકરો છે. એક લેખિમાંથી બીજા લેખિમાં જન્મની વાતોમાંને સરસ લાગતી વાત જીવકમણા, કિંતોપરેક, પેમતેન તથા અરેખિપન નાંક દુશમાં સારા પ્રજામાં કેવા રે છે.

(૯) સોડવાર્તાઓમાં પુનર્જન્મની ગાન્યતાનો આધાર સર્વ, રામ જન્માન્તર પ્રસંગની વાતો ગુરુવામાં આવેલી છે. એક વાતમાં વશુ 'વશુ જન્મતું અનુસંધાન મેળવવામાં આવે છે; અને મનુષ્ય પોતેમાં જન્મ થયાં છતાંયે પૂર્વજન્મના સંસ્કારની રમતિ સમય આવે સમ છે.' કાશ્મીરી, " " તરંગવતી, " " માધવનત " " હુંસાવતી, " " કામાવતી " - વગેરે જેવી વાર્તાઓમાં આવી જન્મ જન્માન્તરની કથાનું અનુસંધાન મેળવેલું જોઈ શકાય છે. વાર્તાઓમાં આવી જા વાત કદાચ ઉપગ્રંથ દરિએ જોતાં કૃત્રિમતા જાતી લાગે છે. પરંતુ કવિઓએ અસંભવપણાને એવો અસંબંધિત રોગ એવી અનુસંધાની દાંડી દીધો હોય છે કે વાંચકને છેલ્લી જન્માન્તરની વાત સાધારણ બનાવ જેવી જ લાગે છે.

(૧૦) પુનર્જન્મના સિદ્ધાંતની સાથે સમ્યક્ષ ધરાવતી એવી એક દર્શકતા એ હતી કે પ્રામ નિશ્ચિતિથી વસંતુદ મનુષ્ય ધારે છે. જન્મ સર્વ કોઈ એવું એક અમોઘ-રાજ્ય જેને મુલક્ષ દર્શ-એમ સમાજ માનતો હતો. તે અરે 'કાશ્મીના કરવત' ની સમયક સિદ્ધ-સ્થાનના બધા લોકો મરે રાખવામાં આવી હતી. એ પર્વકારને નામે કેટ-કેટલી આત્મકલ્યાણ થતી હતી તેવો પ્રશ્નને અમરેક "હુંસાવતી"ની વાર્તામાં હુંસાવતી અને છેલ્લી ૩૦૦ સખીઓ, હુંસ, વશુ અને જીન્ન અસંખ્ય મનુષ્યો કરવતથી મરી ગયા; ત્યારે જ કાશ્મીના સમને આવી કલકલિસા મહુ સાધી એકઠે એકઠે એ કરવત બધે કાશ્મી-એમ વાત આવી છે. આ કરવતને સગતી-એલ કરવત, પોષ્ટીના પોષ્ટી 'ની-કહેવત' આવી જ કાશ્મી માન્યતાને લીધે, સમાજમાં આવે પશુ પ્રચલિત છે.

આત્મકલ્યાણની ખીજ પદતિ 'કામાવત' ની હતી. મનુષ્ય તેવ અમલ પોતાની 'કામાનાની સિદ્ધિને અર્થે' વાંચ કરતો. ત્યારે પોતાનું ગાયુ પોતાને હાથે કાપી, જેને તે અદ્યવતો, એકઠે તે જેવ, મહોત્ત અથવા મહોતેવી છેને સદાય થતાં અને વર્ગિકિત આપતી.

(૧૧) રામજોની સમ્યક્ષતિ, છેલ્લી રામસલાયા, છેલ્લું વિદ્યા-વિલાસીપદ, પ્રાગ્નેના રામજાન્યનો આદંશ; વિદ્યમ જેવા પરુત્તમજન્મ

X જુલો "મુજવાલ"ના કવિ'ક ૧૯૦૪ નો અંક.

લોકવાર્તાઓનું વાતાવરણ

રાજ્યોની રાજનીતિ રાષ્ટ્રે વેપ્ર પ્રાપ્તી નગરમાં જેવા નિઃશબ્દ પ્રજાને દુઃખે દુઃખી અને સુખે સુખી થનાર રાજ્યની પ્રજા-વસતિના; લોકોની તેટલી જ રાજનિષ્ઠ; સૌજન્ય વિરમ જેવા પરિણામ આપનારા વધા એક મુલાખિત મહે એક સાખ, સોનામહેર, અથવા તે દસ માખ કે એવું કંઈ આપી દેવા જેવી રિઝની રિઝાવરી સાખવનારા રાજ્યની તથા ઉપર રાજ્યોની વાતો, સોનામહેર, સાખ આમજ એવું વાતાવરણ બહુ કરી જાણવી કે સોનામહેર પરીક્ષા પેલાની સામ્રાટ રિયતિ બૂલી નહા; અને એ ન-મધ્યમાં પેતે છવના દેવ એમ માનતા; અને એ રામસાજનો સુખસ-તોર જનુવના દેવ એમ સુખી જાણા છે.

(૬) આ પદાત્મક વાતોમાં પર્ણપરુ 'અમુક નગરીનો રાજ' એમ કહેવામાં આવે છે તેની City kingdom ની રાજનિષ્ઠાસિદ્ધિ તે લોકવાર્તાઓના મળમા અસ્તિત્વમાં દર્શાવે એમ આપણી રાજ્ય છે. એક નગરમાંથી પેટે દર જાણ એકે જાણ રાજ્યના નગરમાં જાણી પડેલાવ છે-તે જાણી પરિરિધિને લીધે જ હેલું લોકોએ, જાણી રાજ્યમાંથી લીધે જાણમાજમા ન્દાનાં ન્દાનાં મુદ્દો, અપદરજો, લોકોએ, રાજ્યની તકારો-વગેરે જાણે મોટી જાણી જાણતો એમાં જાણે છે.

રાજ્ય પદ્ધતિ કરવાની રીતો પણ વેવિધ્યવરેથી દર્શાવે એમ જાણે છે. નગરના કરવાના પદ્ધતિ જે પડેલું પેતે તે રાજ્ય થતે, અથવા લોકોની જેના ઉપર કવચ રાજ્યી તે રાજ્ય થતે, એવી એવી અનેક વાતોથી આ લોકવાર્તાઓ બરખુર છે. અમુક દર પ્રજા કોઈ કોઈની જાણે અથવા તેા અપદર રાજ્યતનું કામ કોઈ જાણે આપણી કરી જાણે તેા તેને અપદર રાજ્યત અને વિરિયમાં રાજ્યવરી પણ મળતા.

આ રાજ્યો જેવા ઉપર અપદર પ્રજા દેવ લેવા અપદરથી બારેમાં બારે રાજ્યની રાજ્ય કરતા; અને દસકામાં દસકા રાજ્ય દેવ-નિકાસની રાજ્યવચ. અપદરના વાર્તાનામોએ આ પ્રમાણે અપદરથી વધુને રાજ્યનિકાસની રાજ્ય જોવાવચ પડેલ જેવા નિકાસ પોષા છે; અને તે દરિ જ વાર્તામાં વિરિયતા જાણી થતી છે.

(જ.) મોક્ષપાત્રીમાં જમાનક તમા અદ્ભુત રસનું પોતલુ દરવારું તલો—ગદ્ય હંમસો, સ્થાપત્યો, નદીઓ, ધારાવાહિન વદ્યા—વગેરેની પચાસુમિથી વાર્તાઓની મોહકતા ખૂબ વધેલી છે. વળી જુદાસમોની કથણી નામે તેની ટેણીઓનાં જાખાં મામણે મામ વસતાં—તેનું મુખ્ય પણ કવેશું હોય છે. તે મારેડમપુરપાટણ, ધારાપુર જોરે નામે આપેલાં હોય છે. મદીકાંઠાનાં મામે અરે પણ તેની ખ્યાલિ ધરાવે છે તેની ખ્યાલિ વચ્ચાના “નિરખર્માખ્યાન”ની વાર્તાના રંગનાકાલ જમણે પણ દલી. જમાનક સાથે ખીલે ખીલતુ રસ નામકનારું કલિકાનાં મંદિરો, મોંપાં, કુશમો વગેરેનાં મદીકામણી વધુન પણ વચ્ચે વચ્ચે વદાવણું પડે છે.

આ પ્રમાણે “મોક્ષપાત્રીવિનું વાતાવરણ” સંલેખમાં મદી તરેવીને રણુ કું છે તેથી જન્મપાત્રીઓને એ સાદિતમાં વિશેષ રસ પડે.

* મુખ્યત્વે ક્ષી નામની વાર્તાઓ જમાણી “વાતાવરણ”ની નોંધ લાગી કલનામાં આવી છે.

(૧) વિદ્યવલ્લભ મહાપાદ (૨) વિદ્યવલ્લભનીશી (૩) પંચાંગ (૪) - સ્વપ્નમહાપાદ (૫) વૈતાલપંચનિશી (૬) કુશલદોષી (૭) વલમંજરી (૮) માનવજનકામદુલ્લા (૯) માનુસાની વાર્તા (૧૦) નિબંધવર્ણનાથિ (૧૧) વિદ્યવિદ્યાલિની (૧૨) નંદનગીરી (૧૩) કલકાળી (૧૪) કામાવલી (૧૫) રત્નકવલી (૧૬) પ્રેમાવલી (૧૭) સંલેખ સાવરિંગ (૧૮) માનવોદન (૧૯) પદાવલી (૨૦) નિરખર્માખ્યાન અને (૨૧) સામવલ્લભી મળીશ પુસ્તકની વાંચો.

ત્રિભુવન યૌરીશંકર વ્યાસ

(મને ભૂકી ગયો છે મારો હલોય રે)

ઢાઠ આવો આ મંત્રને ઉઠેલધા રે

જેમ વાંચું હાં હાં રે જેમ વાંચું

એ. તેમ વધી; જાય—મારાશન—આવો

નથી અંતરિક્ષ અવનિ ઉપર આલમાં રે

ઢાઠ જાયે હાં હાં રે ઢાઠ જાયે

એ ક્યાંથી હવે થાય—મારાશન—આવો

ઢાઠ રાશનીની ન્યોતિમાં ન એ જાયે રે

ઢાઠ પત્રે હાં હાં રે ઢાઠ પત્રે

ન લખતાં લખાય—મારાશન—આવો

મણે ભારકર સહજ હજે સામટા રે
ઝેના તેજે હાં હાં રે ઝેના તેજે

ન અણરે કળાય—ભારતજ—આવે૦

હુંતો ગ્રમાં ચડાવી ભાલભાલનાં રે
કેટિ કલે હાં હાં રે કેટિ કલે

નહિ જ ઉઠેલાય—ભારતજ—આવે૦

ઝેના અણરેની નાત કેઈ ભુજવી રે
વિરલ નયને હાં હાં રે વિરલ નયને

એ વણુલાખ્યા લખાય—ભારતજ—આવે૦

એક પ્રેમજીનાં અંતરે એ મંત્રનાં રે
વણુ બોલ્યે હાં હાં રે વણુ બોલ્યે

સુહિય માન ધાર—ભારતજ—આવે૦

સતમને

અંબિકાં હૈવે. બી. એ.

“ મુગજળ ”

૧

સતમ ! આ ઉપવનમાં ખીલેલાં પુખ્તો ત્હને વેલી સદમને તેટલી તું નમ્મુક છું. આ ગુલામ ત્હારા ગાંધને બોલે કરમાઈ જઈ ત્હારી વેણીમાં સંઘાઈ જવા વલ્લ કરે છે. આ આગ્રહો ફિન્ટ દોપસદી ત્હારો મંજુલ સીકાર સાંભળી 'કુ.દ.કુ.દ' જુલો જઈ મૂક ખની જાય છે.

હૃદયેશરી ! ત્હારા તપુરઝંખરના મહુર સુર સાંભળી મ્હારી હૃદયરીણના તાર અચ્છડણી હોં છે અને ત્હેના મહુકાર મ્હને આનંદ-દાયક લાગે છે. જીવનને આનંદાદ આપી વધુ ઉન્નત બનાવતા, યૌવનને બહેલાવતા એ મહુર મહુકાર સાંભળવા ત્હારા કુંજવિહારમાં હું જાવું છું ત્યારે તું ચપળાંરે ચમકારો કરવી ત્હારી રસસન્નિતામાં દૂખતો મૂકી જ્યાં ચાલી જાય છે !

સસેમડી ! તારા કાગળને દિોને ફિચરા બાનેલાને બાવા
આર ! આમણને મંરિ ફિચરી "કુલુ કે કુલાલુ" એમ પ્રેમભર
ચિયુને કરાસુસુસ દરિયા નિહાળી પસી ફલેપરીના વાજિસાર
આમ એકમ કેમ બંધ કરી ?

ચિયુ મુન્દે ! તારી આ સદ, તારા કાગળના કુમકુમ ગાંધાને
અર્ધી રાખી રેલી મિલે છે. બળે રાત્રિજાગી તેજની કિરણવલી એવે
છે એ કુમારસિંહા નવ મુવલિની છૂટી મેલાવિસ સમેમડી.

..

..

..

મેલા ! તો શું કરું ? "બગલે પ્રેમનાં પાન કરારી કીમાસુત
મટ્ટુક." કુમારિ ! તો રહેને સામે સૌન્દર્યપૂર્ણ રસની શાશુ રેલી
કમલ વિધને આશ્વાસી કારદા સમેમડી પૂન્ય-પ્રતિષ્ઠા !

..

“કરણું”

૨

સેમકામલિ ! તારા અંધર રાને ફૂલે છે મેગરની પાંખવડી
રો ? કાતું આપું છે એમ તારા કાગળને બળે નીકળતું પોતન.
આ તારી કમલની ક્યાન કમલે છે પ્રભુમનાદલના પુન્યમાએય
આ તારા પસાર રાંચી છે કમલ કમલમના રંધ સરીવડી. તારી
આ રેલાવિસાં કરાંચી આપું છે એ અંધરતું મેલન ?

સમિર ! અંબિકાએ રહે આસરી શું ? તારો ઉપકાસ કરી શી
આવી નવ છે આ સૌંદરિની. રેવેમ અનુસરે છે કમલ નામતા
મવડોને. તારી સાંબવડી એ કરાંચીના કમારવ અંધર નીતરે છે
આકાશકી; મને છે એવા એ અંધરની શાશુ પેલા અંધરને રેલરીએ.

ધુમે ! તારૂં લાવણ્યમાય સુખ જોઈ શકા રોડે છે 'આ મેપડતો.
લુંગરપૂર્ણ તારી આંખસડીમાં જાંબેલા કલ્પલ સ્ત્રીનાં પ્રેમાશુ તું
કાને સારે છે ? તારા વાનવું જોમ, તારા નયનનો અનારો, તારી
અધરની મર્મના પડી છે રૂઢિની જમી વરસારી મ્હને રસગીનો કર્યો
છે. ત્હને અપગાની જોખાઈ આવે છે રમા ! વિલાવર દિલમાં મેં વસતી
કરી શું કર્યો, પ્રેમાસોનેય શકતી ?

અંધમે ! તારી અનિલતા ઉપર આમ અજુ સારે છે ? સ્નેહ-
સ્ત્રીની આંખસડી કાસને જોઈ અમસાય છે શું ? તો સ્ત્રીકાને પ્રેમ-
પૂર્ણનયનેથી કાસને ચ તારા સ્નેહરિપયતું પાન કરાવી જમર
અનાવતી. અમલ આશુનું અનિલ છે : છતાં નહિ સુકાય પ્રિયે ! તારી
પ્રેમસરિતાનાં રસપ્રવાહ નહિ સુકાય.

“મહાસાગર”

દેવી ! આશાના ઉગ્રાસમાં સુમળનનાં પાન કરવા દોડ્યો.
રસિકો ! રસજરણાં આમ જ્યાં પાન કરતાં પણ અવધ પૂર્ણ થવા
જાવી છતાં હું ન શામેલ.

અંધમે ! પ્રકૃતિને બળતું પ્રકૃતિની ઓખતાનો આરો
જાઓ : પણ જ્યાં આપણે જાએ.

પ્રિયે ! અનન્તતામાં મહાસાગરનાં આજાયેલ પડવા સંભળાય
છે. ઓ ! અને આ મેહું મેહું આપણને ઉભવને સમેટી સર્વ
મહાસાગરમાં ઉભાવે છે.

૬૨૩

૪

પ્રિયે ! મુજ સદગામિની ! સંસાર જાગતી બીડ પુણ્યમુદતો
એ તારી સાથે વિતાવી છે.

સાન્નિધ્યે વિહીન હતાં તમે તારી માલના મેળવી છે.

નિરસ હતાં તારાં અશોકિ રસજલ્દામાં મળે તમે તરબોળ
ક્યો છે. શ્યામ હતાં મુસોબીના સમયે પુણ્ય વિપત્તિ વરન સારી
મદારા માર્યું તમે નિર્દોશ કશયું છે.

મદારા સદવાસ સાર તારે પક્ષિવેતપશર્વાઓ જાતરી પડી છે.
જસરામનાં આધુષિત પ્રહાર ને પ્રભવતિના મુદપાતની શબ્દા, રમને
વાર્ષનાં કાંકણ તમે સજાં છે. તારી રસ કરી મેં તને ઉચ્ચરણ
જાણ્યું છે.

તારા ઉપબોધમાં તમિસન જતી તારા વ્યુત પશિમશ્ચી મદાર
કુલમ ઉચ્ચારે ને તને નિરખવા વન નિકસે તો મેં તને અવ-
ગણના કરે એટલે આત્મભોગ મદારી પાસેથી વમર માલનાએ તો
પ્રાપ્ત ક્યો છે.

શ્યામ હતાં તારે વસુલા ખાદે રવેરી આવાસ એ સત્ત્વા છે.

આક્રમ્મકમાં પ્રાપ્ત હતાં તમે તને સ્વતંત્રતા નથી બાપી રાકતો
એટલી જાગરી ! એ તપશ્ચીર ! !

વૃત્તનવર્ષ ૧૯૮૪ }

ઉંચાં અમારાં ઊડવાં

વસાવંત પંડ્યા

અંક ૧

ચિત્ર ૧

[અચાસી ખસેના જોડામાં મુરજિ, વરણ, પ્રભુજી
ને રત્નાકર ભેડાં છે. ફરતા પવનોત્તર દય છે. 'મુરજિ
કાણું પાડે છે, વરણ દોરના ઢાકા મટે છે, પ્રભુજી
કાંના જીરે છે, રત્નાકર આમ ટેપાર પતી પવનને
બચરિયંત મોડકામાં ઝોડવે છે-ક્યારેક પાંખ ફાટી
ન્યોડવે તો બેરે સાંધવાનો સેવા બબ્બે છે.]

રુ: (એક હમદા અધધિયાનો ઢોં શાંતી જતાં) હવે પહેલાંના ભેળી
પતંગો આવતી જ નથી.

પ્ર: હા, હવે અગાઉ ભેળાં માણસો પણ ક્યાં થાય છે ? દુકાડે
દુકાડે દુનિયા ખમડતી ચાલી છે !

રા: મારું કહેવું તમને એટલું લાગે છે ? સચ્ચ પહેલાં જે ચીકણા કાનગ આપતા તે અભારે જે સહેલા કાનગ આપે છે. એમાં તમને કશો ફરક નથી લગતો ? અભાર આપનાં બધું વર્તે બગાડે એક છુટ્ટો સુમેશન છાતો હતો જે એવા પતંગ બનાવતો કે એક પતંગે આખો દિવસ ખસાર લાવે !

પ્ર: પણ એ તો રોડની છુટ્ટી કહેવાય ને ?

[તરત દસે છે: મુશ્કેલી અડાય છે.]

રા: (વિચારમાં નીચું ઝેળે) હી....હ, ન આવડું હોય તો ન મળે.

તા: સ્નાયુઓ, તમે સાચું મોલતા હોશો એની ના નહિં. પણ બધે સાચું મોલવાની જગ્યા નથી હોતી.

[સ્નાયુઓ નીચે નિચાળ્યા પડે છે.]

મુ: હેં, બાબી ? મોલતાં બીતાં નથી ? પ્રયુદભાઈ, જેલે લગી તમે આપને મોંએ ચાલવાના હો ?

પ્ર: (ચાલુ દાસ્તબી) બિચારી બાઈ મોંએ છે ?

મુ: ત્યારે ?

તા: (વચ્ચે પડી) બહેનજી, હું અને એટલું સાચું મોલું છું. પતંગો દને પહેલાં જેની નહિં આવતી હોય એ કહેવું ખરું હતું; પણ એ દહીં તુટે ત્યારે જ મોલવાની જી ખતમન નિચી વિચી બાજમન પૂની-પેવી હતી જે ચર્ચવાતું આપને કોઈ પ્રયોજન નહિં સારી પતંગ બનાવવાનો છુટ્ટો સુમેશને કોઈ કમિયો રાખ્યો હતો કે કોઈ જુવાન અજુસ પોતાનો દાવ જ ન અભારે ?

[પ્રયુદ સહેર પામે છે: સ્નાયુઓ અચાનક મરે છે.]

મુ: પ્રયુદ, બાઈ, બીજું કશું ન આવડું તો બાજસાહેબને બાઈ બાજસાહેબ ?—કોઈ બનાવવાનો વિચાર તો નથી રાખ્યો ને ?

[૧૨૬]

પ્ર: (અનિર્દેશ) એ વાત વંચા ક્યાં બતાવી ? તારા કબી સનામ
કર્યો તે ક્યાં છે ?

3/23/2

[1950-1951]

ଉତ୍ତର : ଯେହୁଣ୍ଡି ତେ ତାହା ଖାଲି ସାଧାରଣ ଡିଜାଇନ୍ ବ୍ୟବହାର କରିବା ପାଇଁ ଥିଲା ।

शुः क्खे तमे भेदं ते। अहमंभूतो जसिंषो वीरिधता इति॥

[ਗੁਰਮਤਿ ਨੇ ਸ਼ਬਦਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ।]

આ સુભિ, આમ આપણી સું સહ નવ છે ? જે ઘડી મન માણસમાં
આપણું સું નવ છે ?

सू. (काली ऋषि) सुखविमलदेव, जैष्ठ्य शुक्ल चतुर्थी, सप्तमती १

શુ: (જાડાં જાંઘાં પરી) જાઓ, તમે શ્રી બેનરોજ ના મા. મારા
 બાઈ મને તે બોલે એ માલે. જનકાર એનો બાઈનું છે.
 પણ શ્રીમાં જાણશે શું ? પ્રભુદ સાથે તમે પણ રાખોડી પુર્ણ
 રીતે એ મને શ્રી નથી લાગતી.

૩૨: (જાન: જંહીર જાની) કુલ્લિ, તારી વાત કાંથી છે. પણ રત્ના-
કર બેઠું હમણે એવો માણસ નથી. ખરે જોતો બેઠુંજય છે.

[सरलीकृत केंद्रां द्वारे स. -]

પ્રશ્ન: પ્રશ્નક, કેવી રીતેનાં જોવાં જણાવે - કોઈ હો ?—અરિયુ' ના ન
પણે એકલે પ્રજાને એકે કાણાં ખાઈ ન કરવાં, કેમ ?—
રેલવાને જોવાંસીમાં જોવાંસેનાં જોવાંસેનાં મળી રહે, ખર્ચ ?

[ଅନୁପମ ଅନୁପମ ମଠି ଓ ଶିଶୁ ନାଟ୍ୟ-୧ ୧୦୦ ଟଙ୍କା
ମଧ୍ୟ ଓ.]

સુ: (હાથી પાદી) બોલાવી સાચું. (પ્રવ્રવને) એ બોલું કુખ છે કે તમારા દોસ્તને મારે મનાવવા જવું ?

[સુરજિ બચ છે.]

તા: (એ ઠાકર ભેલી, મનમાં) પણ તમને એ મર્યાદામાં કતા-યો છે કેમ ?

મા: (ત્રિવેણી પાદી) આપણા વર્ગે પણ સુરજિ ભાઈ જ રહી !

તા: કહેત-ન કહેા પણ એમનું એક કહેવું સાચું હતું. ચલાકર આપને બોલાવ્યા વગર એમની ખાસરી કરવી એ મારા માટે ખરાબ તો ખર્ જ.

મિ: જા, જા, હવે. અણુભિજાખૂણાની મરકરીમાં જે સિજ્જત છે તે કંઈ જાણ છે. આપણે કયા દોષને મમ્મત, સામે માણસ સામે જે બધું મુંબીને જા બેસામજની મીઠાટ કનુપ્રમ છે !

તા: પણ એમને બોલાખાવે તો ખરા.

મિ: (ચાક્ર હાથી) છે. બસો છે, દોષિયાર છે.

તા: (કંઈકો બચાવી) પણ કેમ ?

મા: (કંઈકો) ચલાકર આક મદિનાયી સામે જાણે છે તો પણ જાણે સુરમાણ છે. નાતિશો છે ત્યાં કેટલું કંઈ ત્યારે જાદિ જાણવા કાણુ કર્તું !

તા: નહિંતર કું કમ ? ક્યાં જવાના કતા ?

મા: જાણ ક્યાં ? દોષિયારી કોટડીમાં, કોષ્ટીમિની કોટડી કોટડી મનાવવા કરતો દોષ ?

તા: (કંઈકો) ત્યારે તો તમે મારે કર્તું.

મા: (બાકું મનમાં) હા, મિં જેને કુદાસર આપ્યો છે.

[સુરભિ ને સ્વતંત્ર બાળક છે.]

ત: કેમ? સુરભિજોડેન, પતંગ ચાલવા લાગ્યા કે કેમ?

સુ: (હાથેર મમતાથી) સૌ અમાર? એક, બે ચડ્યા હશે.

ર: (ખાલીથી) ના, હજુ તો જાણ્યો સાથે છે.

પ્ર: તો આપણા યુગ હસે સરખાત કરીએ.

[તો થાક થાક થઈ છે.]

પ્ર: (મિત્ર દાખમાં) ફીરતો ને પીંજતો પાંચજાત પતંગ વધારી) આમ ભાગે તર, અને તો ઉપર જાય ત્યાં નહિ રહે.

[સુરભિ ને સ્વતંત્ર અવાજોનાં બની ભય છે. તારા ને પ્રજ્વલ રહે પડે છે.]

પ્ર: (આપણા વચ્ચે બાળક) સ્વતંત્ર, તમને કેમ કાલો ? અમારી વધુ ઠીક પડશે. સુરભિ, તું એમની સાથે રહે. જામે એમને મોકલે અમારું: તું હવે સાથે અમારો !

[સુરભિ ને સ્વતંત્ર કંઈ ને કંઈ વાળે બે પહેલાં તો અવાજ ને પ્રજ્વલ સ્થિતિ થઈ દોષ છે.]

સુ: (ખોટું ન કુળમાં) એકું ? સૌ સ્વાર્થના સગાં છે.

ર: (દોષતપો, મનમાં) પ્રજ્વલ આમ આમ કેમ વર્તે છે? અમારી ઉલ્લાસી કરવા અને બહીં બેની લાગે ને ?

સુ: (દેવી નિર્દોષતાથી) સ્વાસ્થ્યમાં, કુંજાવું શું કામ ? શી ને પ્રાપ્ત થવડું હોય તો જ સાથે પતંગ ઉડાડી રહે એવો ક્યાં કોઈના કામદો છે ? તમે ને હું બાળકોને આપક એ રમી રાખીશું. તમે પતંગ અમારો: હું રીસતી જાણીશ. ચાલો.

[પછી દેવતી હોય તેમ અમાર સુરભિ ને સ્વતંત્ર સ્વતંત્ર મિત્રની સામગ્રી સાથે અમારી બહીં વધે છે.]

સુ: (અમારીમાં દાખલ થતાં, અનાજ ઘોળે કરી) હા; પ્રભુદેવે એવું સગાં બાંધે કર્યું.....

[કંઠાપરથી સારું નિર્ણયિતીયાં લેવાને પ્રભુદેવે સાંભળતાં સુરભિ આશ્ચર્યથી આશ્ચર્ય બધું છે.]

જ્યાં એવી છે કે અનાજી તરફ ને પ્રભુદેવ, સુરભિ ને રત્નાકરને એક ન રહે. પણ નરસિંહજીએ સુરભિના દાખલાંથી ફીરતી પકી નબ છે. આ હાંસ આજાજીની કંપતી સાવધાન બને છે.]

પ્ર: (રત્નાકર કામ્ય કંઈક કાંઈકથી થઈ એવું તે તે જણાવતાં, નેપથ્ય) રત્નાકર, મારાપર મહેરમાની રાખજો. અંદર અંદર બહી મરવામાં સારું શું? (દસમાના ડાખ પતી) એ ને; હિંદુસ્થાનને સ્વરાજ્ય ન મળવાનું કારણ તે એ જ છે ને?—કે રામરહેમાનના પેશ સદા ખાતે સદા જ આવે છે!

સુ: (રત્નાકર અત્યંત રહે છે એટલે) ને તમે એકબીજાં પણ સંપીને રહેશો. નહિતર ધરનું રાજ્ય અસ્તબ્ધસ્ત થઈ જશે!

[આપરિયે સંનિત પચાપ છે. રત્નાકરની કુંડ-વચ્ચેનો પાર નથી.]

સુ: કેમ; પાવલાથી ખોલે કરીશું ને?

[રત્નાકરના મોનને સંમતિ સમજી સુરભિ એક પાવલો બાંધે છે ને રત્નાકરનાં દાખમાં મૂકે છે. પેલી તારે રત્નાકર મિટાને પડે છે. પત્રકને પત્રકમાં જાણતા ખાતર દોર નવા રેખાનો રત્નાકર વિચારે જતાં છે ત્યાં તેા પાવલની શાકદાય આગળથી બને કાઢે કરે છે.]

પ્ર: (દોર દાખમાંથી નબ જેતાં) ત્યે; ચલું?

સુ: (ફીરતી વાંટાં) એમાં શું? પાવલો થઈ તેા આપરિયાનો ઉપયોગ કરીએ. નસી પત્રકમાં આવશે. (અસુચકથી) કહેવત છે ને કે હાથો જુમારી બમણું રમે?

[રત્નાકરના હિંદુમાં આનંદ આવે છે.]

પ્ર: બેલી નાંખ ને ?—હું હમી પેલીસનેા પાણુસ લામે છે ?

તા ના. (કરતી) એથી પણ વધુ રોટ લામે છે.

પ્ર: (અવિશ્વાસના હાસ્યથી) શા ઉપરથી, 'બાપુ ?—' તને એ એવો લાગ્યો એટલે બસ હરી ચુક્યો !

[જરામાં દરે હાથ આપે છે.]

તા: કોયા—સાંભળ્યા વગર કેમ ક્રોધું જ એામતું દસી ?

[મનુષ્ય કાન ખરે છે.]

તા: (વિશ્વામાં કાળથી) તમીરી બહેનની વાત છે એટલે જલ્દી કહેવાતી થે નથી : ને મનમાં સમજાવાતી પણ નથી.

પ્ર: (ઉઘાં થઈ જઈ) એટલે, તારા ? 'બેામે છે તેનું માન છે ને ? તને કેવું કશું ?.....

તા: (જ્યાં દિશવમાં આવી) રૂપાળીએ કોયું : એ સાંભળું.

પ્ર: (જન પાંડી) પણ શું ?

તા: કે સવારે રુનાકર ને સુરજિભદેન સામસામું બેતું નેતાં દતાં કે બેતું સગાં વસવડું પણ ન જુએ ? પણ મેં બેતું ન્હોતું માન્યું. પછી તમામતું જલતું કહી જત્યારે બેઉ નીચે બેસી રવાં ત્યારે મારાથી ન કહેવાયું. હમણાં પાંચ બાંધવાને સાથ ત્યાં ગયું ત્યારે બેઉ એની વાતચિત કરતાં, દતાં કે ખદાથી તો એ સાંભળ્યું નહોતી જતી. જલ્દાર રહી મેં પલટું બેતું સાંભળ્યું.

[મનુષ્ય હસી પડે છે ને પર્તવ વમાનવાનું હાથ દાખવે ખાંડી વાળી લાનિયથી ખરવાયા બેસે છે.]

પ્ર: એ તો હોય. મિથ્યામાં સામું ન જુએ ?—વાતો ન કરે ?—ત્યારે શું મુઝાં મરે ?—

[હસતા ચૂપ બની જાય છે. એ 'વાતને પોતે મરજીકર માનતી હતી તેને મનુષ્ય ખામ દસી કહે ?]

તા: એ સું સંજ્ઞાનું: એ હજી તમે સંજ્ઞાનું નથી. . .

પ્ર: (અધિભાઈથી) તારે સંજ્ઞાનું જ છે ?

તા: (ખતમાં) આ તે સું કહેવાનું ? (પ્રભાત) હા ને પછી તમને જાણશે કે સ્નાયુર કેવો અદ્ય સજ્જાતીય છે !

[પ્રકટ થઈ નથી દેતો.]

તા: પહેલાં એ મોટી ધર્મની વાતો સમજાવતો હતો. સવારે તસ-સંજ્ઞાનો ચોર્સે મોજામાં બનાવેલાં બેન્ડ ડાન્સમાં એ કહે કે યેણી રેવડીયાજીથી જાણવા સામે તેમણે મોજા વર્તા બેચિંક માસ બેઠાં. ત્યાં સંજ્ઞાનું પર્વ આવે. આ વખતે તસ જહુ તેવારે યશ હોય. બેઠાં એ સિલે તાજાં મોજાની ચીજો બનાવવાનું વદાય છે.

પ્ર: (જાણવાથી જાણ) વાત તો સાચી છે. (આવી પાછો) હું નહોતો કહેતો કે એ જાણે બેચિંક છે ?

તા: (વિચાર નાચી) પછી કોઈકાણે— સ્નાયુર તો જ ત ત ત ત ન એવું સાંપું સાંપું બોલતા હતા— નો અદિમા સમજાવવા મોજા કે જાણથી સ્પર્શનું મંડર રાશિમાં સંજ્ઞાનું થાય છે. આ વખતે કેમના પછી ને ધન સંજ્ઞાનિ કલ્પીને સિંચિરે કંતુ ને મારે સંજ્ઞાનિ થાતુ થાય છે. આખા વરસમાં જાણનો વિવસ દૂકામાં દૂકા ને રાત સાંજામાં સાંજી દોષ છે, વાણમાં જહુ કંઈ કંઈ ફેરફાર થાય છે.....

પ્ર: (કંટાળી જઈ) એ જહું સત્યું હતો. નવો મોડો સુતરિને જાતું જણાવેના દોષ તો એમાં બાકું સું ?

[પ્રકટ જાણીને બેચિંકાતે મૂક રહે છે; એ વચ્ચે જન ડાન્સ છે. જહુ જમે તે થાય તેમ જ્યાં કહેવાની બેચિંક જાણ તીન તીન છે.]

તા: હજી, જહુ હવે આવે છે.

પ્ર: તારે એ જ પહેલું કહેતું હતું ને ?

[૧૩૭]

ઉંચાં અમારાં ઉડવાં.

તા: જાણી સુરભિષેકને કહે કે વરસમાં આવેા જોઈ જાવજાણી એક
રિવસ તો દોરો જ નોંધ્યો.

પ્રા: હું પણ કહે છું.

તા: (સુરશી કરી) પણ પંજી રત્નાકરે ને મધું એ તમારાથી કહેવાયતું
હતું?— કે વરસમાં નહિ તો છાંદગીમાં તો એક વખત એવો
જાવેો જ નોંધ્યો! જાણી અર્થ શું?

પ્રા: કંઈ નહિ. એ સરસે શરખાં એમાં મમે ત્યાં એકમેકની મરકરી
મામ્યા વિના રહે?

[તરશી પ્રજુલ કાઢું પછી ચાર નેચા કરે છે.
પંજુ કપી રમ નથી પાડી.]

તા: પછી એમો એતું દરખાં કે સહેજે હું જાંર નહીં થીં! અને
રૂપાળીએ ને મધું હવું એ મેં મારી જાતે નોંધું!

પ્રા: (જાણી જમાડી) તક મરકરી પછી તો સી દસે: દસે ને મીડી
નજરે સામસામું જાણે જૂએ!

તા: (રીન રિવેકન જેમ) અને પાછળથી એમણે ખાસ માથે છી છી
વીતાડી?—મેં માન એટલું મધુંકે આંમણીએદોરી પસાડ છે તો પડી
જાણી. તમારે રત્નાકર કહે કે છુડીથી: પાપજના થા જાદિ રજમ
છે! (નિઃશ્વાસ આમક) તમને સુરભિષેક જાણે મારે મધું સાગતું
ન દોખ તો તેરસા વધુ મારે પણ.....

પ્રા: (હજમેતી પડંબે હાથમાં લાલ, હાથા ખતાં) માંડી થા મા. ધીરજી
શે. જામ જાડકયા કરીશ તો તને કપતું કેમ રાવશે?

[પ્રજુલ પડંબે ઉપાડે છે. તરકાને જુલ પગા
વિના ચાલે એમ નથી.]

અંક ૧

ચિત્ર ૩

રુ: (પદ્મિ કપાલ) ત્યારે હવે સમાજ દ્વારા અજમાવો.

[સુરસિ નકાબી હાજર થાય છે.]

રુ: (સહજ) હું માત્રુ છું છું. જોન. સવારમાં મને થાક કેમ ન આવ્યું; એ ન સવાસ છે. જ્યોત આખાં બેસી રહ્યાં! હવે છેલ્લાં છેલ્લાં તો રમત બેલી લે! (નકાલવા પ્રિયેશ્વરી કપાલ) પદ્મિ ન જોડે એવી રમત છે કે જેમાં જરૂર લોકોમાં આકર્ષણ લઈને સરજવાથી જામ ભરી શકે! વરુણ વૃત્તિ ને શુદ્ધસ્ત્રીએ પોતાના મકાનનું માળિયું ન જોયું હોય એમાં નવાજ નથી; પણ આજ છાપડું ન સંભાળે એ અસંભવિત છે. જુઓ ને; આખું આકાશ પદ્મિમય થઈ મળું છે! એમાં તમારું નામ ન મોંઘાય એ કેમ આવે?

મુ: (જેદજ થાયે) ને... શીશી....?

રુ: (દોષથી) હું શા ખબરો છું? તમે સવારથી એવા ઉઠાવી રહ્યાં છો તે શું મહેનતો ન?

[સુરસિ હાથેજોર પદ્મિ અગવે છે. પાનપાને ફીરતી રહે જુઓ છે ત્યારે એને મારે એને પ્રમાણ થાય નવે છે.]

રુ: સાવચ રહેલો. જેવ મારે તમારે મહેનત નહિ કરવી પડે. હામમાં ને હામમાં ચાલ્યાં જાય છે!

મુ: (અમલથી) એકાદ હામનું બેચી લાડીશું?

રુ: (હુલ પડે) જુઓ, જુઓ; હવે 'જાનકાન' થઈ લોકના વિચાર શું કરે છે?

[સુરસિ અજુકમાની બાંધે એક રહે છે.]

[૧૨૬]

રૂ: (સમજાવતી) એમાં નેહું દેહા તો આપણો પતંગ લૂમખા ભેગા
ભલે છે! ત્યારે જિવા જોખમમાં શું કામ ઉતર્યું?

[પણ પર્વતોપ વાણે એ પહેતાં તો સુરસિના
ચહેરાપર દુસ્તી મહારીમાંથી ફેલે આવનારું મલિનિભ
પાટે છે. અંધો અંધતાં સુરસિ કબી છે.]

રૂ: (ધીરજ આપતો) વાંધો નહિ. પતંગ દોડ્ય ત્યાં પર્વતિયાં પણ
ફેલ્ય. સમારી ન્યોતમાં મળી ખરમંડી એની મરજી દરે!—
એથી એ મોક્ષની આજ્ઞા રાખતો દરે!

[ત્યાં પાછળથી વાળ્યા આવતા પવનમાં સુરસિના
પતંગની ઊંડા જંઘર છે.]

શુ: (જમણાં દોડ્ય તેમ) શું કરીશું, રત્નાકર?—એની કશું?

રૂ: (કાંઈ જાણી) ખીચું શીખ્યા ન નથી? (જિરપી) ક્ષીપ જવા
રેલ દોર જશે તો ખારો જશે ને?

[સુરસિ કીર્તિ જંગમ દે છે. ગાંઠ ફટે છે. વણે પતંગના
પેચ ફકર નવ છે. સુરસિના પવનમાં ભેર આવે છે.]

શુ: (આવધી) હવે શીડીમાં શીડી રહે તો ખારો વાંક ન કાઢે!

[સાચા નરસિંહે પેલા જાનને પતંગ કપાઈ ફટે છે.]

શુ: (કરજાતે ફેરે) વાણો; ઠેરી ફૂટારી લાગ્યો.

[સુરસિ કદમ પાવના નવ ભેગામાં પતંગ ફરી ભરે
છે. હતાશા જાન એ રત્નાકર ચામું ભરે છે.]

રૂ: (આદરવાથી) રાખાશ, મહેન! લગાડમાં પણ લેક સીપાઈ એક
ચોટ ચમુને ખારે એરસે એની ફરજ અઠાધપણ અજાણ છે. ત્યારે
તમે તો બેન્ડેન્સ ગ્રામ્ય દરોં છે!

[સુરસિનાં જાળમાં ઝડપેથી દોડ્ય તેમ એક મરજી
કાંધા મોંઘા એ જારે છે. પાડી—]

શુ: સ્નાત્કર, જાગે જોવી ઉપાદ્ય લાગવને કેટલાંક ઉપકરણો કેમ મેળતાં હશે ?

૨: એટલું એમનું જાણન.

[સુરભિ ખીલતી અચ્ચાચ છે.]

૨: હા, કેટલાંક મજબૂતીયુક્ત એને ઉપકરણોથી કરી વગેરે છે. કાચ-
ગમાં પૈસા શું નાંખવા; એ એમની સલાહ છે. એની કમતા
પાક ન ખાઈએ; એ એમની દલીલ છે. આપણે એમને કેમ સમ-
જાવવું કે છંદોમાં પેટપૂત ઉપરાંત ખીલ પણ ઉપયોગના વ્યવસ્થાન
હોય છે ?

[હસી, મારું નમ્રાવી સુરભિ સંમતિ આપે છે.]

૨: અને જોઈને, ઉત્તરાણ ન હોય તો એણખીનાને આમ આપો.
ત્રિસ સાથે રહેવાનું ત્યારે જાત ? આખો આ પ્રયત્ન ન હોય
તો વાસ આખરે પણ આપણે અત્યાર જેટલાં પાસે ન જાવી
છતાંએ ! એટલે કામદો છે ? એ રૂપિયા અરજતાં પણ.....

શુ: (હસતી જતી) એમ આપણે ન મૂકો. મને એ પસંદ નથી (હસતી
જતી) એટલું અવાચ કે જેટલાં પૈસા વર્ષમાં જે જાવી ઉત્તરાણ
તેથી નહોતી !

[સ્નાત્કરમાં પણ રંગ આવે છે.]

૨: સુરભિ, મારે મન તો જાગે એક અદ્યુત ખીલ છે ! સિંચર કહે,
કમમ ધાવ, ગીજાવ, એમ આપે કેટલા બધા અદ્યુ એને આપો
છે ? રસિકના સાણવી ન અપિટી મિત્રી જાતભાત હોય છે !

[સ્નાત્કરની આ સંસ્કારોને સુરભિ નાંકપણ
કેવું સમજે છે. પણ એ વહેલી રહે નિહાળી જોવી જાંતર
દાખા છે.]

૨: (આવેશમાં આવે) મારો તો આખી આજીવને માત્ર એક પ્રસ
છે. દરેક વસ્તુનો અપાર કૂટે ત્યારે એ પૃથ્વી પ્રતિ આકર્ષાય
છે. જાગે એથી ઉપું કેમ કરે છે ?

શુ: (હસીરવાની આધારી) તો એનો ઉત્તર આપી આજમ તમને સર્વાનુમતે પડીને મોઢાથી આપશે.

ક: (સિદ્ધી, વિરમહારી) મને એવા ઉત્તરની પડી નથી. અનેક વિચારને અતિ મેં ખાઈ સમઘાન કરી લીધું છે.

શુ: તો કહી નાખો ને ?-ખાનમી નથી ને ?

ક: (ગર્ભી) અને તે એ છે કે પતંગ એક ટ્રેવી, એટલે કે પૃથ્વીથી પર ઊંચી, સંસ્કારી જાણ છે. મોલો; તમને એમ નથી લાગતું ?

[કુરુક્ષિ આ ટકાપજુ સમજી કાઢી નથી. પણ સનાકર એ બધી બધ બિંદી બિંદી મારી નથી.]

શુ: (એક પતંગ પકડે કાઢી) ખૂં છે. (એક પાવડી) પણ પતંગની વાતમાં પતંગ પોતે રહી જશે ! એ; વહેતી ખોલ.

[અમાણીની ઠાર મદાર કાઢી, સનાકર પૂર્વમ ક્રેષ્ટ છે. ત્યાં તો ટીલી માંડમાંથી પતંગ સરાસી બધ છે.]

કુરુક્ષિ ને સનાકર સામસાધું તાલો રહે છે. :

આ જ મદલે એક પતંગ કુરુક્ષિના પત અખમત આપી પડે છે.]

શુ: વાહ ! એક મરો ત્યાં જીલ્લે જાઓ ! સનાકર, પરામાં પતંગ પાડવા નહિ એ સાધુ: પણ આમ પમે આવીને પો એવું શું કરતું ? પછી ધર્મનો પતંગ ક્યાં લગી દેખાવવો ?

[ઉત્તર લક્ષિ સનાકર વિચલ મેરે છે.]

શુ: (એ પતંગ ઉપાડતી) ત્યારે અતને લાગ્યે. એરિનો માલ કાઢો. વખત સંધરવો એ એજમ કહેવાય !

[કુરુક્ષિ ટીન્કા સાથે ઠોર મોઢવા બધ છે. તો પતંગજર કંઠે લખેલું બદલે છે.]

શુ: સનાકરભાઈ ! જુઓ તમારા નેમાં વિદ્વાનની આ અસલ મિત્રતા હશે.

રુ: (સુરસિ વાંચતા નવ છે ત્યાં અગિય દાવ વાંચી) રહેવા દેજો. એવું વાંચવામાં સાર નથી. સન્દર્ભમાં તાક મને એવા સન્દર્ભના એવા નમુના દેજ છે !

સુ: (આત્માની જેમ) તો એટલું વિશેષ સ્થાન પ્રાપ્ત થશે.

રુ: (સુરસિના દાવમાંથી પર્વત પડાવી લઈ) દુનિયા આખીને જોત-ખીંને શું કામ છે ? (સાંકળી સમજાવતો) હું તમારા બધા ખરે હું છું કે એ વાંચવામાં લાભ નથી.

[સુરસિનું મન ખાતરી નથી.

સન્દર્ભને એની ખબર પડે છે એટલે, અટોડ ફરી ફરી રીતે એ બધું વાંચે છે. પરીણામે એની સુધિ જાહેર થાય ત્યાં એનું કામ છે.

[અર્થે સુરસિ વચગામ નમે છે.]

સુ: (જાણતી) દેરાન શું કામ કરે છે ?—વાંચવા શે ને ?

રુ: (પર્વત ફોંપી, સંતોષપૂર્વક) હવે એકાદક વાંચો.

[સુરસિનાં ત્રણ એટલી ઉઠાવતી પુખરી ખજ છે કે એને કંઈ લાભ નથી. એટલે—]

સુ: (પર્વત પાડી ફોંપી) તમે વાંચી સંભળાવશો ?

રુ: (તમજાવી) એની મ ના નેથી. (તર્કથી) કાલજ કરો.

ભગનાં કાલજ સંજ્યાં ત્યાં પ્રેમવર્ણી શી આશ ?

ઉચ્ચં અમારું ઉચ્ચં રોઃ આભવતી આવતલ.

(પર્વત જાણતે મૂકી) કાલ કવિદાસનું ઉદ્યમ જણાય છે !

સુ: (કોનનીથી) પણ કાલનાર જાઈ રહેવા શું માને છે ? (જાણતા જાણતો) ખરે તો એ જાણતું છે !

[વચ્ચે કોનની ફરી ફરી વગે છે.]

મુ: (રીસતા થઈ) તમે જામ સું કરવા દરો ?

ર: (પીરવંજોર બની) શું કહ્યું ? સમજતું જાતી છે. ત્યાં સમજવડું સહેલું જ્યાંથી સમિ ? અને તો જામાં પ્રેમની રીત્સુરોને જામાય થાય છે !

મુ: કિમ ? તો એ ક્યાં છે જામરો ? વિદ્ય છે ? અમારે જામની વેળા પણ ક્યારે ? એના જામરો આવે છે ! ત્યારે તમારે ક્યાં કરવાનું ?

ર: (ઘસત રેખ) પણ નધાઓ જારી નીકળે તો અને ખસત માણસ ન ખાનસી.

મુ: (સુધધિલજથી) હું તમને કેવા ખાનું છું ? ને મારે તમને કેવા ખાનવા ? એ તો મારી મરજી સત્તા છે ને ?

ર: (સુંકાઈ જઈ) હું તો કેવળ ધૂમના ખાનું છું.

મુ: (હસત) અમાર મારી ?

ર: (ધોડાઈ, મનમાં) જાને જોડાવાય એવું નથી. (ધોડ મારી જઈ) અને અર્થ કહેવામાં જ્યા મારી જાણત છે ? (અમાય) સુરમિ-મહેન, નાનું કોઈ સાંભળશે તો પંચાત પાશે. જામી હું તૈયાર છું.

મુ: તો એથી નધે. જામિતારી તો પેતામાંથી જ્યાં પડવાર છે ? ને ચીલું તો છે કેવું ?

ર: (વિચેના કબી) મહેન, સાંભળને. હાં તો કવિ નિરાશવાદી છે. જ્યાંના છાંનને એ જીવસનું નીર મારે છે. ને પછી પૂછે છે કે જાવા મિત્તે રજાઓથી શુદ્ધ ને સાત્તિક પ્રેમની આઠા ચી રીતે રાખતી ?

(અને કવિ જાણે છે એવું કવિ હાં જાણે છે જામરો આવે છે. પછી-)

૪: અને એટલે હવે મનનાની છાવન સ્વીકારે છે. અર્થાત એનો કમનાનો પોતાનો જાહેર-ચન્ડ, તારા, આશય, એવધનુષ્ય, વમોત્ત વગેરેઓની મેળવી શે છે.

મુ: (ખાલી વખણ ખાતર) કેટલું સરસ !

૫: (પવનનું બહ બગાડ) અને પવનને પણ જાણા કારણથી ઉચ્ચ કોણે પસંદ કર્યું હતો.

મુ: (અમ્મણી) હસમ હતો.

[પાનાકર જ્યા મહાકેદ હતો ત્યાં જ્યાં છે. પાનાની વાત ખરી છે એટલું કુશલિ આપણ પૂરવાર કરવા જે પણ કિશી મનનાની કો કિશ છે.]

૬: (કમલ બની) અને હવે અને એક વસ્તુસ્થિતિ સમજાય છે. આપણે સાંનાં કમ્પો મેટે બાથે નિષ્કળ કેમે નીવડે છે ?

[પાનાકર કુશલિ સાથે મેલા કો છે.]

મુ: તમે શું મનિા છે ?

૭: કારણ કે આપણે સ્વાર્થી એવી જાતી હવે પ્રેમના પ્રવેશો અન-મારીએ કરીએ. (પોત પામે) મારું કોણું સમજાય છે ?

મુ: (કમલનું એક કમલ) હા...જા.

૮: તો એ નિષ્કળતાઓની અમવા અટે મારું "જુલો" છે. પૂરવી અદરનાં સ્વભાવો કોઈએ માનતાં થીવતું નીકળે. હવે જે "આપણમાં રહેતો હતો તો એટલું-એની નજીક પણ અપણો!

મુ: કામલા તરીકે ?

૯: (કમલમાં) કેઈ સરોવરની પામે, કેઈ અપ્રવરણની કામે...

[૧૪૫]

મુ: (ડીજનથી) રતનાકર, હેમણે કો કે ? આમણે નજીક બૂલવડો.
હોય, જોડો ડેરીની વખાર હોય ત્યાં સરોવર ને આમડુંકની
કસરત કરવા હોય જ્યો ?

રુ: (મજરાઈ, મુંઝાઈ, ચીઝાઈ) ને જા અમાસી પણ ઉપયોગમાં આવે
જોવી પડી.

[રતનાકરની નિતાબારી નૃપની સુરમિ વાત
કોઈવાનું ધેન્ય સમજે છે.]

મુ: જાણ, રાતના રાતસ અણવીધું ને ?

રુ: (નિર્વાંદ જોયથી) રાતની વાત સતે. અત્યારે હેમણેનાં જા કવિ-
તાનો લો નિમણ આવીએ !

[સુરમિ થીં અધવા કામે છે.]

રુ: સુરમિ, થાં જોવી વાળજો કે ને છૂટે જ નહિ.

[હાંસ મજુબ પ્રવેશે છે.]

મુ: રતનાકર, ઉપરથી મારી એકે વ પતંગ અદિ સરસી આવી છે ?

મુ: પ્રમુદભાઈ, આ કે ?

મુ: (સારંદ) વા...ર. અમાવયાં હો તો તમે અમાવો.

[રતનાકરમાં મજાર, સુરમિમાં સોમય ને પ્રમુ-
દમાં ઘડિનાં ચિહ્ન વચરે છે.]

મુ: (માથે હાથ ફેરવતો) હાંજ; રતનાકર, તમને થાં વાળતાં ન
આવડી હોય તો, મોં તો, હ વાળી આપું. મને જોનો
અતુભવ છે.

[રતનાકરનું હૃદય વચર કામે છે. સુરમિ અમાન
મને છે.]

વારજા આવી પહેલે છે.]

પ્ર: (પારે પારે) સુરમિ, રત્નાકર, હું તમારા મેમાંથી કેટલો વહે
 ભેતો નથી. એ વાંક જ નથી. ખરૂં પૂછો તો એ મારો ખનસુનો
 હતો. તમને એમાં કસવતું, એમાં મુલાતું કાંઈ એમ ને એમ
 નથી બન્યું. આપણાં લગ્નોની અજાણતી મૂળ કાણ આપણે
 પરિચય પહેલાં પ્રેમની રસ જાણ્યાં હોય તે છે. રત્નાકર,
 સુરમિને તો મેળાળી છે; રૂપાળીએ ભેડું, તરલાએ સાંભળ્યું;
 મેં ભેડું ને સાંભળ્યું.

સુ: (મેળાળી બની) પણ શું ?

પ્ર: સુરમિ, હું તને વેળાનો નથી. જે થયું છે તે ભેડતું થયું છે.
 (ચામડીપૂર્વક) રત્નાકર માટે તારો શું અનિબ્રમ છે ?

સુ: (અંપલાનના ભાવ) ખસેડે પો એવો ભાઈ છે.

ત: (રીતારતે) પણ તમારો ભાઈ ક્યાં નથી ?

ર: (નવન નમાળી) ખરૂં. પહેલો ભાઈ પ્રભુદાસ બીજો રત્નાકર.

પ્ર: (મિત્રજની લાલચાળ શૈલી) એટલે આજનું તમારું પર્તીન ભાઈમાંકું
 ભેડું હતું, કેમ ?

સુ: (અપમાન સહન ન થતાં) ત્યારે વળી ?

પ્ર: (માંડવેલા ભાવ) હું આજે તો વચ્ચતનો તમારો મધુર વાતીલાપ...

ર: વાહ ! એમ એકાદ પાત્રે આચુત શાફેનારતું નહીં થતું હોત તો
 દુનિયામાં નરસિંહાચો સિવાય કેમ નજરે ન પડત !

[પ્રભુદાસ અંદરમાં આવે જાય છે.]

ર: (વિચારથી) પ્રભુદાસ તું મારો ભાઈ ને સુરમિ મારી બંદન
 નહિ ! — કેમ બની ?

પ્ર: (પત. પગારી) એ તો કંઈ સવાસ છે ?

મુ: (ન રહેવાઈ, ધીરેધીરે) હાથ દોરો.

તા: (સુરજિને, એ જ અગાધથી) તમે તમામ ક્યાં આમ આવી છો ?—
એમાં કરો ને ?

રુ: (ગોઘા પાતળાં) પ્રભુદાસજી, સુરજિજીને સાથે મળેન. સિવાયનું
સમયજી મારે અનુભવિત છે.

પ્ર: (ધીરેધીરે અગાધ) તો તું એકસો જાણીએ એમ એકલા કાવડાનું
મત લીધું છે ?

રુ: (નાક નિખાંસવાથી) ત્યાં રે ! એમાં શું પાપ કર્યા હોય ?

પ્ર: (અગાધ રેવાં) સ્નાહર ! ખાણસાધમાં છું કે ?

રુ: (નાકવાદરેક) અસખત. તારે એટલું જ અણનું અણ છે, કે
મારે તમામની જેવી તારે રસુભામી વર્ષો થયાં છે.

[સુરજિથી નાની થી લાંબી પગારી લખે છે.]

પ્ર: (ચીજી અગાધ) તારે સૌને કુંવરો હોવાનું તું એકને કલા
કરતો હતો ?

તા: હંમ...

રુ: (અગાધ) એ તો અનેક કેલેન્ડરનીની કાવડની કુટેવ છે.—
હું શું કરું ?—તમે ન તું કરો ?—કે કાલ તું કરો ?

[પ્રભુદાસને તમામ અગાધ એમાં બને છે.]

સુરજિ અગાધન અગાધને છે.

સ્નાહરનું કિલ્લું છે.

[અગાધમાંથી એક વારો બને છે.]

તંત્રીસ્થાનેથી

આ નવા ચંદ્રથી જમે 'વીણા'ની તૃતીય જન્મ-મંત્રિયિ ઉત્પત્તિએ છીએ. આમદાવાદના કુવાનોના આ નંદાનકમાં સમાજને મન આજનો

અંક એ એકો વિચલ્ય નથી. લોક જો એ એક તથા અંક પચ્છું આજન જ જરે છે. નવીન વર્ષે દેવને જાણેક તમે છે તેમ જમે પશુવીજાથી મંદિરતકરા સાદિતની અધિજાનો દેવી સરસ્વતીને પનન કરીએ છીએ અંતે વિશેષમાં પ્રાણીએ છીએ કે તેની સેવા કરવા જમે પણ ને પણ સક્તિ પ્રાપ્ત કરીએ.

એક વિદ્યાને પ્રમ કર્વો કે 'વીણા'નું ધ્યેય શું ? અસમ્પૂર્ણ, (અમારા પુરોગ તંત્રીની હુમા માગી કરીયું કે) જનેશમાં મિત્રો ઉમેરા કરવો એટલું જ લેવું ધ્યેય નથી જ. એ ઉમેરા 'વીણા'નું ધ્યેય ઉપરાંત પોતાનું અગ્નિત્વ દર્શાવવાનું પણ લેવું ધ્યેય છે. જનજીવિએ વાણેવીની સુતિ કરતાં લેવું આત્માની ક્ષમા કરી છે. જમને ધામે છે કે એમાં એણે સાદિતની અત્યંત ઉત્કૃષ્ટને સુન્દર ભાવના મૂકી છે. વાદ્યન એ આત્માની ક્ષમા છે, દેહની નથી. લેમાં આત્માની જ, સાત્વિક સુવાસના દોષી નેષ્ટિએ. એ આત્માની શુચિતાના તત્વથી અવિરોધવાળી વાણી તે જ ખડું સાદિત્ય છે. દેહને વિહાર કે 'લેની વાસનાનો વિચલ્ય એ સાદિત્યનો વિચલ્ય નથી. દેહની સ્પૃશ્ય મુચિને ઉતેજે તે સાદિત્ય જ નથી. જવનને જરાક પણ હંમેશા આનંદ આપે એને જ સાદિત્ય કહી શકાય. - પણ એ વિશાળ વિચલ્ય અહીં શી રીતે સ્થેય ? દ્વંદ્વમાં 'વીણા' એ આરંભનઃ કલ્યાણનું ઉપાસક છે. એ છે તેા જાણક પણ લેના અધિવાજ એવું સાદિત્ય પીર-સવાના છે. સરસ્વતીને વીણા આજવામાં એ પવું અર્જુનશીર્ષ છે. કારણ એના સંગીતને લીધે એ *cosmogenic* જાન-હની સ્વયં છે. 'વીણા'ને એવી વીણા જનવાના કોક છે.

એટલું જાણના પડતે. જાણી 'વીણા' કુવાનોનું જ વિશેષતા છે ને તેથી જોવનું સાદિત્ય પીરસવું એ લેવું મીઠું ધ્યેય.

જોતાં વેળ જ નજીકનો આ અંકનો ફેરફાર અંતર્ગત ફેરફારનો
શ્રમક લાગશે. 'વીણા' એ એક જ વર્ષ થયું ત્યાં પચાસો બરખાને
આલે કુખાનું સાદસ-કર્ણુ. પણ જેટલા જોરથી આમળ
અર્થાત્ . ફરું તેટલા જોરથી એ પાણું પડ્યું છે. આ અંકનું
કર, મિત્રો વગેરે ખેલા અંકની જેમ રાખવાં પડ્યાં
છે. અત્યારે જોજે વર્ષે આમળ વધ્યું જોઈએ તેને બહો પાણું ત્યાં
ત્યાં એ ઉધું છે. કારણ ? આંકડા કહે છે તેટલું જાની જાણિક પ્રમથ
વર્ષે એક મિત્ર વીસ ફરમાને પાંચસો નકલ; જોજે વર્ષે છ મિત્રો આગળનીસ
ફરમાને દબાર નકલ ! પરિણામ સ્કમછ સકાય તેમ છે. દીપે દીપે સરોવર
જરતા 'સમાજ'નું આજ સરોવર ધાડ્યું છે. તેને રૂપેયા પાંચસોની
ચોક્કસ ખોટ છે અને ખીજા અંકની પાંચસો નકલ ઉપરાંત
આજ જાગલીએ પણ ખાલી પડી છે. કુખાં, 'વીણા'એ નહિ
જોડે જોડા ડાગિયા જરી અનારોખનો ચાર્જ લીધો તેથી તેની ઉપર
અંકુશ ને સમાજ રાખવા આ વખતથી લેવીમંડળ નીચાણું છે. અસમત
આગળને સ્વાતંત્ર્ય હોય જ પણ નિરંકુશતા ન હોય. વીણાએ સ્વાતંત્ર્ય
તો નથી સુમાણ્યું પણ નિરંકુશતાની દીધી લેલે બોરી લીધી છે. અથા.

સમાજ કમાણું લેના કરતાં તેલે સુમાણ્યું થઈ. જોઈયું સુમાણ્યું
કે કામ એ ખોટ વલખામણી જ કહે. સ્વ. રામપ્રસાદ જેજાના
તેના સમ્ય સાધુકુદવની સેવાપરામણતા સમાજે
વલખૂરી જોડ ખોષ તે જોડાઈ. જેવી સેવા કરનાર હવે સમાજને
મથે ત્યારે જરૂ. સમાજની ફરેક પ્રવૃત્તિ ને પ્રગતિ જેમની
પરમાર્થી મદત્પ્રાપ્તિને જ આજારી છે. સમાજના ફરેક કામ માટેની
જોમની ચિન્તન, જોમનો ખેત, ઉત્સાહ વગેરે અજબ કતાં. પણ એ
'કતા' નિત્ય-પરિચયની વસ્તુ અજબજાના માટે જ સરજાઈ હશે ?
.. જોલિસખિત ઉપર ફરોજ ચાર ચાર વાર જનારા જેટલા અજબતા હશે
કે તેને જેટલા ચાલસા છે ? જેજરના ગુણ જેમના સર્વે પરિચયમાં
અજબ કતાં થયાએ જોડા અજબ ને જોમને અવમણેલા; અજબેલા.
સમાજ અણે એમાં જરાક સજ્જી પૂરું હોય તેમ જોમના પુત્ર પછી
માન જાય છે.

આ આંક મારે જે જે સેખડોએ સદાચ આપી છે તે મારે અને
લેખનો—દરેક લેખકનો વ્યક્તિગત ઉપકાર માનીએ છીએ અને એ જ
રીતે દરવખત “વીણા”ના વાનમાં પેતાનો ધૂર પૂરે
લેખકો. અને લેખના સંગીતને વધારેને વધારે સુમધુર મંદુરને
વેવિધ્યવાણું બનાવે લેખ પિંતી કરીએ છીએ. એમને
સીધે જ “વીણા” છે એમ દરેક લેખક માને એ ઇષ્ટ છે. મહેરિલ વગર
જાણે ન હોય સહે તેમ સેખડો વગર—લેખના નિર્દેશિતતા ધૂર
વગર વીણાનું સંગીત શી રીતે નીકળી શકે ?

આ વખત એક જ મૌલિક વિષય મુકવાનું જામે હિંમત ધાર્યું
છે. જુનારાતના યુવાન વિચારક રા. રા. બાર્ડા હતુ દેસાઈના વિચાર
વખાંધુ શું કરવા બેસીએ ? એ એના મહત્સદાચ
વિષય સમજામાં આપ્યું એટલું લેખના સૌન્દર્ય છે એમ દરેક
હસાદિય સમજાન સન્મારીને જાગશે. વિશેષ સદાચારીની
જરૂર છે ? કાળને તે જાગશેના ખર નથી પડે.

તેથીએ જુલાસો લેવા કરવાના હોય જ. એક જામતનો જુલાસો
એ જે રા. રા. બાર્ડા એકરચિના કાવ્યમાં એક સુધારો કરે એમની
હતો તે અનિવાર્ય સંજોગને સીધે નથી ઘડી શકે. લેખના
જુલાસો બોલી પડેલા “અવકાશ પ્રચંદ રત્ન શા” એ સંજોગની
જગ્યાએ “પ્રચંદ જગત્ સમા” એમ લેખકે લેખકે
જરા મોટું નાજાવવાયી એટલું રહી ગયું છે.

ગતીક પરને વિગતો આપવામાં તેથી વિશે અંગત રીતઝ અને
કશી બે કરવા નથી માગતા. છતાં બે એમા એવી જગ્યા આપે તે
જામે રા. રા. જગજગતની માટી માગીએ છીએ. અતે
દાખાવાયના આ તંત્રીનું મોટુંક અંગત મુજાગરિયો રહે પણ “વીણા”
ના તંત્રીજ દ્વારા સમાજની સેવા કરવાનો લાભ આપવા
માટે આ તંત્રી સમાજનાં સંજોગો નિર્ભરથી છે.

—તંત્રી

સ્ત્રીકાર

યુગપલટો અને મહામુદ્ધર્ચન લેખક રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ
કવિ કી. રૂ. ૧-૦-૦

શકુંતલાનું સંજ્ઞારણ લેખક રા. ન્હાનાલાલ દલપતરામ
કવિ કી. ૧-૦-૦

આજઝાલની કેળવણી લેખક રા. પુષ્પ
કી. રૂ. ૨-૪-૦

કુંભાર ત્રિવેણી લેખક રા. શંકરપ્રસાદ છ. રાવળ
કી. રૂ. ૧-૪-૦

પંડા પાછળ લેખક રા. યશવંત પંડ્યા
કી. રૂ. ૦-૧૦-૦

યુગના યુગધર્મ

નંદાનાલાલ દલપતરામ દવિ

પુરુષો યાવ યતામ્ તસ્ય પાનિ ચતુર્વિગતિ વર્ષાણિ, તન્
પ્રાતઃસપનં. ચતુર્વિગતવદ્વરા ગાયત્રી ગાયત્રી પ્રાતઃસપનમ્.

પુરુષ તે જ યા છે. તેનાં ને ચોવીસ વર્ષો, તે પ્રાતઃસપન
છે. ચોવીસ આસત્રી ગાયત્રી છે, ગાયત્રી પ્રાતઃસપન છે.

હરિઓપનિષદ, ૩/૧૧/૧

અમદાવાદની સાહિત્યોત્સવક સમાજના પ્રાણરૂપ મંત્રી સ્વ.
રામપ્રસાદ દરપાળ લેધરનું પાંદેર સંવતાર તા. ૨૮ ઓગસ્ટ
૧૯૨૭ ની રહાંલે પ્રેમાસાદ દોશમાં સમાજ તરફથી 'જુલુ' મુકવાના પ્રસંગનું લાલક.

ઉપનિષદ આપે છે કે છવનની પ્રથમ યોજીત વર્ષે પ્રાતઃસવન છે, છવનની પ્રથમ યોજીતી માવતી છે.

એનો જન્મ ઈ. સ. ૧૪૦૧ના નવેમ્બરની ચોથી તારીખે; એનું મૃત્યુ ઈ. સ. ૧૪૨૭ ના જાનેવરીની ૨૦ થી તારીખે. પૂરી પાંચ સદી ને બંદી માસની એની આયુષ્ય અવધિ.

ઉપનિષદશર હશે છે કે એનું છવન પ્રાતઃસવન હતું. એ તો પહેરાની માવતી ગાંધી ગણે.

પુરુષ તે જ મૃત છે; એ પૃથ્વીમાં હવિ રહ્યું તે હોમાયો.

પાંચેક વર્ષે ઉપર દૂં એને પહેલો મળ્યો ત્યારે સ્વપ્નુ મે નોતું કે આ અવસર મ્હારે આવશે; એના સ્મરણાન્તરે મ્હારે ઉચ્ચરતી પડી, એને પાઠાન્તરે મ્હારે અર્જવી પડી.

એની દેહરેમાએની લખાણ કામોંજખમાં પ્રતિપાત્રે હાલે આલે લદમે દેલે મળ્યા છે. છવતી મે લખાણ સાંધેંની ધેરજા હો. તેનાં જીવન આરીમાં મે લખારી ધેરજા હો !

એ જ જાણતી મૂર્તિપૂજનનું ચરણ; સ્તોત્રેન્દ્રિય દાસ આપધેરજા.

એ, હો. ધેવનને કિલ્લોતે પુચ્છો.

એ સુધીની નગરીને નિવાસી હો. અયોધ્યા હોના છવયા મામે સુધસતને સ્વામી નારાયણ આપ્યા, અયોધ્યાએ આપણને આ - ન્દાનહો. સુધાનહો આપ્યા. અયોધ્યા નગરીએ તો મુચ્છુમથી સારા ખારતને ઠાળું છે; અયોધ્યા નગરી આપણને કેમ જૂને ?

અયોધ્યા નગરીને કુલુમદિમ્મ વાલ્મીકિયે માયો છે, અવધુતિએ માયો છે, કુલમીતાસયે માયો છે. એ હો. વેદાપુમ્, આ છે હસિપુમ્; એ હો. ચિરિયાજ, આપણે છીએ અધુવરમાણ. આજની અયોધ્યા નગરી જેવો એ હો. અયોધ્યાનો વીર.

માણે આપણે મે ઉત્તરિમે આપણા કુચની ધોળનપુત.

મહાભારતમાં એક શ્લોક છે કે જાણવું વિદ્યાથી મહેલો, કૃતિય
પરામણી મહેલો, વૈભવ સંપત્તિથી મહેલો, ને શુદ્ધ વપણી મહેલો-પરામ
મારો પરામાં હતા હશે છે તેમ. શુદ્ધિજનમાં તો જનમુલિતું વચન સર્વ-
સમન્વય છે કે

ગુણાઃ પૂજાસ્થાને શુભિયુ, ન ચ દિગ્ધે, ન ચ લેખઃ ।

જનમુલિ જાણે છે કે વન નદિ, ભરતિ નદિ; શુદ્ધિનોમાં તો શું
એ ન પૂજારથાન છે.

એ ન્દાનકરી હોય, પણ પશુંતું પૂજારથાન હોય.

જ્ઞાન આપણે સમ્યા છીએ વૈષ્ણવપૂર્ણને કાલઃ આશુભ્યના પાનખર
પૂર્ણને નહિ, વસન્તકાળને કાલઃ.

વૈષ્ણવમહેલોમાં ! વૈષ્ણવ એટલે કવનની વસન્ત. વસન્તમાં જે
આપો મહેલો નથી, એ આપો જાણે ન પછી મહેલો-દેશે છે. પાછોવસ
મારણિયા આંગા હોય છે, પણ ને કોઈ-વૈદ્યાત ન.

વૈષ્ણવમાં એ મહેલો ને વૈષ્ણવમાં એ આશુભ્યો. કૃતિયદ્વાર હશે
છે કે કવનના પ્રાદઃકવનની માગી તે શાંત મળે.

અભિમનુના મેતું કોઈક. એ જ્ઞાનના અર્થને આ પાછો. અ-
ભિમનુ તો હોય કુરુદેવો વૈષ્ણવ.

આશુભ્યો, કૃતિયદ્વાર, આશુભ્યો કોઈક અર્થો, કંઈ કંઈ કૃતિય-
મહેલો, કૃતિયની માગી કોઈ, તે કૃતિયો; ને કૃતિયને આશુભ્યો. નામ્તરિયો
નામ્તર પહેલો ન પાળે.

શુદ્ધ મીડું સાધું કે કૃતિયના જોમણી, કૃતિય નહિ, કૃતિયનામાં
વૈદ્યનકાલ ર્ધ માંડીમાં માંડી મળી નહિ નહિ તે કે કૃતિયનામાં માગી
મળેલ સમા વૈદ્યનકાલ વૈદ્યનકાલમાં કૃતિય નહું તે કે પ્રભુ મળે.
કૃતિયના અર્થે (Missionary) પૂરો થયે નહું તે સર્વેક શુદ્ધ.

મદારી તો અર્થ વધા છે કે જ્ઞાનમાં જન્મે છે તે પ્રયોજ જ્ઞાન
પ્રમુખો અર્થવધા-Missionary છે, ન્દાન્યે કે મહેલો Missionary-
-bazaar છે. જ્ઞાન એટલે પ્રભુના પમખાલ એ કેવળ કૃતિય નથી,
જન્મતું વૈષ્ણવ સત્ય છે.

અને શુદ્ધવૈષ્ણવની એ પણ એક Missionary-bazaar હોય
અજ્ઞાનના કુરુદેવની.

‘સુવર્ણમંડિતને ક્યેનો તો હતો ડાબામેલ ?

કુણે કુણે-ખે પહે, અખંડ લાગતી દેવપંડાની પે, કિંતુ ડાબા
કંચરી વણું હતું કે ‘સુવર્ણ સુમર્ષ’ અણી ને આયરો’.

અમદાવાદના આ વેળાના ખંડાસ વસવાટખંડે કેટલાક અસાધારણ
શુભાશા કહેલી દિવાસમાં મહે’ દિવા. અવસર ખે તો પૃથ્વીની હંડાં
૧૬ નાંદિ તો ૧૫ ઉપસતી ૧૬ તો ઉપસાવે. દહેવાતા અમરુદ્ધિનો ભેગની
ખુસાખા હરે, એ ૫ આઠા વાલ તો, દહેજ મચેલી હાંખણી સા પોતાના
આમમાંથી એમને ઉઠેલી કે કુણ ૧૨મે ત્યાં પ્રાણુ જાયરો; ખર્ચ સંકપતે
ત્યાં દેખાં કાણે; સાવિત્ર, પૂજ્યભાવથી જલકાતા; પ્રેમીજન સા કલાવસ,
નંદીની કહેણી સદરી સખા કહેણતા, કુણ સખા ચોમેર પરિમલ દેશક.
કુજવાદનો એ વસન્તકાલ કુમો-કામો, એને વીરુનાસ માળી રે ન મળ્યો,
બીરદિવાલોએ કુસમંજલોએ રે ન બરી. એ વસન્તકાલ દન દાન કરે
માધને ખરી પાથો.

૫૬ ખંડો આવાવાદ કહે છે કે કરમાવ તો ને સાર્યા પૃથ્વી
દેશક ન જાય.

અમદાવાદ કિરકું અજા રાંત વણું છે.

આને તો અમદાવાદ-ને સુન્દરણે વજ્રવજ્ર પોણું છે. જાતન કરી
સચેલી કોણીની સમૃદ્ધિ-રોસાંજલ, વર, કાંઈક કુણ, ને કેઈ મામ-કતી
નહેતી વજ્ર છે. બારતનો સુખસાર આજ તો ચૂંસણે મચે છે.

પેલા દહે છે ને કે કેર ન જાને ને રાસો ખાવો. કાળ-પુણ
આલ્યો. કુજવાદની ફરતી કેર અખંડ રાખી વચરો મહાં જાગી ચાલ્યો.

આવાદવાનો જસોત-પૂર્ણ આવાદિયું રે નદિ. રાત્રીવારે દેશી ભેડી.
પંચ-ક દિવાસની અજાગીઓ. પ્રજાવલેક મેલ સાંભળ્યાંતા, વાંચ્યાંતા
દિશ નેહાતા, હરેન રાંત મચા.

હપ્તનિયા પહી આખા મેલ વસમા જ નથી. વસમા ત્યાં વજ્રસાદી
વજ્ર. નર્મણ, તાંપી, સાવર, બહાર નદિ; કાંઈક વિશાખિયી, રોડી, ભોજન
બાંહેકાં હજારાં મચા, બેઠાં ને ભોળી મચા. જસોતે કહેણોતું કુજવાદ
કીકું, સુન્દરણી પીરજને લાગી.

કેરવજ્રું સુન્દર ‘દસલે મહેલે ઉઠો. ખંડારી તો એ અજા
આરથ છે. આને ભેગામેલી વાડી કાંઈ પાછી ખીલી વાડી.

મુનશીએ-અમદાવાદે જ્યાં જઈ બેસું છે; પણ આ તો હેમનું કિંદ આંખપાંખિયું 'પાપું'. ધન મહું આવશે; અત્યુચ્ચ મનાં નથી આવતાં. આ તો વૈવનઠોરોરો માન વેડાશે. આ ભોળનડીકનો નરો છું બેસું છે એનું દે અમદાવાદે સાન દોષ તો સારું.

પચ્ચીસ જ વર્ષનાં અત્યુચ્ચ. પહેલી પચ્ચીસમાં મોડાતા નથી તે બાબે જ પછી મોડે-રહે છે.

ઉપનિષદ્ ૧૬ છે પહેલી પચ્ચીસી એ છત્રપદી પ્રાકટાણ છે. તદારે અત્યુચ્ચ માવતી ઉપર છે, તદારે અત્યુચ્ચમાં મૂકે ઉપે છે; તદારે અત્યુચ્ચ મી અત્યુચ્ચમાં માવ છે, તદારે એવનતા પ્રકાસ પૂરે છે.

એના ૩૩'૫માં તો એનાં મહા અત્યુચ્ચમાં જ દોષ ને ? વર્ણિત-વિચારા મહિ ૧૬ ૩૩'૫નાં આપ ૧૫૫૫૫૫ એ આપ ને અત્યુચ્ચ ઉપર ૩૩'૫ નમનું હતું. એ આપ ને અત્યુચ્ચ, અત્યુચ્ચ વેળાં થો, અત્યુચ્ચ ઉપરમા મહ.

મહ વર્ષમાં એ મિત્ર પાંચેક દિવસની કારે મુનશી મવા. અને ૫ સંમદાનિ. રોમ કાને પાંચ અમદાવાદ અત્યુચ્ચ. આ વર્ષના કોઈ એ પાંચ દિવસની કારે. એ ૭ મહ પાંચેક; બીજે વર્ષેક પાંચમાં પૂર્ણે વૈવનઠી મવા. ૧૬૫૫-૧૫૫૫ એ વિચારી એમી મવાની એમ વિચારા મહ. સંસારમાં સંસારમાં એમી મવાનું રતું.

૩૩'૫ ને સુધાસ અત્યુચ્ચ મહ અમદાવાદે છે. એનાં ૧૫ ને અત્યુચ્ચ થી દતા ?

ને એ તો પૂરે ન દતો, ઉપરની કારે દતો.

એની સંસારમાંથી થી દતો ? એ અમદાવાદની અમદાવાદે દોર-પોનિત્રા એમી નેમી.

મહ વર્ષની વે એમી સાધસ એનાં અત્યુચ્ચ. ઈ. સ. ૧૯૧૮માં વીઠ પ્રકાસ ને એમી સર્વ કારે અત્યુચ્ચ રોમ ઉપર The Students' Library-વિચારીએનું અત્યુચ્ચ નામની સંસાર, એમી રવા. ૧૯૨૧ માં એ સંસારનું નવસંસારનું રતું, અને સાધસ એમી સંસાર નામ પાડીને એ સંસારમાં અત્યુચ્ચ. આને અત્યુચ્ચને નામે રોમના સંસાર સંસારને એ વર્ણિતમાં દોરેક-વર્ણિત સંસારના વામે છે.

આ સુધિપૂર્ણમાં એને તો સુધિના મહીયા ઉપરમાના એમ દતા.

પો' ૧૯૬૨-૬૪ હનરને વાંચન પૂર્ણ પાડે તે નહાતું વાંચનકવ હોય હોય એવું છે.

એ સાહિત્ય હોતજ સમાજ એ જ એનું સેવાધર્મ, એનું ધર્મચરિત્ર. સાહિત્ય હોતજ સમાજ એ જ એનો ચતુર્દ, ને મંદો હવી થઈને તે હોવાયો. ઉપનિષદના ચન્ન કહે છે કે પ્રજા તે જ વડ છે.

એની સમાજ વ્યાખ્યાનમાં રમતી એ વ્યાખ્યાનમાંનાં મુદ્દા સંખ્યાથી નહિ, વ્યાખ્યાનની વિદ્યાથી મપાતાં. શ્રી. દાવર ને શ્રી નિન્દુમાળ એવા એકાન્તશિવ સાહિત્યને અનેક વેળા એના આમદે સંપાદકોવામાં નહોત્યાં હતા. શ્રી. દાવરની World Enrich વિજ્ઞાની વ્યાખ્યાનમાંનાં શ્રેણી મદારી હતી, પણ આટલી ચે રસચર્ચિના મન ને આમદ એનાં હતાં.

મદને તો વારંવાર તે ચીંતાઓ પચવતો. ને ડાહ્ય નવું શું ? ડાહ્યો જ હું વચવતો એને વચ વર્તેતો. જાતવરજવાની પરીણા હોય તો 'હરિ ! આરો.' હનમો વહેંચવાનાં હોય તો 'હરિ ! આરો.' 'હરિ ! વ્યાખ્યાન આરો.' 'દાવર સાહેબનું ભાષણ છે, હરિ ! પ્રમુખ યાન.' 'હી નવેવારી આરો છે, અપારો વાર્ષિક સમારંભ છે. હરિ ! અખ્યારવાને મેસો.' 'પીણું પહેલું પ્રાકટન છે, હરિ ! હોય આરો.' અખ્યારવામાં એ નવપીડના શુભાનમાં હું વચ દતો એટલો તો મદાર સાહિત્યકલ્પનમૂલ સન્નિધિ નિન્દુમાળને ચે વચ નથી વર્તેતો. એનાં આકર્ષણ અભ્ય દર્શ.

એ દતો તરચરિયો શુભાનદો. પાણીદાર વહેતો તો તરવતો આરો, હજીવા જવાનનાં દોશ એનાં વચનકલ્પે વધારે, ને છીળી જતો હતો એનાથી વધારે છીળી ભવ.

પ્રાણિયો જ એ દહેતો દતો.

ચોખ્ખાની ચાર મસાની નીનાં એનાં એનાં દૂંડાં આપ્યા. ચોખ્ખા સત્તમ આરો હતો ચારે જ દદ્ય ચાદ પરિચરની જાડી હાથ એ પાડી ગયો.

અખ્યારવામાં આપીને ડેટાંક મહેં ચોખું છે, ડેટાંક હું પાખો છું. શ્રી. દાવર મદને મળ્યા, શ્રી નિન્દુમાળના નહોતો મળ્યો એટલો પરિચર મદને મળ્યો, ડેટાંક મદારવા શુભાનદા મદને મળ્યા, અખ્યારવા ને અખ્યારવા અખ્યારવા મળ્યા. એમાં એક મેસિં પ્રવચનકલ્પનમૂલ ચન રામપ્રસાદ મદને મળ્યો. અખ્યારવાની મદારી રિલની નોંધણીમાં એ એક અખ્યારવા જાને વરતુ દતો.

અદાલતનું નામક દાખાને જાણીશો તેથી જલ્દી એ એ મદને તેથી
જલ્દી. કમગતી પોં દુ એને કદમાં રખાડો ને એ રખો.

૧૯૨૧ માં અમલવાદની સરકારી દાખરૂખમાં તે મેટ્રિક્યુલેશન વર્ષમાં
દતો. પરોખના મદાસંજ્ઞાની સપ્તાહિએ 'સાનિ ને રાજવતી'ના ચોં
વિદ્યાશ્રમિએ બોંજાવા. એ ચન્દક એને જરત-જતાના ચન્દક સાગ્યા.
રાખપસારે સરકારી દાખરૂખ ઠોડી. અમલવાદના અસદાસનું એ આજર્.
જલ્દી વિશ્વ પોંજ દતો.

એ જુવાનવાદની Social Usefulness-મેટ્રિક્યુલેશન કંઈ કંઈ
મેટ્રિક્યુલેશને સરજાને એથી દતી.

દિંદુ સંજ્ઞાની Social Economist-સંજ્ઞાનિ અર્થજ્ઞવાદની
મદાસંજ્ઞા એ એમ નથી જાણતું ? પેટું ઈસ્ટમાં કહે છે તેમ દિંદુ
જુવાનવાદિએ જોજુમતી ને ઈસ્ટી સમજાવવાની-To burn the
candle at both the ends સંજ્ઞા રખા પાડો નથી !

રાખપસાર દરજાન જેવર એરે જોજનની સમજિયાન જુ, એટું
Drinking Water અમુજાન હતું. પરજાનેની કમ કમો, ને કમ કમવાઈ
એને 'આજાતું.

દરજાની જુદ દોખ. એને એકથો ઈડો નથી. જેવાર સંજ્ઞાથીએથી
જોજાને ન જાને, કંઈ કંઈ વિચારજાએ જાણતી ન દોખ. મરીચિને
પુસ્તક જાણતી છે; ઈસ્ટને ઈની સદાખત કસાવતી છે; પુસ્તકજ્ઞવ,
પોંજનાજ્ઞવ, જ્ઞાખજ્ઞનાજ્ઞા, વાજ્ઞવાજ્ઞા, વીજ્ઞા જુવાનિવાદિયાં જુરિના
જાણીયા ઈસ્ટવાની, જુજના જુજમર્ની કંઈક એથી નદાનકી પોંજની પોં
જનાજ્ઞાની મામજ્ઞા અજાતી ન દોખ.

એ તો દતો દમેકમે haste-hurry માં કંઈક કરી નાંજું, ઈડ
-જાંજો તકાં કમ કમ. જજ એમાં કંઈક જુજ નથી વતી ?

East ને જર્જિજિજું કહેતા: દતો કે નદિ દોખ: East જાણે
જાણી છે: તકારે જાણી કહેવથે તો નથી દોજતી ને ?

જજ છે કે Life is short and Art is long.

જજ છે કે મદાખજ્ઞાની કાતમાં પાજ્ઞ પડી ગયા હીએ.

જજ છે કે જા પોંજજુજ છે, વીજ્ઞાજુજ છે.

હતાં રંભો, ચિત્તો, કુવડખંડો ! રંભભન ! રંભભ, બંદારો, અતિથિતાવગિયા તો આજણે નથી ચતા ને ?

પ્રજ્ઞના પૂરેપૂર્ણ, અતુલવિમા વડીલોનાં અતુલરમોલ એ છે કે
 'હિતાવજ્ઞા સો બંદારો, ધીરા સો ગંભીર'

હાથપટશુભને નહિ પૂઝિએ-કુલસતંચિતિ છે કે એ તો ધીરપત્ની
 મન્યે પ્રજ્ઞને સંભોધી રજા છે. નમૈઃ, વીર નમૈઃ, કંઈ કંઈ સંસાર/ભોનો
 મંગી નમૈઃ કહે છે કે

રજુ તો ધીરાતું, ધીરાતું;
 નથી હિતાવજ્ઞા-પ્રજ્ઞતું;
 રજુ તો ધીરાતું, ધીરાતું.

હરતના અપૂર્ણમાં હરતના યોગને આજણે સંસાર Overstrain
 તો નથી કરતો ને ? દિંદુ સંસાર પછેરાએ કનેથી યોગતું કામ તો નથી
 કંતો ને ? સંસારમાં પ્રમાણ-અનેઃ અર્થોર્થ-આપણે બાલકમ તો
 નથી કરતા ને ?

આજણે સંસારની હાલ આજ બાલકમની મૂલ છે, હિતાવજ્ઞા આજ
 પાવનાની મૂલ છે. આજણે Social Economics ની કક્ષા, મૂલ છે.
 આજ આજણે સારો સંસાર Re-adjustment ખરે છે.

આજે ડેલાઃ પંડિયા જીવાન છે, તો વજા જીવાનમાં પંડિયા જેવા છે.
 વસન્તપાળિા પ્રગટે તે વીર, સાદસ ને પરાક્રમ એ એ છે યોગની
 પંડિા ગજુલીના આંકડા મુકે તે પહેલી પચ્ચીસીમાં દેવા તો વે બીજી
 પચ્ચીસીમાં છુટાપે છેને છે.

એ ખડું છે કે સંસારના સંજ્ઞાએ કક્ષા મૂવા પેલો છે, કક્ષા
 ગંગાપા પાવર્ષી છે, એટલે એક એકને કા ચરવા પો.

હતાં હરિએ 'રામંભાર્ગ' દીકા પછી, આર્થના 'મુલેલી'માં ને પન્થમાં
 પડ્યા પદાઃ નિરખી દીકા પછી, વિચારણા ને નિર્વંચ પછી લડવડો
 આવે છે કે પંખીની પંખિ હો-છે એ ન. પ્રચલનનો લાગ. પછી
 પ્રેરણાને પગે વનમનતા લંગે, સંતુની જ્યોર આજુમાં વે હસતે મુખે
 પોડીલા ખેલાને એ અભિનય સા-યોગ-સાદીલા. કુરજેન હારી, બંદાર
 હોણીના સંદાર કરાવી, સંદારવરગિને નમણામાં સન્તાઈ રહી, અપકું
 બંદારું કરે એ આપુખને આરે હોમેઃ ફોજુકુદિ દુર્ધોપન.

આને તો વિચારું એ પાપ નથી, થર્પ છે. વિચારો-વિચારો
પછી નિઃશ્વ-સંકલ્પ ન હો એ જાણવળગનાં અધુરિયો. નિઃશ્વ કીધા પછી
દિંદુ રાઓ તો હશે છે કે 'પરિત ત્યા અદ્ય ને અંતોસ થાવ; દુરસ્થ દો!'

કુવારનંદ દો! આજનો કુવારસંધ એ જાણતી હાલનો યોગારસંધ.
અમદાવાદે આજ આજનો હામંચી સેનાની બેઠો છે, આરતી હાલના
યોગારસંધનો સેનાપતિ નહિ તો સામનત બેઠો છે.

એની જુઓ મેં આતું છું; એ નહિ ગણાતું આજ. સ્વાતેન્દ્રિયને
સંયમમાં પામી દોત તો હાલ આને એ બંદી આપણી સંભાળે હોત.

એ સાચ એવો નીકર હતો. સુખદ એવો ચીર હતો. કુમળા કુમળર્પ
એ યીખ્યો હતો; યીખ્યો હતો એકલું જ નહિ, પામતો હતો.

એનું પુરપાતન વાજ એનું કોર મતું. ૧૪ એનું કુમળું મેં હતું.
એ માત્ર પ્રમંદાનું મોઢું મપ ન હતો. હડપં સત્ય હી હતી જ ન શો
એની નીકરતા Intellectual છે, વાખ્યા સમી છે. હડપં સત્ય એ હતી
મેં હતો, સંભળી મેં હતો.

હાજાનું એની જાગમમાં હતો, કુમળોને શેત્રું રજાવમાં એનું
નિર્માણ હતો, માત્રપતિને વેધમાત્ર વદવતો હતો, મિત્રવંદણને એના
કુલ સંભારી સંભારી રક્તિપાના પાદા ઉમેગી ઉમેગી મંદીની મધમાં-
મેના આજ ખમવાજા હતો; નિર્માણ ને જાગમની વાતે વાગિયે એટલે
પુરુષાર્થ ને વચાગમની તકિસિને કોરો આવે. સજ્જનો! 'પુરુષાર્થવર
મેં પ્રાપ્ત્ય.'

આપણા સંસારને સંબંધવો કે 'હારી Social Economies માં
તકાંક શૂન છે.'

તકાંક સાંભળી લો કે એને જોવામારગને આ વાતિ નીમે એકલું જ
હજામે કે 'કુમળા કુમળર્પે હાજા ખમતો જુવાની.'

૧૯૫૮માં ૬-૬૬માસો પહેલે અંત છાપો તકારે એમાં આતું
મપું હતું કે

જાણનાં જાગ દહ

આને કંડુમે જાણેમાણેમાં છે.

જાગનાં પ્રાપ્તિન પૂરું થઈ નથી.

જાણનાંમાં વર્તના અનુભવ પછી આને મેં એ જ આજ કુમળ

કોષાય છે. હાથી, દેવ, કપટ, પુરુષો, સ્વતંત્રતાને નામે નીલિની, ધનની, સુવર્ણની, સાચી સત્યતાનું સર્વેશીય પશિ લોકો; એ છે બ્રહ્માનું આપણું બાહ્યનિર્માણ.

પ્રભાત થઈું છે, દહા સિવસ હવે નથી.

તેથી પૂર્ણપટ્ટી આપણી મદાપન્ન સમજે છે, પણ હાલી નથી. એનાં વ્યંજનમયતાં કુર્ષાય છે, એકતાનતા નથી; સ્થૂલની દિવિલતા છે, બ્રહ્માનાં એમ દહા નથી.

વાતુસ્થિતિ વચ્ચે દબતાં બ્રહ્મ બ્રહ્માવાદીના મે પામ સજ્જિત મંભો ન્યય છે. બ્રાહ્મ આપણે દેશે પાવર ફોડીને તરુવને હનવનાં છે.

પરંતુની સિદ્ધિ બ્રાહ્મ ૧૨લી પડી છે. એ સંસારસિદ્ધિએને લગેને એનાં માવર પૂરી સંસારને હલકુવ કરવાનો છે.

ભારતીય મદાપન્ન સંસારને હલકુવ કરશે.

મદ્માનાં વાતુજિદોમાંથી બ્રહ્મવાળાં કરી ન્યય, હતાં મદ્મારે બ્રહ્મ દીવો ન લોકવાય. પ્રભાતે બ્રાહ્મપટ્ટી એવો બ્રહ્મદરજાનો છે.

બ્રહ્મ બ્રાહ્માવાદીએ બ્રાહ્માવાદ પામ્યાસુતે નથી.

ખડું છે કે એ હસાદ નેહરી, એ ધેરજી નેહરી, એ પંચાય નેહરી, જે પૂર્ણની મદાપન્નએને લાખનાં છે. ભારતની મદાપન્નએ પુનરવતાર કરવાને ભગતની મદાપન્નએને બેરેલાં વીરય ને પચાકમ બેસવાં પડશે. પુગના પુગવર્તે કાવવા નેહરી.

નયોય એકરે સુન્દર દેશે નયે બ્રાહ્મ બ્રાહ્મ હાથે છે. પણ એને, સુન્દર વીરો હાથે બ્રાહ્મને મે લીધાં દેશે.

બી દરિ બ્રાહ્મ આપણી કસેલી કરી રહ્યા છે. ૧૫૧૪ થી ૧૫૧૮ પંચપંચ વર્ષ લગાનગ ઝીલી પડેલ પો મયે. દિન હમે ને કસેલના પુનાદા કીયા. પ્રભુ પુછે છે કે સુન્દર એક પંચકે એવો મેળો પા. ઝીલી કો કે નદિ ? સુન્દર સેના-કીયા. રખડોના છે કે પાખના નિકાસપુગના છે ?

એવે પ્રશ્ન નાંખ્યો છે, સુન્દરનામ્ને હાથે વાળ્યો છે.

સુન્દરનામ પરીક્ષામંદપમાં ન્યે બેઠી છે. મેળો પા સુન્દરને દિ'મતનીં દામે ઝીમ્યો છે. સુન્દર સુન્દરનામનાં સદુ દેશેને સરવાયે કોલ વીસ ડિગસમાં વીસ લાખ રૂપીએ સંહરનિવારણુર્યે આપ્યો છે.

મુંગડમાં, બાલમાં, વડોલમાં, ચોતરમાં, અમરાવાટમાં, માલમાં, નવકોમમાં, ઝાલાવાટમાં,—સરકારી દરવાજી ફોલમજીનાં મુર્તિ સંતાનને મુખી થઈ છે. જલોપના પંચકમાં ટપને જલપૂરમાં નીચી સેવા થઈ છે, એમની સેવા છે સાચા વીરની સેવા. એમની પંચકને ઉચ્ચારે છે કે મુખના મુખપર્મને મેલ એમણે સાંભળ્યા ને ઝીલ્યા છે. Unprepared—અકિત અણતબાવરા, અખનિવામાં હતા તેવા 'સૌ આજ નથી. આ પચ્ચીણીમાં મુખપર્મને એ પાડ ઝીલ્યા છે. પ્રજા એટલી ધણ છે, તેજના પા ઝીલ્યા એટલી સામગ્રીનું છે.

ને એ જ પચ્ચીણીમાં એ જામ્યો, ઊભો ને આમ્યો. એ જે મુર્તિ મદાલનને બેભાનિય સપૂત હતો.

પ્રામદમાદ દરવાજા એમર મુખના મુખપર્મ ટપવા જવો મારે આજ એને સંભારિયે ઢિયે, વનિયે ઢિયે, અંતરિય અંધિયે ઢિયે. પુરવ એજ વડ છે.

મુર્તિસદ્—આસતસદ્ આજ એવા મુખના પા છે જે મુખના મુખપર્મ ટપી જાય. નહું માસત—નહું મુખસત, નોજાઅલમું ચારિત્રવાળું મુખસત આજ પડવ રે.

મુખસતે નવજાનત એટી છે

એ હજી હતો, પુખ ન હતો; એ જમલો હતો, આધિ ન હતો; એ પડતો હતો, અપુખવપત ન હતો.

જે મુખનીમાં એણે જોમ જામ્યાં, એટલા આધિ શેઠાક રાખે છે. પચ્ચીણીમાં પડ્યાં એ પાડી મયો એવાં પચ્ચામે રે શેઠાક પાડે છે.

શેઠાકમાંતો એ એક હતો, જડે આજ એને સંભારિયે ઢિયે; મારે આજ એની મુજાલ પાડી છે.

એ એક જામ વડ મયો. ઉચ્ચારિયા જમને રે વાનુર્મિ છે. એ તો એક રમજુહાદ વડ મયો. આ છતી એના રમજુહિદુનરે રચાયે છે; ટપવી રૂંદેટી ત્યાં મૂખી સદિલ કોમળ સમાજ એ જ એનું માનું રમજુહિદુન છે.

અમરાવાટના મુખસતના એટી સ્મૃતિએ ત્યારે સાર્થની જોમળા ને પ્રેરણા દો! મદારી નિમજ શકા છે કે મમનઆત્મી દવેડીના નેજાના એ મનને સમજુર અમરાવાટ મુખસત જલદી વિચારતો નહિ. ખોટા દો-વાડા વખતે મયો તે ખોટો હતો.

તેથી કહે છે કે કૃષ્ણ કરમાય, પણ સુવાસાં પાઠ્ય તરવરે; મીઠા લગ પામે, પણ સુરાવટ પાઠ્ય સાંભર્યાં કરે. એનાં છવનની સુવાસના ને એના આજ્ઞાની સુરાવટ આપણને એમ દીધાં કાળ સાંભર્યાં કરશે.

ઉપનિષદનો મન્ય ઉચ્ચરે છે કે-પુરુષ તે જ યજ્ઞ છે; ને દરેક વ્યક્તિ સૌએ મંદી દોખાવાનું છે. પ્રથમ મોતીથી પ્રાતઃકાલ છે, ને એ પ્રાતઃકાલે બ્રહ્મા માયત્રી ઉચ્ચરે છે.

વનન દો! બ્રાહ્મણનાં આચાર્યશ્રી એ યોગનરોઃ સદસ્યો વનન દો!

સ્વપ્નું દતો, ને એ એક સ્વપ્નું થઈ ગયો.

આજ્ઞના આપણા એક સુવાન કવિ આંખમાં સ્વપ્ન આંજે છે; ને પ્રાણને પૂછે છે કે

સ્વપ્ન મેરો કે? સુન્દર સ્વપ્ન મેરો કે?

મીઠાં મધુરોં કૃષ્ણાણી સ્વપ્ન મેરો કે?

કોણ સ્વપ્ન મેરો કે?

× × × ×

વસન્તનર યોગ્યા મંદીયા સરી પડ્યાં એ સ્વપ્ન!

હૃદયની મદ્દ કૃષ્ણારોરી મંદી ઝીમ્યાં એ સ્વપ્ન!

કોણ સ્વપ્ન મેરો કે?

આલો, કલ્યાણ ચોખ્યાં, હું બાંધતું મંદી સ્વપ્ન!

છવન પણ જની જશે મીઠું મનોહર સ્વપ્ન!

કહે, હું ખૂલ મેરો કે?

સ્વપ્ન મેરો કે? સુન્દર સ્વપ્ન મેરો કે?

મીઠાં મધુરોં કૃષ્ણાણી સ્વપ્ન મેરો કે?

કોણ સ્વપ્ન મેરો કે?

ખરેજ! યોગન એ છાંદ્યોની સ્વપ્નચારિત્ર છે.

આરોગ્ય શિક્ષણ

સ્ત્રી : હરશચંદ્ર અમુલજીયાચ રેસાઈ
પ્રાથમિક શાળાઓનાં લેખકો
ધોરણો માટે અને માધ્યમિક
શાળાનાં ચાર ધોરણો માટે
લખાએલું.
ટુંક મુદ્રણમાં ન જેની તમ
પણ આપણિયો.
દબોલી છે. પુખ્ત
મિત્રો સહિત.

કિંમત ૦-૮-૦
બાંહેવડી ૦-૧૦-૦

આરોગ્ય શિક્ષિકા

સ્ત્રી : હરશચંદ્ર અમુલજીયાચ રેસાઈ
કન્યાશાળાના ધોરણ બીજાથી
છઠ્ઠા ધોરણ સુધીની શાળાઓને
જીવ લેખોની પુસ્તક. મુદ્રણની
ભાષામાં કન્યાઓ માટે ખાસ
લુદ્ધ લખાએલું આ એક નવ
પુસ્તક છે. જેની
એર વિમલો સાથે
પુખ્ત મિત્રો આ-
રેસાઈ છે. . . .

કિંમત ૦-૭-૦

આનોન લેખો : સી. એમ. પરીખ

જુલિસર
૧૯૬૧

રેવીરિયમ, આવાલુમન
અમદાવાદ

રમતો

સ્ત્રી : ક. અ. રેસાઈ
રેસાઈ રમતો લખતું
મિત્ર આપણામાં
આપણું છે. માન્યો
અને વિશેષ શાળાઓને સહેલા-
નીથી રમતો રો એવી રમતો
આપેલી છે. ટુંક મુદ્રણ ન
આ પુસ્તકો પછો. હાલ
દબોલી છે. તમામ શાળાઓ
માટે નાર એક નકલ આપેલ
લખાઓ.

કિંમત ૦-૧૨-૦

બાળવીર

સ્ત્રી : ક. અ. રેસાઈ
સાહિત્યના નામથી
રામ રામ સેવા
ખાતરની નામ-
સેવાના કાવેશી નામેર પરુ ફોલ
તો આ પુસ્તક નરર પાંચે
લેખ સાહિત્યને લખી નથી ન
હાલ મિત્રો સહિત આપેલી
છે. મુદ્રણની ભાષામાં આવી
લખતું પુસ્તક આ પ્રથમ ન
લખાએલું છે. . . .

કિંમત ૦-૮-૦